BU SAYIDA

YENİ TOPLUM

TÖB-DER'in AYLIK EĞİTİM BİLİM ve SANAT DERGİSİ

ŞUBAT 1976 ● YIL : 1 ● SAYI : 3

TÖB-DER adına sahibi : **Cemil ÇAKIR** ● Sorumlu Müdürü : **Rüştü Apaydın** ● Fiyatı : 5 Lira ● Abone : Yıllık 50, altı aylık 25 Lira ● Adres : Gazi Mustafa Kemal Bulvarı 14/1 Demirtepe - Ankara ● Tel : 17 49 27 - 25 14 52

YENİ TOPLUM YAZARLARINA

- **Dergimize gönderilen yazılar daktilo ile seyrek satır yazılmış olmalıdır. Bu mümkün değilse okunaklı el yazısıyla kâğıdın bir yüzüne yazılmalıdır.**

- **Yazılarda yazar arkadaşlarımızın imzaları ve açık adresleri bulunmalıdır.**

- **Açıklama ya da cevap istenen yazılar için posta pulu gönderilmelidir.**

- **Dergiye gönderilen yazılar geri verilmez.**

Demokratik Mücadelede Sendikacılık

Alpaslan IŞIKLI

I — GENEL OLARAK SENDİKACILIĞIN TEMEL İŞLEVLERİ

Sendikacılık, kapitalizmin gelişiminin belli bir aşamasında ortaya çıkmıştır. Sendikacılığın doğuşu başlıca şu koşulların ortaya çıkışına bağlı görünmektedir :

— Emek/Sermaye ayrılığının ortaya çıkması, yani kapitalist topluma özgü sınıfların oluşması;

— Ücretli işçilerin sayıca çoğalması;

— Sayıları artan işçi kitlelerinde dayanışma bilincinin, giderek sınıf bilincinin doğmaya başlaması.

Üretime emek ve sermayenin aynı kişiler tarafından katıldığı zanaat üretim biçiminde, aile işletmelerinde sendikacılığa yer yoktur. Öte yandan, emekçilerin üretim araçlarından ayrılmadığı köleci toplumda veya ortaçağa özgü serflik düzeninde de sendikacılığın doğması beklenemez.

Sendikacılık, üretim araçlarının mülkiyetinin belli ellerde toplandığı, buna karşılık, gittikçe çoğalan işçi kitlelerinin emeklerinin kullanımını üretim araçlarının sahiplerine sattıkları kapitalist düzenin koşullarının bir ürünüdür. Sendikacılığın cevap teşkil ettiği ilk temel sorun, böyle bir üretim ilişkisi çerçevesinde gelirin, üretim unsurlarının sahipleri arasında yani emekle ser-

maye arasında nasıl dağılacağı sorunudur. Bu sorun, bir bakıma emeğin fiyatının, ücretin nasıl belirlenmesi gerektiği sorunudur.

Kapitalist düzenin temelinde yatan anlayışa göre, herkesin kişisel çıkarı için çalışmasının toplumun çıkarının da en üst düzeyde gerçekleşmesi sonucuna varacağı kabul edilir. Böylece kişisel çıkarları için birbirleri ile rekabet eden bireyler, toplum içinde ekonomik hayatta yeteneklerine göre başarılı olurlarsa zenginleşirler, üretim araçlarının sahibi durumuna geçerler, buna karşılık, başarısızlar emeklerini satmaktan başka geçim kaynağı kalmayanlar safına geçerler, mülksüzleşirler denilir. Böyle bir düzenin daha iyiyi daha üstünü mükâfatlandırmaya yönelik olduğuna inanılırdı.

Bu nedenle, kişilerin çıkarlarını toplu olarak aramaları, gerektiğinde aynı kaderi paylaşım, insanların karşılıklı fedakârlığı ilkesi üzerine kurulu olan sendikacılığın, kapitalizmin temel inançlarına ters düştüğü ortadadır.

Ancak, kapitalizmin temel inançlarına karşı emekçi kitlelerinde uyanan güvensizlik ölçüsünde, sendikacılığın benimsenmesi kaçınılmaz bir hal almıştır.

Darwin'in «doğal ayıklanma» kuramından esinlenmiş görünen bireysel rekabete dayalı bir toplum düzeninin zaafları kısa zamanda ortaya çıkmıştır. Zira, böyle bir anlayış, bitki ve hayvan dünyası için geçerli olsa bile insan topluluklarında bireylerin başarılı veya başarısız olmalarının kendi dışlarında oluşan koşullara göre belirlendiği ve fırsat eşitliği olmayan bir toplumda rekabetin zayıfı kuvvetliye ezdirmekten başka bir sonuç vermediği görülmüştür.

Bütün malların fiyatları gibi ücretin de piyasada arz ve talebe göre belirlenmesi kabul edilince, işçiler için satacakları biricik varlıkları olan emeklerini örgütlenerek mümkün olan en fazla fiyata satmak için mücadele etmek, bir çıkar yol olarak görünmüştür.

Ne var ki bütün çabasını yalnızca mensuplarının ücret artışı mücadelesinde yoğunlaştıran bir sendikacılık anlayışının iflasa mahkûm olduğunu da deneyler ortaya çıkarmaktadır.

İşçiler, sendikaları aracılığıyle ücretlerini parasal olarak artırabilseler dahi siyasal ve ekonomik karar merkezleri emeğe karşı güçlerin elinde olduğu ölçüde, tek tek koparılan tavizlerin topluca kaybedilmesi olağan bir durum kazanmaktadır. Bunun en çok görülen örneği, fiyat artışlarıyle ücret artışlarının yoka indirgenmesidir.

Öte yandan bizim gibi geri kalmış ülkelerde, sorun, yalnızca gelir dağılımı sorunu değildir. Gelirin artırılması, kalkınma, en başta gelen ekonomik sorundur. İşçiler, ücret artırmaya yönelik dar sendikal mücadeleyle bu soruna bir çözüm getiremezler. Dolayısiyle ücret sorununun da gerçek bir çözüme kavuşması bir türlü mümkün olamaz. Kalkınma ile ilgili kararları oluşturmak ve gerçekleştirmek ekonomik ve siyasal iktidar üzerinde kazanılan etkinliğe bağlıdır. Bu iktidar emekçilerin çıkarına değil, belli çevrelerin kârının artışına öncelik tanıyacak biçimde oluşmuşsa gerçek bir ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi boş bir beklenti halini alır.

Sendikalar, kapitalist düzene özgü «gemisini kurtaran kaptandır» anlayışının esiri olmuşlarsa, çalışanlar arasına ayrılık tohumları ekmek kolaylaşır. Oysa, başta sendika hakkı olmak üzere temel demokratik hakların ve bu arada demokrasinin korunup yaşatılması, işçi, memur, köylüden oluşan çalışanlar kitlesinin gerçekleştireceği demokratik güçbirliği sayesinde mümkün olabilir. Böyle bir güçbirliğinin oluşmadığı toplumlarda emeğe karşı diktatörlüğün, yani faşizmin boy vermesi için hiçbir engel kalmamaktadır.

Çalışanlar, egemen güçlerden tavizler koparmak, onların iktidarlarını sarsmak, hattâ devirmekten ibaret bir eylemle yetinemezler. Çalışanlara dayalı ve sömürüye yer tanımıyan bir dünya görüşü doğrultusunda bir iktidar alternatifi oluşturmak da gene çalışanların sorumluluğuna giren bir sorundur. Bu sağlanamadığı takdirde, egemen güçlerin, yıpranan iktidarının yerine, daha güçlü, daha taze ve çoğu zaman daha anti-demokratik bir iktidar oluşturması güç olmamaktadır.

Bütün bu nedenlerledir ki sendikacılığın yalnızca belli ve dar grupların kısır çıkarlarını gerçekleştirme aracı olmayıp, çalışanların topyekûn ileri bir toplum düzeni gerçekleştirme amaçlarını gerçekleştirme de bir kaldıraç olarak etkin bir araç olduğu görülmektedir. Sendikacılık bu durumda işçi sınıfının genel siyasal mücadelesinin bir parçası olmaktadır. Sendikacılığın bu işlevi, çalışanların çıkarlarının ortak olduğu ve ekonomik ve siyasal çıkarlarının ayrılmazlığı görüşünden kaynak bulmaktadır.

II — ÜLKEMİZDE SENDİKACILIĞIN EVRİMİNİN ANAHATLARI

Ülkemizde sendikacılık Osmanlı İmparatorluğunun son yıllarında kapitalist sanayileşmenin belirginleştiği İstanbul'da doğmaya başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğunda kapitalistler genellikle yabancı emperyalist ülkelere mensup olduklarından sendi-

kal mücadele anti-emperyalist mücadelenin bir parçası haline gelmiştir.

Genel olarak işçi sınıfı, oluşmaya başladığı toplumlarda bağımsız bir siyasal güç olarak ortaya çıkmadan önce burjuvazinin daha önceki egemen sınıfın egemenliğine son vermek için yürüttüğü mücadelede, burjuvazinin yedeğinde yeralır, sendikal hakları başta olmak üzere temel bir takım haklarını sağlama mücadelesi için ilk deneyleri bu yolla sağlar.

Bizde de benzer bir durum görülür. II. Meşrutiyette asker-sivil aydınlardan oluşan bir kadronun padişahın yetkilerini sınırlamak için yürüttükleri mücadelede işçiler de —cılız bir sesle de olsa— yeralmışlardır. Ancak, II. Meşrutiyette başa geçen kadro, Tatil-i Eşgal Kanunu ile kamu kesiminde sendikacılığı yasaklamış, genel olarak grev hakkına son vermek istemiştir. Bu tutum yabancı sermaye çevrelerinin etkisinin bir sonucudur.

İşçiler, sendikalar, Atatürk'ün başlattığı kurtuluş savaşında O'nun yanında yeralmışlar, yabancı işyerlerinde sürdürdükleri grevlerle millî mücadeleye destek olmuşlardır. Bununla beraber, 1925 tarihli Takrir-i Sükûn Kanunu fiilen sendikacılığın sonu olmuştur.

Atatürk gibi mazlum ulusların kurtuluşuna ve uyanışına önder olmuş bir büyük insanın iktidarı döneminde esas olarak toplum içinde ezilenlerin korunma aracı olan sendikacılığın gelişme olanağı bulamaması ilk anda şaşırtıcı olabilir. Aslında, toplumların evrimini ve işleyişini —ne kadar büyük olurlarsa olsunlar— kişilerin değil sınıfların ve sınıflar arasındaki güç dengesinin belirlediğini hatırlamak, bu konuda aydınlanmak için yeterli olsa gerektir. İşçi sınıfının etkin bir güç olarak oluşmadığı bir toplumda sendikalaşmaya da yer tanınmaması doğaldır.

Dünyada faşizmin tırmanışa geçtiği bir dönemde, 1938 yılında çıkarılan Cemiyetler Kanunu, sınıf esasına dayanan cemiyet kurulmasını yasaklamakla sendikacılığın yasaklanmasına yasal bir gerekçe getirmiştir.

II. Dünya Harbinin faşizmin yenilgisiyle son bulmasından sonra, ülkemizde belli sınırlar içinde çok partili hayata girilmiştir. Buna paralel olarak, 1947'de çıkarılan Sendikalar Kanunu ile grev yasak olmak üzere ve sendikaların siyasetle uğraşması yasaklanmak suretiyle, etkinliği olmayan bir sendikalaşmaya olanak tanınmıştır.

Terakkiperver Fırka ve Serbest Fırka gibi D.P.'de asker-sivil bürokrasinin temsil ettiği iktidara karşı yeni yetişen varlıklı sı-

nıfları temsilen ortaya çıkmıştır. Bu yöndeki mücadelesinde yoksul kesimlerin desteğini sağlamakta bir takım demagojik vaatlerden ustaca yararlanmıştır.

DP, grev hakkı vaadiyle iktidara geçmiş, buna karşılık on yıllık iktidarı döneminde siyasetle uğraşma yasağını tek yanlı olarak en dar anlamda uygulayarak ve diğer bir takım anti-demokratik yollarla sendikaların gelişme olanaklarını sınırlamıştır. Grev hakkının tanınması için DP'nin iktidarının sonunu beklemek gerekmiştir.

27 Mayıs Anayasası sendika ve grev hakkını güvence altına almıştır. 12 Marttan sonra yapılan değişiklikler arasında memurların sendika hakkının Anayasadan çıkarılması üstelik yasaklanması çağdaş demokratik gelişimle taban tabana zıt bir durum ortaya çıkarmıştır.

İşçi ve işveren sendikalarını düzenleyen 274 sayılı yasa 1963'te çıkmış, aynı tarihte grev ve toplu sözleşme hakkını düzenleyen ve sınırlarını belirleyen 275 sayılı yasa da yürürlüğe girmiştir.

1952'de kurulmuş olan Türk-İş en kalabalık üyesi olan sendikal kuruluş olarak 1960 sonrasında geniş ölçüde ABD hükümetiyle kurduğu mali ilişkilerin bir sonucu olarak işçi sınıfının çıkarlarının siyasal alanda yansıması çabalarına sırt çevirmiş, buna karşılık yönetim kadrolarında AP ve diğer sağ partilerin mebuslarına, sempatizanlarına yerverilmesi olağan bir durum haline gelmiştir. Böylece Türk-İş emeğe dayalı siyasal harekete karşı bir unsur haline dönüştürülebilmiştir.

Türk Sendikacılığında DİSK ve Türk-İş içindeki ve dışındaki sosyal demokrat sendikalar, emekten yana bir siyasal hareket oluşturma ve bu yöndeki hareketleri güçlendirme çabalarının değişik aşamalarını temsil etmektedirler.

Öte yandan, işçi sendikalarının yanısıra, öğretmenlerin, teknik elemanların ve tüm olarak memurların oluşturdukları meslek örgütleri bünyesinde gözlenen bilinçli çabaların, faşizme, yoksulluğa, geri kalmışlığa karşı ve halktan yana ileri bir demokratik düzen için sarsılmaz bir güç haline dönüştüklerini görmekteyiz.

III — MEMUR SENDİKALARININ DEMOKRATİK MÜCADELEDEKİ YERİ

Genel olarak memurların sendikalaşması sanayi işçilerinden sonra gerçekleşmiştir. Bunun başlıca iki nedeni olduğu söylenebilir ve her iki neden de bu tür bir sendikalaşmayı gerekli kılan ih-

tiyaçların daha geç belirmesi daha doğrusu benimsenmesi olgusuyla ilişkilidir.

Herşeyden önce memurun işvereninin devlet olması, konuya farklı açıdan bakılmasına neden olmuştur. Devletin, ilahi devlet anlayışından arta kalan bir tutumun sonucu olarak insanlardan ve sınıflardan bağımsız ve onların üstünde görülmesi, bu konudaki farklı düşünüşlerin başlıca kaynağı olmuştur. Oysa, kapitalist toplumda çalışanların ürettiği artı değere elkoymanın çok değişik ve dolambaçlı yolları vardır. Çoğu zaman devlet eliyle istihdam edilen bedensel veya düşünsel emeğin ürünlerinden yararlanan kapitalist güçlerin bu yolla elkoydukları artı-değer dolaylı olduğu için ilk bakışta göze görünmez ama önem taşır.

Öte yandan toplumsal yaşantının evrimi içinde açıkça görülmüştür ki devleti toplumu oluşturan insanlardan ve sınıflardan bağımsız bir hak dağıtıcı olarak görmek olanaksızdır. Devletin toplumu oluşturan sınıflar karşısındaki tavrı da bu sınıfların devlet üzerindeki etkinliğine göre belirlenmektedir. Bu nedenle, devlet işveren olduğu hallerde emekçilerin örgütlenmesi gereksizleşmemekte, aksine devletin emek karşısındaki tavrını belirlemek bakımından örgütlenmeyi zorunlu kılan ek gereksinmeler belirmektedir.

İkinci olarak kamu kesiminde çalışanların genellikle fikir işçisi niteliği taşıması ve bu tür bir niteliğe sahip emeğin kıt olması nedeniyle zaten piyasa mekanizması içinde gerekli payı elde edebilecekleri, dolayısiyle sendikalaşarak özel bir korunmaya kavuşmalarına gerek olmadığı görüşü yaygındır.

Ülkemizin tarihsel evrimi içinde bu konuda özel bazı boyutlar kazandıran nedenler ortaya çıkmıştır. Kurtuluş Savaşı ile padişahlığa son verildikten sonra ülkemizde egemenlik boşluğunu dolduracak bir burjuvazi oluşmuş değildi. Bu boşluğun bağımsız bir sınıfmışçasına asker sivil aydınların oluşturduğu bürokrasi tarafından doldurulduğu söylenebilir. Memurları oluşturan kesim toplumumuzda kapitalizme özgü varlıklı sınıfların yeterince belirmeyişi nedeniyle uzun süre göreli olarak toplumu oluşturan en üst kesimleri meydana getirmişlerdir.

Ancak, kapitalist gelişme, yalnızca işçiler üzerindeki sömürüyü yoğunlaştırmakla kalmadığı orta sınıfları da proleterleştiren sonuçlar ortaya çıkardığı için bu gelişime bağlı olarak memurların da durumlarında değişmeler belirmiştir. Çoğu fikir işçisi olan memurun gelirinin, iki yanlı bir nitelik taşıdığı bilinir. Bir yanıyla bu geliri emek geliri saymak gerekir. Bir diğer yanı

ise fırsat eşitliği olmayan bir toplumda emek karşılığı olmaksızın elde olunan koşulların kazandırdığı eğitim ve niteliğin bir sonucu olduğu için emek geliri sayılamaz. Fikir işçisi memur bu özelliğinden ötürü, işçi ile kapitalist arasında bir yere sahip görülebilir.

Kapitalist sömürü belirgenleşerek yoğunlaştıkça memurların da toplum içinde işgal ettikleri yer göreli olarak gerilemiştir. Bir yandan kapitalizme özgü varlıklı sınıfların ortaya çıkması buna neden olmuş, diğer yandan örgütlenerek bazı tavizler koparmak olanağına sahip olan işçiler, memurların kendi yerlerinin bilincine varmalarını kolaylaştırıcı bazı örnekler ortaya çıkarmıştır. Memur, fikir işçisi aydın, kendi çıkarının kapitalistin yanında olmadığını tüm çalışanlarla birlikte yürütülmesi gereken bir demokratik mücadeleye bağlı olduğunu görmeye başlamıştır. Böylece memur örgütlerinin, teknik eleman örgütlerinin, öğretmen örgütlerinin ulaştığı bilinç düzeyi, işçi sınıfının yeni müttefikler kazanması veya yeni güçler elde etmesi sonucuna varmıştır.

Memurlar açısından günümüzde en önemli sorun örgütlenmek hak ve özgürlüklerine konulmuş olan sınırdır. Sınırlı bir sendika hakkının dahi memurların elinden alınmış olması bu alandaki sorunları büyütmüştür. Oysa, demokratik alanda belli aşama kaydetmiş olan ülkelerde memurların sendika hakkının genel olarak sendika hakkının ayrılmaz bir parçası olarak tanındığını görmekteyiz.

Uluslararası alanda sendika hakkına kaynak teşkil eden metinlerin tümünde bu hakkın herhangi bir ayırıma yer vermeksizin tüm çalışanlara tanındığı görülür.

Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından kabul edilmiş bulunan 87 no'lu sözleşme ile «çalışanlar ve işverenlerin herhangi bir ayırım yapılmaksızın ve önceden izin almaksızın diledikleri örgütleri kurmak» hakları öngörülmüştür.

Bizim de onaylayarak kanun hükmünde ağırlık tanıdığımız İnsan Hakları Bildirgesi de yalnız işçilerin değil «Herkesin menfaatlerinin korunması için sendikalar kurmaya ve bunlara katılmaya hakkı vardır» demektedir.

Gene bizim hükümetimizce de onaylanmış bulunan ve Avrupalı devletleri kapsayan İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşme ve ayrıca Avrupa Sosyal Yasasında sendika hakkı öngörülürken memurlar kapsam dışı bırakılmış değildir.

Bugün pek çok ülkede memurların grev ve benzeri haklarla mücehhez bir sendika hakkına kavuşmuş oldukları bir gerçektir.

Öğretmenler genellikle en önce örgütlenen ve en faal olarak örgütlenen kesimi oluşturmaktadır. Onların yanısıra bizim için şaşırtıcı olabilecek sendikalaşma örneklerine örneğin polislerin, silâhlı kuvvetler mensuplarının sendikalaşmasına dair örneklere de rastlanmaktadır.

Ülkemizde 27 Mayıs Anayasasının memurlar için öngördüğü sendika hakkını düzenleyen 624 sayılı yasa 1965'te yürürlüğe girmişti. Bu yasa uyarınca kısıtlı bir biçimde de olsa hızla memur sendikalarının doğmaya başladığı görülmüştü. Ne var ki 1971'de Anayasa değişikliği ile memurların sendika hakkını yasaklaması, bu gelişimi durduran ve çağdaş gelişime ters düşen bir değişiklik teşkil etmiştir.

IV. — ÜLKEMİZ KOŞULLARINDA ZORUNLULUĞU BELİRGİNLEŞEN SENDİKACILIK YOLU VE YÖNTEMİ

Ülkemiz gerikalmış ve sömürülen bir ülkedir. Bu nedenle, sanayileşmiş bir sömürücü durumundaki ülkeler her ne kadar eski ve zengin bir sendikacılık geleneğine sahip bulunmaktaysalar da bu ülkelerin sendikacılığının izlemiş olduğu yol ve yöntem, bizim sendikacılığımıza ancak belirli ölçüler içinde örnek olabilir. Kaldı ki bu ülkelerde sendikacılığın geçirmiş olduğu evrimden, ulaştığı sonuçlardan çıkarılacak derslerin de bizim ülkemizdeki sendikacılığın çoğu yerde farklı bir yol ve yöntem tutturması gerekliliğini belirginleştirdiği söylenebilir.

Batı sendikacılığı diyebileceğimiz bugünün sanayileşmiş ve sömürücü ülkelerinin sendikacılığı asırlar öncesinden başlayan bir maziye sahiptir. Kapitalizm, bu ülkelerde bizde bugün veya —belli sınırlar içinde sendikal hakların tanındığı— 1960 sonrasında ulaştığı gelişimin ilerisinde sayılabilecek bir aşamaya geldikten sonra, egemen sınıflar bu tür haklara saygılı olmuşlardır. Denilebilir ki iktisadi gelişimle karşılaştırmalı olarak düşünülecek olursa bizde bazı sosyal haklar (zaman bakımından mevcut büyük gecikmeye rağmen) daha erken sağlanmıştır. Bu sonuç, işçi sınıfının mücadelesinin evrensel bir bütün teşkil ettiği, belli bir dönemde yeryüzünün belli bir kesiminde sağlanan hakların başka bir dönemde başka toplumlarda yürütülen mücadeleleri kolaylaştırmakta olduğu gerçeğinin bir kanıtıdır.

Batı sendikalarının mücadele çizgisi içinde zaman zaman kapitalizmden tavizler koparma şeklinde beliren bir eylem biçiminin egemen olduğu söylenebilir. Dünya üzerinde kurduğu egemenlik sayesinde Batı kapitalizmi bu tür bir sendikacılığın özlemlerini cevaplandırmakta güçlük çekmemiş temel ilkelerde ge-

rilemeden işçilerin en azından belli bir kesimine, burjuvazinin egemen olduğu bir Dünyadan memnun kalmalarını sağlama yönünde bir doyum getirebilmiştir. Bir başka deyişle bazı Batı ülkelerinde sendikalı işçiler uzunca bir süre kapitalistlerin Dünyanın dört bir köşesinden biriktirdikleri zenginliklerin oluşturduğu sömürü sofrasında, ayak ucunda da olsa yeralmakta sakınca görmemişlerdir.

Aslında, böyle bir sendikacılık anlayışının ergeç çetin çıkmazlarla karşılaşacağı Batının deneyleri içinde de kanıtlanmıştır. Bu çıkmazlar, emperyalizmin evrensel bir sistem olarak çöküşünün ve uzlaşmaz çelişkilerinin doğurduğu çıkmazlardır. Dünya halkları gerçek bağımsızlıklarına kavuştukça emperaylist ülkelerin işçilerinin kapitalizmin devamına razı olarak bazı tavizlerle yetinmeleri olanaksızlaşmaktadır. Denilebilir ki sanayileşmiş kapitalist ülkeler, vaktiyle sömürdükleri ülkelere ihraç ettikleri devrim koşullarını, bu ülkeler devrim süreçlerini tamamladıkları ölçüde, yeniden ithal eder duruma düşmektedirler.

Dolayısiyle, bugün ileri derecede kapitalistleşmiş ülkelerde bile temellerini yitirmekte olan ve geçersizliği kanıtlanmış bulunan bir sendikacılık anlayışının, yani kapitalizmin özüne karşı çıkmadan tavizlerle yetinen bir sendikacılık anlayışının çok daha elverişsiz bir ortamda, örneğin ülkemizde yeşertilmeye çalışılması boşuna ve olumsuz bir çabadan başka bir şey olmamaktadır.

Başka ülkeleri sömürmek olanağına, çağımız koşulları içinde asla erişemiyecek bulunan, buna karşılık başlıca işlevi yabancı kapitalistlerin ülkemizdeki faaliyetine aracılık ortaklık yapmaktan ibaret bulunan ülkemiz kapitalizminin işçi sınıfının özlemlerini sınırlı tutabilmekteki yetersizliği kolaylıkla ortaya çıkmıştır. Geri kalmış ülkenin kapitalizmi varlığını sürdürebilmesi için dağıtmak zorunda olduğu tavizleri gerektirdiği güce ulaşmak bakımından güçlükler içindedir. Böyle bir ülkede kapitalizmden tavizler koparmakla amaçlarını sınırlayan ve yöntemini, yolunu buna göre saptayan bir sendikacılığın mücadelesi ne sonuç verebilir?

Çoğu zaman bu tür bir sendikacılığın grevler, toplu pazarlıklar şeklinde yürütüğü mücadelenin egemen sınıfların ülkeyi içine sürükledikleri ekonomik kaosun sorumlusu olarak işçi sendikalarını göstermelerini kolaylaştırmaktan başka bir sonuç vermediği görülmektedir. Örneğin aslında çok önemsiz olan ve enflasyonla silip süpürülen ücret artışları doğrudan doğruya düzenin ve düzenin sorumlularının neden olduğu fiyat artışlarına gerekçe yapılmak istenmektedir. Hattâ bazı ülkelerde bu yolla

olumlu hiçbir sonuç alınamadığı halde, faşizme bahane sağlanmış olduğu da bir gerçektir.

Bu koşullar içinde yalnızca kapitalizmden tavizler koparma ilkesine dayanan bir sendikacılık anlayışı yerine, batının deneyleriyle de kanıtlandığı üzere, çalışanların siyasal alandaki etkinliklerini gerçekleştirmeye yönelik bir sendikacılık yolunun ve yönteminin, çalışanların ekonomik çıkarlarını sağlamanın da kaçınılmaz yolu olduğu söylenebilir. Kapitalistlerin yönetimindeki bir ekonomik kalkınmayı, boşuna beklemek ve bu kalkınmadan pay almaya çaba sarfetmek yerine, ekonomik kalkınmayı ve adil bir gelir dağılımını sağlıyacak yönde üretim ilişkilerinde, ekonomik yapıda köklü düzelmeleri mümkün kılacak bir siyasal gücün oluşması için gerekli vazgeçilmez katkıyı sağlamak! İşte ülkemiz sendikacılığını demokratik mücadelede bekleyen temel görev bu olsa gerektir.

Elbette ki işçiler için, çalışanlar için asıl sorunun kapitalizm olduğunu görmek bazı aşamaların geçilmiş olmasını zorunlu kılan bir gelişim ifade eder ve tek bir adımla bu sorunun çözümünü gerçekleştirmek boş bir hayal sayılabilir. Böyle bir bilinç düzeyinin sağlanması, kapitalistlerden taviz koparmakla yetinilen bir sendikacılık deneyinin yaşanmış olmasını zorunlu kılabilir. Ancak bizim sendikacılığımızın doğuş ve gelişim süreci bakımından gecikmiş olmasının, başka ülkelerin deneyinden yararlanmak suretiyle bazı aşamaları atlıyarak veya fazla beklemeden geçmeyi mümkün kılabileceği de unutulmamalıdır. Batı sendikalarının yılar yılı saplanıp kaldığı çıkmaz yolları önceden görmek, bizim sendikacılığımızın çoğu zaman sahip olması gereken avantajlı bir durum teşkil etmektedir.

Kapitalist gelişme, gerçekleştiği ülkelerde başlıca temelini iç sömürünün yanı sıra asırlar süren bir dış sömürüde bulmuştur. Bu tür olanakların, bu olanakların tekelini elinde bulunduran ülkeler için dahi giderek sınırlandığı çağımızda kapitalistlerin yönetiminde ve elinde oluşacak zenginliklerden pay almayı başlıca amaç sayan bir sendikacılık, başarısızlığa başlangıçta mahkûmdur. Çalışanların ekonomik olanaklara kavuşturulması kadar bu olanakların oluşturulması da ancak çalışanların özlemlerini karşılamaya yönelik ve çalışanlara dayalı bir demokratik siyasal gelişmenin başarısına bağlı görülmektedir. Sendikaların yararı ve etkinliği de geniş ölçüde bu oluşum içinde yerine getirecekleri işlevle bağlantılı olabilir.

V — ÖĞRETMENLERİN SENDİKAL MÜCADELESİNİN TAŞIDIĞI ÖZELLİKLER

Öğretmen topluluğu, genel olarak çalışan kitleler içinde özel bir yere sahip bulunuyor. Öğretmen, genç kuşaklara, yarının büyüklerine aydınlık taşıyan kişi olarak, bugünün kâr düzeninin çaresiz bir aracı değildir.

Öğretmenin bir anlamda güçsüz ve gerçek anlamda güçlü durumunun nedenleri, toplum içinde sahipolduğu işlevin bu niteliğinden ileri gelir.

Bir anlamda öğretmen, çalışanların başka pekçok kesimlerine kıyasla güçsüz durumdadır. Emeğiyle kapitalistin kârına kâr katmak durumunda olan işçi çalışmadığı zaman, greve gittiği zaman kapitaliste ve onun düzenine önemli bir darbe indirmiş olur. Bu durumdaki işçi, kapitalistten bazı tavizler koparmak olanağına sahiptir.

Öğretmenin durumu farklıdır. Sınıflı bir toplumda, ülkenin geri kalmış yörelerindeki yoksul halk çocuklarını yetiştirmek görevini üstlenmiş bulunan öğretmenin çalışması, bu geriliğin ve bu yoksulluğun müsebbiplerinden, bu düzenin sahiplerinden her zaman alkış toplamaz. Onlar bu duruma halkın öğrenmek isteğine karşı koyamadıkları için katlanırlar. Geriliğin ve yoksulluğun müsebbipleri, dış ve iç sömürücü güçler, ancak kendi dar çıkarlarının gerçekleştirilmesi ölçüsünde ve o yönde eğitimden yanadırlar. İşsizliğin korkunç boyutlara ulaştığı, beyin göçünün, nitelikli işgücü göçünün yaygın bir durum kazandığı ülkemizde, sömürünün gerektirdiği ölçüde ve nitelikte yetişmiş işgücü bulmanın çok zor olmadığı açıktır.

Kaldı ki ülkemizi bir pazar, bir hammadde kaynağı halinde tutmakta yararı olanların ellerinden geldiği ölçüde bu ülkenin eğitimini baltalamaktan yarar görecekleri de açıktır.

Bu nedenle, ülkemizi yönetenler, genellikle, maarif davasının en uygun çözümünü mektepleri kapatmakta görmüş olan Osmanlı vezirinin zihniyetinden fazlaca ayrılmamışlardır.

Öğretmenin görünüşteki güçsüzlüğü işte buradadır. Ülkenin biraz daha karanlığa gömülmesinden yalnızca keyif duyacak egemen güçler karşısında ve bilinçsiz kitleler içinde kalan öğretmen, grev silâhını etkin bir biçimde kullanmaktan da yoksundur. Kendi çocuklarının yüksek ücretle özel öğretmen ve okul bulabildikleri sürece eğitim sorununu düşünmek bile istemeyenlere, yasal bir hak olması sağlansa bile öğretmen grevi, kapitaliste kâr sağlayan işçinin grevi kadar etki etmez.

Ancak, önemle belirtmek gerekir ki öğretmenin bu güçsüzlüğü yalnızca görünüştedir. Herşeye rağmen, bu toplumun kaderini belirleyen en güçlü unsurlar, yarının büyüklerinin kafaları ve yürekleri öğretmenin elindedir. Eğitim yaygınlaştıkça, eğitimden anlaşılan ortaçağ karanlıklarını diriltmek değil çağın aydınlıklarına kavuşmak olduğu kabul edildikçe öğretmenin etkinliği artmaktadır.

Halka ve hakka karşı olan hiçbir düzenin her çeşit engelden yoksun olduğu düşünülemez. Tersine, düzen ne kadar bozuk olursa olsun halkın ilerleme isteğinin ve bunun önemli bir parçası olarak halkın öğrenme isteğinin önüne geçilemiyecektir. Halkımız gerçek bir ulusal eğitimin her geçen gün biraz daha bilincine varmaktadır. Hiçbir iktidarın bu istek karşısındaki duyarsızlığı sınırsız olamaz. Halkımızın er geç gerçek ulusal eğitimi gerçekleştirecek bir iktidarı oluşturacağından kimsenin kuşkusu olmasa gerektir.

Öğretmenin gücü işte buradadır. Kendisine teslim edilmiş olan kafaları ve yürekleri mutlu bir gelecek için, halktan ve haktan yana bir toplum düzeni için biçimlendirmek onun kudreti dahilindedir. Öğretmen, yalnız öğrencileri üzerinde değil, dağıldığı yurt köşelerinde halkın içinde ve halkla bütünleşerek mutlu ve aydınlık Türkiye'nin temellerine katkıda bulunmak durumundadır.

Öğretmen, halkı ve öğrencilerini böyle bir gelecek için hazırlamış olduğu ölçüde kendi yerini ve çıkarını da en gerçek anlamda takviye etmiş olmaktadır.

Halktan yana bir düzende eğitim de, öğretmen de layık olduğu üstün yere kavuşacaktır. Çalışan halkın aydınlıktan korkusu olamaz. Eğitim, onun çıkarını gerçekleştirmenin en etkin aracıdır. Onun düzeninde öğretmen halka hizmet ettiği için cezalanmaz daha da yüceltilir.

Öğretmen, haklı davasını bazı dönemlerde siyasal iktidarlara anlatmakta çeşitli güçlüklerle karşılaşabilir, karşılaşmaktadır. Ancak, halkın öğretmeni anlaması ve ona destek olması yeterli bir güç kaynağıdır. Halkla bütünleşen, halka kendisini anlatmasını bilen öğretmen, karanlık güçlere karşı verilen mücadelenin vazgeçilmez unsurudur.

Öğretmen Gözüyle İlköğretimde Teftiş *

•

Niyazi ALTUNYA

«Müfettiş, öğretmene fazla çatık kaşlı davranmamalıdır.»
Bir stajiyer bayan öğretmen, 1973.

I. GİRİŞ

Bizde ilköğretim müfettişliğinin eğitim hizmetleri içinde 135 yıllık bir geçmişi vardır. Buna karşın sistemin özüne değgin hiç bir değişiklik girişiminde bulunulmamıştır. Üstelik ileriye doğru değişmesi istenmez olmuştur. Sistem Osmanlıdan kalma tutucu bürokrat yapısını sürdürürse baskıcı yönetimler onu bir araç olarak daha iyi kullanacaklardır. İlköğretim müfettişi 1913 tarihli geçici ve numarasız bir yasa ile sorgu yargıçlığı yapar. Özellikle günümüzde müfettişten beklenen de budur. Bu işlevini siyasal iktidarın felsefesine göre yürütmeyen ilköğretim müfettişleri eceline susamıştır. Bunlardan 110 kadarı 1975'in son üç ayında kıyılmış, 500 kadarı da «ecelini» beklemektedir.

Teftiş, «hizmeti geliştirme» veya «verimi artırma» işlevine sahiptir. 1913 yılının Meşrutiyet kafasıyle ve yasasıyla sorgu yargıçlığı yapmak zorunda olan müfettişin 1976'larda «eğitim hizmetini geliştirme»sini beklemek mantıksızlıktır.

Müfettişleri daha heybetli kılma, bilinçlenen öğretmen kitlesi karşısında daha güçlü duruma getirme ve idareye daha sıkı bağlama konularında epey girişim olmuştur. Buna karşın ilköğretim müfettişlerinin çoğunluğunu çağın gerisine düşürme olanağı bulunamamıştır. Toplumdaki hızlı gelişim, genç kuşağın müfettişliğe geçişi onu öğretmenin ve halkın yanında yer almaya zorlamıştır. Önce besleyen, sonra tehdit eden, ayrı örgüt kurmaya zorlayan TÖS, TÖB-DER gibi örgütlerden koparmaya uğraşan iktidar, şimdi de açık kıyıma başlamıştır. Gençleri ilköğretim müfettişliğine atamamaktadır.

Örneğin; 1924'den beri altı kez ilkokul programı değişmiştir, buna karşılık ilköğretim müfettişliğinin dayandığı mevzuatta 1926'dan 1961'e kadar hiç bir değişiklik yapılmamıştır. 1972' de başlanan «Grupla teftiş» uygulaması hizmet açısından hiç bir yarar getirmemiştir. Aslında bu değişiklik için nasıl bir hazırlık yapıldığını müfettişler de bilmemektedir. Bakanlık tarafından yapılan anketlerin sonucu meslek kamuoyuna ve uzmanlara açıklanmamıştır. Millî Eğitim Bakanı Oğuz'un bir genelgesiyle grupla teftiş yürürlüğe girdi. Uygulama başladıktan sonra TİM-DER tarafından uygulanan anketin de ne sonuç verdiği bilinmemektedir.

Para getiren bir iş olmadığı için «teftiş» konusunu işleyen fazla kitap da yazılmamıştır. Burada, yazılanlara değinmek gerekiyor: 1) 1953 yılında tecrübeli bir ilkokul öğretmeni olan Salih Teksözü «Müfettiş Geliyor (Mizahîdir)» adlı 63 sayfalık bir anı kitabı yazmıştır. 2) 1956'da, müfettişlikten ayrılan Ömer Adil Dolay «İlköğretimde Teftiş» adlı 128 sayfalık tanıtıcı bir kitap yazmıştır. 3) 1957 yılında Müfettiş Necip Alpan «Objektif Teftiş Tekniği» adında 203 sayfalık bilgi verici bir kitap yazmıştır. 4) 1972 yılında Dr. Galip Karagözoğlu'nun «Türk Eğitim Düzeninde Bakanlık Müfettişlerinin Rolü» adlı doktora tezinin 38 sayfalık teksir bir özeti verilmiştir. 5) 1974 yılında Millî Eğitim Bakanlığı Müfettişi Kâmil Su «Türk Eğitiminde Teftişin Yeri ve Önemi» adlı 310 sayfalık, daha çok resmî metinleri derleyen bir kitap yazmıştır. 6) 1975'de İlköğretim Müfettişi Nadir Selvi tarafından TODAİE'de tez olarak hazırlanan «İlköğretimde Öğretmen-Müfettiş İlişkisi» 50 sayfalık ilginç bir araştırmadır. Bu konuya bölüm ayıran veya değinen eserler de pek çok değildir.

Bu incelemede ise kısa bir tanıtmadan sonra öğretmenlere uygulanan bir anketin sonucundan örnekler özetlenerek verilecektir. Anket, 1974 Temmuz ayında Orta Anadolu illerimizden birindeki 60 ilkokul öğretmenine uygulanmıştır. Yeri geldikçe başkaları tarafından yapılan gözlemlerden yararlanılacaktır. Mü-

fettişliğin değerlendirilmesinde en iyi kaynak öğretmen anılarıdır. Ancak, bu çok yorucu ve dikkat isteyen bir iştir. Şu kadarını söyleyelim ki, yazınımızda müfettişin yeri pek iyi değil!

II. TARİHSEL GELİŞİM

1838 tarihli Osmanlı-İngiliz Ticaret Sözleşmesiyle Batı'ya bağımlılık sürecine iyice girmiş olan Osmanlı İmparatorluğu Batı'nın eğitim kurumlarını da getirecekti. Batı tipi okullara alınan ilkokul (sıbyan okulu) çıkışlı öğrenciler en temel bilgilerden, hatta, okur-yazarlıktan bile yoksundular. Bu yüzden okulların teftişine gerek duyuldu. Önceleri merkezî idare yanında özel idare görevlileri de ilkokulları denetleyebiliyorlardı. Önce Trakya ve Anadolu Bölge Müfettişlikleri kuruldu. Daha sonra Maarif Nazırlığı merkez ve orta dereceli okul müfettişlikleriyle ilköğretim müfettişlikleri birbirinden ayrıldı. 1913 yılında kabul edilen Geçici İlköğretim Yasasının 27. maddesi ilköğretim müfettişinin görevlerini açıkça belirtmiştir.

1914 yılında yürürlüğe konan bir yönetmelikle ilköğretim müfettişinin görevleri tekrar belirlenmiş, ancak müfettişlerin seçilme ve yetiştirilmelerine ilişkin hükümler getirilmemiştir. Cumhuriyet dönemi başlar başlamaz, 1923'de bir yönetmelik daha hazırlanmış, ancak bunun imparatorluk dönemindekinden pek farklı olmamıştır. Müfettişliğe atanma koşulları bu yönetmelikte de yoktur. 1926 yılında kabul edilen ve bazı maddeleri bugün de yürürlükte olan Maarif Teşkilatına dair 789 sayılı yasanın 7. maddesinde «ilköğretim müfettişlerinin, orta öğretmen okulu (bugünkü eğitim enstitüsü) çıkışlı olacağı» belirtilmiştir. 1927 yılında hazırlanan İlköğretim Müfettişleri Yönetmeliği; asil ilkokul öğretmenliği yapıp, 25-45 yaş arasında olanlardan veya öğretmen okulu yöneticileri ve meslek dersleri öğretmenlerinden müfettiş atanacağı belirtilmekle gerçekçi bir yaklaşım getirmektedir.

1938'de çıkan 3407 sayılı yasa ile ilköğretim müfettişlerinin Gazi Eğitim Enstitüsü veya dengi yabancı okul çıkışlı olacağı belirtilmiştir(1). 1947 ve 1955 yıllarında «ilköğretim kurumlarının denetimini sağlamak amacıyle denetmenlik» sınavları açılmış ve öğretmenler arasından denetmen alınmıştır. Bu arada, 1945-1948 yılları arasında, Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsünü bitirenlerin bir kısmı da denetmenliğe kabul edilmiştir(2). 1958 yılında çıkarılan ve 3407 sayılı yasanın 3. maddesini değiştiren 7135 sayılı yasa ile denetmenler ilköğretim müfettişi olmuşlardır.

1961 yılında Millî Birlik Yönetimi döneminde çıkarılan 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Yasasının 23. maddesine göre, ilköğretim müfettişleri; a) Başarılı ilkokul öğretmenliği yaptıktan sonra eğitim enstitülerini veya dengi yabancı okulları bitirenlerle, b) 6-8 yıl ilkokul öğretmeni veya yöneticilik yapanlardan Millî Eğitim Bakanlığının açtığı kursları bitirenler arasından atanır.

Bugünkü ilköğretim müfettişlerinin yetişme kaynakları şöyledir :

1. Öğretmenlik yaptıktan sonra eğitim enstitüsünü bitirenler (özellikle pedagoji bölümü çıkışlılar),
2. İlkokul öğretmeni veya yöneticisi iken bakanlığın açtığı kursları bitirenler,
3. Denetmen olduktan sonra müfettiş olanlar,
4. Yüksek Köy Enstitüsünü bitirenler,
5. Eğitim Enstitülerine denk yabancı okulları bitirenler (Bunlar çok az kalmıştır)

Şimdiki 1200 kadar ilköğretim müfettişinin büyük çoğunluğu Eğitim Enstitüsü Eğitim Bölümü çıkışlılardır. İkinci sırayı alanlar, başarılı ilkokul öğretmenliği yaptıktan sonra sınav ve kursları başaran arkadaşlardır. Yüzlerce ilkokul öğretmeni kendilerine «dışardan Eğitim Enstitüsünü bitirme» olanağı sağlandığında başarı göstermiş ve müfettişlik yeterliği kazanmışlardır.

Gerici, halk ve öğretmen düşmanı iktidarlar, öğretmenin dışardan az masrafla müfettiş olma olanağını ortadan kaldırmakla kalmamış, yukarda da değindiğimiz gibi, 1975'in son üç ayında yüzden fazla ilköğretim müfettişini kıymıştır. Beş yüz kadar müfettiş de ecelini beklemektedir. Millî Eğitim Bakanı Kasım 1975'de yapılan TİM-DER (Tüm İlköğretim Müfettişleri Derneği) toplantısında «yanlışlık olmuş, haberim yoktu, alınan müfettişleri geri getireceğim...» demiş, fakat bu sözünü tutmamıştır.

III. TEFTİŞ KAVRAMI ve GÖREVLER

Bizdeki ilköğretim teftişini tanımlamak oldukça zor. Batı kaynaklarından aktarılmış kavramlara göre «teftiş, eğitimi geliştirme hizmetidir». Hizmet nasıl iyileştirilecektir? Bu pek belli değil? Belli olan personelin ve öğrencinin disiplinini sağlama ve yürürlükteki programı uygulamaktır.

Başka bir klasik tanıma göre ise, «teftiş, ilköğretim kurumlarının bağlı oldukları yasa, tüzük, yönetmelik, program ve emir-

lere göre işleyip işlemediklerini izlemek ve değerlendirmektir». Fakat, yasaya uygunluk denetimi ne derece yeterlidir? Uygulamada bu kadarı bile mümkün müdür? Kuşkuluyuz!

Kavramlar yönünden asıl zorluğumuz ilköğretim müfettişliği kurumunun yapı ve işlev karmaşıklığından doğmaktadır. 1969 tarihli son «İlköğretim Müfettişliği Yönetmeliği»nin 11. maddesine göre İlköğretim Müfettişlerinin görevleri :

«A. Teftiş ve denetleme,
B. Meslekî yardım ve işbaşında yetiştirme,
C. İnceleme,
Ç. Soruşturma»dır.

Görüldüğü gibi, birbirinden farklı dört görev! Bu görevler için bir elemanın yeterli şekilde yetişmesi olanaksız olduğu gibi, birbirini olumsuz yönde etkileyebilecek işlevler de bulunmaktadır. Örneğin, soruşturma görevi yapan bir müfettiş yasalara göre «sorgu yargıcı» yetkisi taşır. Her türlü yargıç yetkisini kullanarak soruşturma yapar. Bu kişilere rehberlik ve yardım edeceği öğretmenlerin ve hatta öğrencilerin içten davranmaları, onlara güvenmeleri mümkün olmamaktadır. Soruşturma yapan kişinin değerlendirme konusunda güvenirliğini benimsetmesi de çok zordur.

Her görev bölümü ayrı ayrı uzmanlıklar da gerektirmektedir. Örneğin, sorgu görevi yapan kişinin, temel hukuk kültüründen sonra yönetsel yargı, yargılama usulü, suç ve ceza... gibi konuları iyi bilmesi ve uygulama sınavı vermesi gerekir. Müfettişlerin soruşturma raporları üzerinde yapılacak bir inceleme bu eksikliği ortaya koyabilir. Öte yandan teftiş ve değerlendirme görevi, temel meslek kültürü üzerine ölçme-değerlendirme, sınav ve test teknikleri uzmanlığı gerektirmektedir. Meslekî yardım ve rehberlik belki hepsinden çok incelik isteyen bir iştir.

Bu nedenlerle bugün ilköğretim müfettişliğinin işlevini açık seçik ortaya koymak olanaksızdır. Kuruluş bakımından Cumhuriyetin başından beri olumlu yönde önemli bir gelişme yoktur. Gelişme müfettişlerde olmakta, kurum eski düzeni sürdürmektedir.

IV. MÜFETTİŞLİKTEN BEKLENENLER ve UYGULAMA

Önce İlgöğretim Müfettişliği kurumundan beklenenleri tarih içinde görmek ve uygulamada varılan sonuçları gözlemlerden yararlanarak sergilemek, kurumun işlerliği ve geçerliği konusunda özet bir bilgi verecektir.

Müfettişlikten beklenenler :

—. 1914 tarihli yönetmeliğe göre :

a. Teftiş,
b. Tahkik,
c. İrşat (yol gösterme, rehberlik)

—. 1927 tarihli yönetmeliğe göre :

a. Teftiş,
b. Talim (eğitme, yetiştirme)
c. İrşat (yol gösterme, rehberlik)
ç. Tahkik (soruşturma)

—. 1933 tarihli bir belge[3]

«Cumhuriyet maarifinde, müfettiş, mürebbilerin mürebbisi olarak telaki ve mütalâa edilmelidir.»

—. 1962 tarihli yönetmeliğe göre :

a. Rehberlik -işbaşında yetiştirme- yardım,
b. Teftiş ve değerlendirme,
c. İnceleme ve bilgi toplama,
ç. Soruşturma.

—. 1969 tarihli yönetmeliğe göre :

a. Teftiş ve denetleme,
b. Meslekî yardım ve işbaşında yetirtirme,
c. İnceleme,
ç. Soruşturma.

Uygulamadan yansımalar :

1939 : M.E.B. Hasan Âli Yücel'in İstanbul'da Müfettişler toplantısındaki konuşmasından [4] :

«Öğretmenle anlayışlı bir arkadaşlık yapmıyorsunuz. Onları yönetmeliklerin ve kendi görüşünüzün bir robotu yerine koyarak baskı altında tutuyorsunuz. Sevilecek ve beklenecek bir kişi olmaktan çıkıyor, korkulacak bir öcü durumuna sokuluyorsunuz. Yetersizlik arayan, gizli raporlar veren bir umacı oluyorsunuz. Bizim meslekte herkes, ödevi ve yeri ne olursa

olsun, çocuklarımızın yetişmesinde işbirliği yapan kişidir. İnsanları istekleriyle bu ödeve yöneltmek gerekir.»

1947 : İ. Hakkı Tonguç'tan (5) :

«Eğitim teşkilatımızın tarihi incelenirken, rastlanan en büyük hatalardan biri, yetkili makamlarda bulunmuş olanlardan bazılarının, karakteri zayıf müfettişleri direktif vermek suretiyle ve tamamen şahsî emellerine göre çalıştırma yoluna sürüklenmiş olmalarıdır. «Kelle getirmeye memur edilen» bir müfettişle onu böyle bir cinayet için alet olarak kullananlar, bir meslek için yüz karasıdır... Devlet kadrolarında böylelerine asla yer vermemek en büyük hizmetlerden biridir.»

1965 : Türkiye Öğretmen Dernekleri Millî Federasyonu (6) :

«... Yetiştiği yılların değer hükümlerinden kendisini kurtaramayan bir kişinin (müfettişin), kendisinden üstün bir fikrî düzeyde bulunan öğretmeni değerlendirmesi hizmet için bir talihsizliktir.»

1968 : I. DEŞ (7) :

«... Sürdürülmekte olan denetleme düzeni de geliştirici, yol gösterici, yardımcı olmaktan uzaktır. (......) Öğretmen, soruşturma, koğuşturma görevini de yüklenmiş olan ve çeşitli baskılar altında çalışmakta olduğu müfettişe sorunlarını, zorluklarını açıklamaktan haklı olarak çekinmektedir...»

1974 : Millî Eğitim Bakanı Mustafa Üstündağ'ın konuşması (8) :

«Müfettişin görevi, soruşturma yapmaktan çok öğretmene yardım olmalıdır. Öğretmen iken bana müfettişim rehberlik yapmasa ben yüksek öğrenim yapamazdım...»

1975 : TÖB-DER'in çalışma programından (9) :

«Teftiş, kusur arama, öğretmeni cezalandırma yerine onu işbaşında ve üretime yönelik olarak yetiştirecek ve yaratıcı olmasını sağlayacaktır. Örgütümüz, bu konuda da en etkin girişimlerde bulunacaktır...»

Görülüyor ki 1913'lerde «mevzuat hükmü» durumuna getirilen müfettişin öğretmene «yardım etmesi, yol göstermesi, reh-

berlik etmesi, işbaşında yetişmesini sağlaması...» gibi görevler birer özlem olarak 1976'ya kadar uzayıp gitmiştir. Öte yandan öğretmenin yargılanması konusundaki 1913 tarihli geçici yasa eksiksiz olarak uygulanagelmiştir. Kuşkusuz bu konuda asıl suçlu müfettiş değil, Türkiye'yi geri bırakan, ülkeyi yabancıların aklıyle yöneten siyasal güçlerdir. Bilinçlenen ve halkın sorunlarıyle kendi sorunlarını birlikte gören müfettişler, ne zaman ki örgütlenmeye katılmaya başlamışlar, onu engellemek ve sadece kendi kişisel sorunlarının önemine inanan bir örgüt kurmaları yolunda girişime itilmişlerdir.

V. TÜM İLKÖĞRETİM MÜFETTİŞLERİ DERNEĞİ (TİM-DER)in İŞLEVİ

Millî Eğitim Bakanı İlhami Ertem, 1967 tarihli bir genelgesinde «... idarî görev yapan ilköğretim müfettişlerinin örgütlerde aktif görev almamalarını şayet alacaklarsa, müfettişlikten ayrılıp öğretmen olmalarını tavsiye...» etmiştir([10]). Nedense, örgütlenme gibi «kirli» bir işi öğretmen işi olarak göstermiş, müfettişleri üstü kapalı biçimde tehdit etmiş, örgütlenmeyi önleyemeyince önce TİM-SEN, sonra TİM-DER olarak tüm ilköğretim müfettişlerinin örgütlenmesine hiç ses çıkarmamıştır. Üstelik toplantılarında nutuk atmayı da ihmal etmemiştir.

Tutucu iktidarların Millî Eğitim Bakanları, İlköğretim Müfettişlerini istediği ölçüde kullanamayacağını öğretmen boykotlarında görmüştür. Bazı işgüzar arkadaşlar dışında bu «devrimci büyük hareketin» seli önüne çıkmaya kalkışan pek olmadı. Kimileri bu hareketin önünde tükenip gitti.

Öğretmenlerle birlikte örgütlenmeye yanaşmayan iyi niyetli bir grup, Tüm İlköğretim Müfettişleri Derneği (TİM-DER) biçiminde örgütlenmişler, genel davanın bir ölçüde dışında kalmışlar, kendi sorunlarını çözebilirlermiş gibi bir havaya kapılmışlardır.

TİM-DER tüzüğünde derneğin amacı şöyle saptanmış: «m. 3-İlköğretim müfettişliği mesleğinin ve ilköğretim müfettişlerinin ortak hak ve çıkarlarını korumak, mesleğin ve Türk Millî Eğitiminin gelişmesine yardımcı olmak». Görüldüğü gibi amaçlar üç noktada toplanmaktadır. 1) Müfettişlerin hak ve çıkarlarını korumak, 2) Müfettişlik mesleğinin gelişmesine yardım etmek, 3) Türk Millî Eğitiminin gelişmesine yardım etmek.

Bir de TİM-DER yöneticilerinin ne yapmak istediklerine bakalım: Genel Başkan Fevzi Öz, 10 Ocak 1975 tarihli genelgesinde yeni dönemde yapılacak işleri şöyle sıralamıştır([11]).

«1) İlköğretim müfettişlerinin de bakanlık müfettişleri gibi «daimî yevmiye» almalarının gerçekleşmesine çalışılacaktır...

2) Daimî yevmiye ile ilgili girişimlerimizin sonucuna göre «iş güçlüğü ve iş riski» zammı üzerinde durulacaktır.

3) Kurs çıkışlı müfettişlerin (...) birinci derece maaşa ulaşmalarına ve isteyenlerin yüksek öğrenim yapabilmelerinin sağlanmasına çalışılacak,

4) Ara verdikten sonra yüksek öğrenim yapan arkadaşların hemen yüksek öğrenime başlayanlarla denk maaş almalarına çalışılacak,

5) İlköğretim müfettişlerinin bakanlık müfettişi olabilme olanağı mutlaka elde edilmeye çalışılacaktır,

6) Bir yayın organına sahip olmayı düşünmekteyiz,

7) Teftiş örgütünün ve müfettişlik mesleğinin gelişmesi için de çaba gösterilecektir.

8) Grupla teftiş konusu tekrar ele alınarak, teftiş ve rehberlik hizmetlerinin daha iyi şekilde yürüyebileceği bir sonuca varılacaktır.

9) Yurt dışı müfettiş dernekleriyle ilişki kuracağız. (...) Yurt dışına geziler düzenleyeceğiz.

10) Önce başkentte, sonra taşrada «eğitimciler sarayı» kurarak konuk müfettişleri «seviyelerine uygun» biçimde ağırlayacağız. Bu konuda M. E. Bakanlığının yardımını, öteki kuruluşların ortaklığını sağlayacağız.

(.........)

«Derneğimizin asıl amacı, mesleğin ve Türk Millî Eğitiminin gelişmesine yardımcı olmaktır. (...) Diğer olanaklar doğrudan doğruya veya dolaylı olarak bu amaca yardımcı oldukları ölçüde önemlidirler.»

Görüldüğü gibi derneğin doğrudan doğruya düzeltmek istediği şey, mensuplarının özlük haklarıdır. 7. ve 8. maddelerdeki çalışmalar eğitim sorunlarından, son paragraftaki eğitim sorunu da tüm sorunlardan kopuk düşünülmektedir.

Şimdi de TİM-DER'in kısa zamanda neleri gerçekleştirdiğine bir göz atalım. Genel başkanının 14 Mart 1975 tarihli genelfesinde yapılan işler şöyle sıralanmaktadır:[12])

«1. Daimî yevmiye aynen size vadettiğimiz gibi gerçekleşmiştir. (...)

2. Kurs mezunu arkadaşlar (vadedildiği gibi) 1. derecenin son kademesine kadar yükselecek (...).

3. Ara vererek yüksek öğrenim yapan arkadaşlar (...) aynen talep ettiğimiz gibi (...) ara vermeden yüksek öğrenim görenler gibi maaş alacaklardır...»

İki ay gibi kısa bir zamanda «vaad edilen» «ortak çıkarların» sağlanması doğrusu büyük bir beceri ister. Ancak «en önemli mesele olan eğitimi ve mesleği geliştirme» meselesinden hiç haber yok. Ama TİM-DER yöneticisi kendi mantığına göre onların da açıklamasını yapıyor. ([13])

«T.B.M.M.'nin sayın üyeleriyle görüşmelerimizde 'öğretmenlerin sayısı fazla, (...) diğer memurlar da hak istiyorlar, (...) bütçe sınırlı' dediler. Onlara karşı savunmamız '1. öğretmenlik mesleği (...) çok önemli bir meslektir. Diğer mesleklerden ayrı mütalâa edilmelidir. 2. Türk öğretmenleri (müfettişler de öğretmendirler) halkımızın ekonomik seviyesini ve millî gelir seviyemizi çok iyi bilmektedirler. (...) Lüks bir hayata alışkın da değildirler. (...) Böyle bir hayatın özlemini de çekmemektedirler. (...) Ancak, zihinleri ekonomik sorunlarla meşgul olmadan, huzur içerisinde büyük millî görevlerini yapmak istemektedirler. Böyle bir anlayışta olan Türk öğretmeni için B.M.M.'nin ve Cumhuriyet hükümetlerinin bütçe imkânı yaratabileceğine inanmaktayız...»

Kendilerini ilgilendiren konularda kesin «vaad»da bulunan sayın TİM-DER yöneticileri, üstü kapalı olarak 'öğretmenlerin aslında fazla özlemleri olmadığını, ağızlarının tadını bilmediklerini, ölmeyecek kadar lokma istediklerini belirterek bu kadarcık nafakayı da Cumhuriyet hükümetlerinin vereceklerine «inandıklarını» belirtmektedirler. Üstelik «öğretmenlik ötekilerden ayrı mütalâa edilmeliymiş». Devrimci öğretmenleri enayi yerine koymaya kimsenin hakkı yok. Aslında öğretmen adına konuşacak kişiler önce öğretmenin arasında ve safında yer almalıdırlar Resmî ağızla «müfettişlik de öğretmenliktir» demek hiç bir yaraya tuz olmaz. TİM-DER genel başkanının söylediklerinin aynısını M.C. iktidarının bir millî eğitim müdürü; bir müfettişler toplantısında iki ay önce aynen söylüyordu. Şöyle diyordu: «Öğretmenlik tanrı mesleğidir. Tanrının malı, mülkü, parası var mı? Yok. O halde öğretmenin de olmamalıdır. Olursa meslek Tanrı mesleği olmaktan çıkar!», «Ayrı mütalâalar» yüzünden bugün ne duruma düşmüşüzdür. Biz öteki memurlardan ve halkımızdan «ayrı mütalâa edilmek» istemiyoruz. Ayrı mütalâa tepemizdeki sınıfsal düşmanlarımızın işine yaramaktadır.

Sayın TİM-DER yöneticilerinin, mücadele yöntemi konusunda da ilginç önerileri var. Bakın ne diyorlar: ([14])

«... illerden aldığımız haberlere göre yüzden fazla ilköğretim müfettişi görevlerinden alınarak başka illere atanmışlardır. Daha 360 müfettişin görevden alınacağı söylentileri duyulmaktadır. (...) Bu konu da bizim sert hareket etmemizi, eyleme geçmemizi isteyenler vardır. Hattâ bizim «Gandivari» mücadelede bulunduğumuzu söyleyenler olmaktadır. Bu teşhis doğrudur. Biz bir eğitim örgütü olarak şimdilik müzakere yolunu seçmiş bulunuyoruz. «Kaderde, kıvançta ve tasada ortak» bir ulusun fertleri olarak, er geç yapılan yanlışlığın farkedilerek düzeltileceğine inanmak istiyoruz. Biz, ülkemizdeki tüm sorunların anlayışla, dostça, kardeşçe çözümlenmesini arzu ediyoruz. Biz kavganın, kinin yerini hoşgörünün almasını istiyoruz. Bütün bu iyi niyetlerimiz sonuç vermezse, haksızlıkları ulusumuza anlatmak onun bir çare bulmasını istemek hakkımızdır.»

«Ne «Gandivari» sabır, ne de MC kardeşliği, kıyılan müfettişlerin, öğretmenlerin, işçilerin, köylülerin gasbedilen haklarını geriye getirmez. Sayın TİM-DER yöneticileri bugüne dek MC. bakanını halka şikâyet etmemiştir. Kardeşliği bozmamak için kardeşlerinin kıyımına seyirci kalmıştır. «Müzakere» yolunun geçersizliğini bizler çok önceden biliyorduk ve hiçbir umuda kapılmadan çantamızı alıp gittik. Halkımıza kendi sorunlarımızı anlatabilmek için onun sorunlarıyla ve onun yazgısıyla bütünleşmemiz koşuldur. Aksi halde «üzüm yemeye yüzümüz olmaz».

(VI) ÖĞRETMEN GÖZÜYLE MÜFETTİŞ VE TEFTİŞ :

Öğretmenlerin, müfettişleri değerlendirmelerine pek çok durumlarda tanık olduk. Öğretmenliğimiz süresince pek çok müfettişi değerlendirdik. Müfettişlik yaparken öğretmenlerle olan toplantılarımızda söyleyişlerimizde müfettiş öğretmen ilişkisi üzerinde görüşmelerimiz, tartışmalarımız oldu. Bu görüşmelerden derin izlenimler ve notlar alma olanağı bulduk. Denetim hizmetini bir sorun olarak değerlendirmeye uzun süre devam ettik.

1973 yılının mayıs ayında stajyer öğretmenlere yönelttiğimiz yazılı, açık uçlu bir soruya aldığımız yanıtlar oldukça ilginç görünüm getirdi. 32 öğretmenin verdiği çeşitli cevapları düzenleyen Çizelge: I'i inceleyelim.

Soru : Sizce iyi bir müfettişin nitelikleri neler olmalıdır?»

ÇİZELGE : I

Öğretmenlerin önem verdikleri nitelik önermeleri :	Cevap sayısı :	%
1. İyi ilişki, rehberlik ve yardım etme niteliği	36	60,0
2. Olumlu eleştirici, denetleyici değerlendirici niteliği	17	28,3
3. İnceleyici-araştırıcı niteliği	4	6.7
4. Yasalara uygun davranış niteliği	2	3,3
5. Toplum sorunlarıyla ilgilenme niteliği	1	1,7
Toplam :	**60**	**100,0**

Bir yıl sonra örneklem olabilecek 60 ilkokul öğretmenine uyguladığımız ve önemli bölümlerini aşağıya alacağımız bir anketin «teftişin amacı»nı soran açık uçlu bir sorusuna aldığımız yanıtlar da Çizelge: I'i pekiştirir niteliktedir.

Soru : «Sizce teftişin amacı nedir?»

ÇİZELGE : II

Öğretmenlerin önemsedikleri amaç önermeleri:	Verilen cevap sayısı	(60) kişiye oranı %
1. Öğretmeni işbaşında yetiştirme, rehberlik, yardım	37	61,7
2. Öğretmeni değerlendirme, başarısını ölçme veya denetim yapmak	24	40,0
3. İnceleme ve araştırma yapmak	2	3,3
4. Belirsiz cevap	3	5,0

Görülüyor ki, değişik zamanlarda alınan öğretmenlerin görüşlerine göre müfettiş, önce dostça ilişkiler kurmalı, dost eliyle yardım etmeli ve tarafsız, nesnel sağlam ölçülerle öğretmenin başarısını değerlendiren görevli olmalıdır. Teftiş hizmeti de bu amaçla yapılmalıdır. İki sonuç birbiriyle çakışmaktadır. Dikkati çeken önemli nokta ise, öğretmenler müfettişten kesinlikle soruşturma ödevi beklememektedirler.

Öğretmenlerin görüşlerini daha ayrıntılı biçimde ortaya koymak amacıyla ankete katılan öğretmenlerin niteliklerini ve genel durumlarını özetleyerek kapalı uçlu sorulara aldığımız yanıtların dökümünü verelim.

Genel bilgiler :

ÇİZELGE : III

Öğretmenlerin cinsiyetleri :	Sayı	%
1. Erkek	42	70,0
2. Kadın	18	30,0
Tovlam :	**60**	**100,0**

ÇİZELGE : IV

Öğretmenlerin çalıştığı yerlere dağılımı	Erkek %	Kadın %	Toplam %
1. Köy ilkokullarında	54,8	66,7	58,3
2. Kasaba ilkokullarında	16,6	16,6	16,6
3. Şehir (il ve ilçe merkezi) ilkokullarında	26,2	16,7	23,3
4. İlköğretim müdürü ve halk eğitim müdürü	2,4	—	1,7
Toplam :	**100,0**	**100,0**	**100,0**

ÇİZELGE : V

Öğretmenlerin kıdemlerine göre dağılımı	Erkek %	Kadın %	Toplam %
1. Bir yıl ve bir yıldan az	—	—	—
2. İki-beş yıllık olanlar	35,7	83,3	50,0
3. Altı-on yıllık olanlar	33,3	16,7	23,3
4. Onbir-yirmi yıl olanlar	16,7	—	11,7
5. Yirmibir-otuz yıllık olanlar	14,3	—	10,0
6. Otuz yıldan çok olanlar	—	—	—
Toplam :	**100,0**	**100,0**	**100,0**

İlköğretim müfettişlerinin yaptıkları hizmetlerin öğretmenler tarafından değerlendirilmesi :

ÇİZELGE : VI

A. Meslekî yardım ve işbaşında yetiştirme yönünden :

Sorular :	Evet %	Hayır %	Engel veya zararlı %	Başka cevap %	Cevapsız	Toplam
1. İlköğretim müfettişleri, genel olarak sizinle içten, demokratik ilişkiler kurdular mı?	46,7	45,0	1,7	6,6	—	100
2. İlköğretim müfettişleri, gerektiğinde kişisel yaşamınızla ilgilenip, gerekli yardımda bulundular mı? (Sağlık, öğrenim, evlenme vs..)	15,0	81,7	—	3,3	—	100
3. İlköğretim müfettişleri, stajyerken yetişmeniz için gerekli rehberliği yaptılar mı?	40,0	58,0	—	1,7	—	100
4. İlköğretim müfettişlerinin yönettikleri mesleksel toplantılar genel olarak yararlı oldu mu?	65,0	33,3	1,7	—	—	100
5. İlköğretim müfettişleri mesleksel akımları veya yayınları izlemeniz konusunda gerekli yardımı yaptılar mı?	43,3	46,7	1,7	8,3	—	100
6. İlköğretim müfettişleri genel kültür yönünden de okuyup yetişmeniz için size gerekli yardımı yaptılar mı?	26,7	66,7	3,3	3,3	—	100
7. İlköğretim müfettişleri, sizin halkla iyi ilişkiler kurmanızda yardımcı oldular mı?	23,3	71,6	—	2,4	1,8	100
8. İlköğretim müfettişleri köyü veya çevreyi inceleyip, eğitim-öğretimde bundan yararlanmanız konusunda size gerekli yardımı yaptılar mı?	18,1	80,0	—	1,9	—	100
9. İlköğretim müfettişleri eğitim yöneticileri ile (okul müdürü, ilköğretim müdürü, millî eğitim müdürü vs.) iyi ilişkiler kurmanızda yardımcı oldular mı?	28,3	65,0	—	5,0	1,7	100

	Evet %	Hayır %	Kuşkulu %	Başka Cevap %		Toplam %
10. İlköğretim müfettişleri öteki yöneticilerle (muhtar, bucak müdürü, kaymakam, vali, belediye başkanı vs.) iyi ilişkiler kurmanızda yardımcı oldular mı?	16,7	81,6	—	1,7	—	100
11. İlköğretim müfetişleri yönetim işlerini öğrenip başarıyla uygulamanız konusunda size gerekli yardımı yaptılar mı?	31,7	63,3	—	5,0	—	100
12. İlköğretim müfettişleri öğrencilerinizin çeşitli uyumsuzluklarını (bedensel, ruhsal, toplumsal, başarı durumu vs.) inceleyip tanımanız için size gerekli yardımı yaptılar mı?	13,2	80,0	3,4	3,4	—	100
13. İlköğretim müfettişleri, çeşitli eğitim-öğretim planlarını yapıp planlı çalışmanız için size gerekli yardımı yaptılar mı? (Günlük, ünite, yıllık, çevreyi geliştirme planları)	53,3	40,0	—	6,7	—	100
14. İlköğretim müfettişleri küme çalışmalarını başarıyla yürütmeniz için size gerekli yardımı yaptılar mı?	21,7	68,3	1,7	8,3	—	100
15. İlköğretim müfettişleri, ders araçları hazırlayıp bundan gereği gibi yararlanmanız için size yardımcı oldular mı?	8,3	86,7	—	5,0	—	100
16. İlköğretim müfettişleri birleştirilmiş sınıfların eğitim, öğretiminde size gerekli yardımı yaptılar mı?	20,0	66,7	—	10,0	3,3	100
17. İlköğretim müfetişleri İlkokul Programını bütünüyle kavrayıp, başarıyla uygulamanız için size yardımcı oldular mı?	43,3	50,0	—	6,7	—	100

B. Teftiş ve değerlendirme yönünden :

	Evet %	Hayır %	Kuşkulu %	Başka Cevap %		Toplam %
18. İlköğretim müfettişlerinin sizi değerlendirmek için ayırdıkları zaman yeterli oldu mu?	23,3	68,3	3,4	5,0	—	100

19. İlköğretim müfetişleri teftişlerinde öğrencilerinize iyi davranıp güven sağlayabiliyorlar mı?	45,0	33,3	11,7	10,0	—	100
20. İlköğretim Müfettişleri, teftişleri sırasında okulunuzun şartlarını (okul kurağının durumu, araç-gereç vs.) dikkate aldılar mı?	38,3	50,0	11,7	—	—	100
21. İlköğretim müfettişleri sizi teftiş ederken içinde bulunduğunuz toplumsal koşulları (köyün yaşama koşulları, uygarlık düzeyi, insan ilişkiler vs.) dikkate alıyorlar mı?	26,7	58,3	10,0	5,0	—	100
22. İlköğretim müfetişleri, sizin uyumsuz (problem) öğrencilerin eğitim-öğretimi konusundaki çalışmalarınızı gereği gibi denetleyip değerlendirdiler mi?	10,0	83,3	3,3	3,4	—	100
23. İlköğretim müfettişleri, okulunuzun veya sınıfınızın, araç ve gereçlerin tertip-düzen ve temizliğini ve kullanılışını gereki kadar görüp, inceleyip değerlendirdiler mi?	36,7	50,0	8,3	5,0	—	100
24. İlköğretim müfettişleri planlı çalılışıp çalışmadığınızı gereği gibi değerlendirdiler mi?	48,3	38,3	13,4	—	—	100
25. İlköğretim müfettişleri küme çalışmalarınızı gereği gibi değerlendirdiler mi?	20,0	63,3	15,0	1,7	—	100
26. İlköğretim müfettişleri dersleri okutmaktaki başarınızı gereği gibi teftiş edip değerlendirdiler mi?	16,7	63,3	13,3	6,7	—	100
27. İlköğretim müfettişleri yönetim işleri konusundaki çalışmalarınızı gereği gibi denetleyip değerlendirdiler mi?	28,3	58,3	10,0	3,4	—	100
28. İlköğretim müfettişleri sosyal kol çalışmalarınızı gereği gibi denetleyip değerlendirdiler mi?	16,7	70,0	10,0	3,3	—	100
29. İlköğretim müfettişleri sınıf kitaplıklarının geliştirilmesi ve kullanılması ile ilgili çalışmalarınızı gereği gibi denetleyip değerlendirdiler mi?	25,0	63,3	6,7	5,0	—	100

30. İlköğretim müfettişleri, uygulama bahçesindeki çalışmalarınızı gereği gibi denetleyip değerlendirdiler mi?	20,0	63,3	11,7	5,0	—	100
31. İlköğretim müfettişleri devam takip işlerinizi gereği gibi denetleyip değerlendirdiler mi?	46,6	46,6	6,7	—	—	100
32. İlköğretim müfettişleri sizin kendinizi mesleksel yönden geliştirip geliştirmediğinizi gereği gibi denetleyip değerlendirdiler mi?	16,7	71,7	8,3	3,3	—	100
33. İlköğretim müfettişleri genel kültür yönünden kendinizi yetiştirip yetiştirmediğinizi yeteri kadar denetleyip değerlendirdiler mi?	13,3	86,7	8,3	1,7	—	100
34. İlköğretim müfetişleri öğretmenlere 'siyasi düşüncesinden dolayı' (olumlu veya olumsuz) farklı davranıyor mı?	46,7	30,0	21,7	1,6	—	100

C. İnceleme-araştırma yönünden :

35. İlköğretim müfettişleri mesleksel konulardaki görüşlerinizi almak için inceleme ve araştırmalar yaptılar mı?	11,7	83,3	5,0	—	—	100
36. İlköğretim müfettişleri öğrencilerin çeşitli problemleri ile ilgili inceleme ve araştırmalar yaptılar mı?	6,7	90,0	3,3	—	—	100
37. İlköğretim müfettişleri, köylerin veya çevrenin toplumsal, kültürel veya ekonomik durumu ile ilgili inceleme ve araştırmalar yaptılar mı?	8,3	83,4—	—	—	—	100

D. Soruşturma yönünden :

38. İlköğretim müfettişleri sizce, gerekli hukuk, yönetim ve soruşturma ile ilgili bilgi ve kültüre sahipler mi?	30,0	35,0	38,3	3,4	3,3	100

39. İlköğretim müfettişleri sizce soruşturmaları tarafsız ve doğru yürütüyorlar mı?	26,7	35,0	28,3	6,7	3,3	100

Genel değerlendirme :

40. İlköğretim müfettişleri sizce, «mesleksel yardım» ödevlerini başarıyla yürütebiliyorlar mı?	53,3	31,7	8,3	6,7	—	100
41. İlköğretim müfettişleri sizce, gerekli «mesleksel kültüre» sahipler mi?	40,0	28,6	25,0	5,0	1.7	100
42. İlköğretim müfettişleri sizce, yeterli «genel kültür»e sahipler mi?	35,0	46,7	28,3	—	—	100
43. İlköğretim müfetişleri, sizce, «teftiş ve değerlendirme» ödevlerini başarıyla yürütebiliyorlar mı?	21,7	60,0	15,0	3,3	—	100
44. İlköğretim müfettişleri sizce, «inceleme-araştırma» ödevlerini başarıyla yürütebiliyorlar mı?	6,7	65,0	23,3	1,7	3,3	100
45. İlköğretim müfettişleri sizce, «soruşturma (tahkikat) «ödevlerini başarıyla yürütebiliyorlar mı?	18,3	33,3	31,7	13,3	3,4	100
46. Bugünkü müfettişlik yerine «eğitim rehberliği» gibi bir sistemin geliştirilmesi görüşüne katılır mısınız?	86,7	6,7	5,0	1,6	—	100
47. «İlköğretim müfettişliği kaldırılmalıdır» görüşüne katılır mısınız?	21,7	50,0	23,0	5,0	—	100

(VII) GENEL SONUÇLAR :

Her düzende yapılan kamu görevlerinin denetlenmesi ve değerlendirilmesi gereklidir. «İlköğretim müfettişliği her zaman gereksizdir» görüşü doğru değildir. Bugünkü modele bakarak böyle bir hükme varmamız bizi haklı çıkarmaz. Gelecekte de denetim hizmeti gerekli olacaktır. Hem de çok daha gerekli olacaktır. Ancak her düzen kendi kurumlarını birlikte getirecektir. Bizim anketimizde de öğretmenlerin ancak %21,7'si «ilköğretim müfettişliğinin kaldırılmasına» kesinlikle «evet» diyorlar. Buna karşılık

öğretmenlerin %86,7'si «eğitim rehberliği» hizmetini istemektedirler. (Çizelge: VI/47-46)

Anayasamızın «Eğitim ve öğretim, devletin gözetim ve denetimi altında serbesttir» diyen 21. maddesi açıktır. Ancak siyasi güçler bu maddeyi kendi istekleri doğrultusunda kullanmayı da becermişlerdir. Bugün hizmet içinde yetiştirilmesi gereken yalnız öğretmenler değildir. En çok müfettişler hizmet içinde yetiştirilmeye muhtaçtır. Hem de çok yönlü bir eğitimden geçmeleri gereklidir. Öğretmenlerin bu konuda müfettişlere güvenleri azdır.

M.E.B. kadrolarında uzun yıllar görev yapmış bir araştırıcının vardığı sonuca göre bakanlık müfettişlerinin de durumu iç açıcı değildir. ([15]) Bir ankete ortaöğretim öğretmenlerinin verdiği cevaplar oldukça ilginç görünmektedir. Bazılarını aktaralım.

Soru : «Müfettişlerin ne kadarı eğitim ve öğretim faaliyetlerinin daha verimli hale getirilmesinde öğretmenlere rehberlik edebilecek branş bilgisine sahiptir?»

ÇİZELGE : VII

Öğretmenlerin Cevapları	cevap veren %
1. Hepsi	3,36
2. Çoğunluğu	31,32
3. Yarısı	22,67
4. Yarıdan azı	37,66
5. Hiçbirisi	3,27

Soru : «En son teftişte sizi denetleyen müfettiş, mesleğiniz ve branşınızla ilgili yayınları tanımanız için size yardımcı oldu mu?»

ÇİZELGE : VIII

Cevaplar	%
1. Çok yardımcı oldu	4,32
2. Beklediğim kadar yardımcı olmadı	18,83
3. Hiç yardımcı olmadı	75,50

Soru : «Bugünkü teftiş sisteminin değiştirilmesini istiyor musunuz?»

ÇİZELGE : IX

Cevaplar	%
1. Evet	79,73
2. Hayır	6,92

Oysa ilköğretimdeki müfettişlerin ve teftişin biraz daha günahsız olduğunu gösteren bir araştırmanın sonucu şöyle: ([16])

Soru : «Eğitim işlerinde ilköğretim müfettişleri ile iyi işbirliği kurabildiniz mi?»

ÇİZELGE : X

Cevaplar	%
1. Evet	32,8
2. Oldukça	38,1
3. Hayır	27,1

Bakanlık müfettişleri araştırmasını yapan kişi, bakanlık müfettişlerinin pek çok sürekli kurs ve seminerlerden geçirilerek mesleksel düzeylerinin yükseltilmesini önermektedir. ([17])

Genel olarak bugünkü Millî Eğitim teftiş sisteminin geçerliliği ve güvenirliliği olmadığı açıktır. Biz burada ilköğretim müfettişleri ile ilgili tartışmanın sonuçlarını toparlayalım:

1. Teftiş örgütü eski yapısını sürdürmektedir. Sistem, kökü Osmanlı dönemine varan bir anlayışın ürünüdür. Sistemde bir değişiklik, gerici siyasi güçlerin işine gelmemektedir.

2. Teftiş örgütündeki görev karmaşıklığı, en önemli boyut sayılan «meslekî yardım» işlevini boğmaktadır. Bir öğretmen grubunun yanına müfettişin gelişi «gene kim suçlu» izlemini bırakmaktadır. «Doktor-hasta» ilişkisi yerine «polis ilişkisi» geçerli olmaktadır. ([18]) Bunun suçlusu müfettişler değildir kuşkusuz, değişmeyi istemeyenler, eskilikten yarar uman güçlerdir. Zıt görevlerin ayrı görevlilere bırakılması zorunluluğu öğretmenler ve uzmanlar tarafından her zaman belirtilmiştir.

3. Müfettişlerin yetiştiği kurumlarda yabancı programların taklidine önem verilmektedir. Bu konuda yerli hiçbir ürün yoktur. İyi niyetli girişimler de su yüzüne çıkarılmamaktadır. Öğretmen kıyımının en yoğun biçimde eği-

tim enstitülerine yöneltilmiş olması anlamlıdır. Kurs ve denetmenlik yoluyla ilköğretim müfettişi olan arkadaşların üst öğrenimlerinin engellenmesi kasıtlıdır. TİM-DER' in kabul ettiremediği önemli isteklerden biri de budur. İktidar bu arkadaşları kolayca kullanabileceğini ummaktadır. Bu mümkün olmamıştır. Büyük öğretmen boykotları bunun en güzel örneğidir. Ancak, sisteme karşın değişen ve çağının ve toplumunun sorumluluğunu taşıyan ilköğretim müfettişleri 222 S. Y.'nın 23. maddesi ile 657 S. Y.'nın 76. maddesine dayanılarak insafsızca kıyılmışlardır.

4. İlköğretim müfettişlerine iktidarların çengel atması her zaman için kolay olmuştur. Kimilerine «yürü ya kulum» dendiği gibi, kimilerini kolayca fırlatmışlardır. Müfettişlerin yükselme kapıları açıktır. Paraca ve rahatlıkça doyurulmaları olanağı vardır, çünkü sayıları azdır ve öteki örgütlerde ve öteki ülkelerde «emsalleri» vardır. Görevlerinin bugünkü niteliği gereği bürokrasinin en yakınındadırlar. Yasalar da çengellemeye elverişlidir.

5. TİM-DER, öteki nedenlere de bağlı önemli bir engeldir. Siyasi kadrolar böyle bir örgütün kurulmasını istemişlerdir. Hattâ bunu isteyen iktidar yakını iri bürokratlar bu örgüte zaman zaman üye olmuşlardır. TİM-DER isteğini en kolay kabul ettiren bir meslek örgütüdür. Ancak bir koşulla, eğitim ve öğretmenler konusuna dokunmamak kaydıyla. İsteklerinin nasıl kolay çözümlendiği genel başkanının genelge ve konuşmalarından anlaşılmaktadır. Böylesine hızla, işverene isteğini kabul ettiren dünyada az kuruluş vardır. Sendikalı işçiler bile bunu başaramamışlardır. Buna karşın kıyılan meslektaşlarına ve hattâ üyelerine etkili hiçbir yardımda bulunamamıştır. Bu mümkün de değildir. Çünkü «bakan ve müsteşar» beyle «kardeşlik» bozulabilirdi. Onların toplantılarına katılmak olanaksız duruma gelebilirdi. Aslında seçilen mücadele biçimi; giderek kuruluş felsefesi böylesine bir girişime engeldir. «Anarşist» müfettişlerle ilgilenelim derken kelle gidebilirdi.

TİM-DER'li değerli arkadaşların yapacağı önemli bir iş kalmıştır: Sayıları yüzbinleri bulan öğretmen kitlesiyle aynı örgütte birleşmek. Aksi halde «Kıraliyete bağlı müfettişlik örgütü» ([19]) anlayışıyla yapılacak hiçbir girişim sonuç vermeyecektir. Evet sayın TİM-DER genel başkanının dediği gibi «örgütlenmek birleş-

mek» demektir, ayrılmak demek değil... Mutlu yarınları tepeden tırnağa birleşerek ve birlikte bir örgüt kurarak bekleyebiliriz. İlköğretim müfettişleri kendi kendilerini yalnızlıktan kurtarmalıdır. Ters yönlü siyasi güçlerin ağlarına düşmeyelim.

(*) Aynı adı taşıyan bir incelememizden geniş ölçüde yararlanılmıştır.

(1) II. maddede verilen bilgiler için Kâmil Su'nun **«Türk Eğitiminde Teftişin Yeri ve Önemi-1974»** adını taşıyan eserinden yararlanıldı.

(2) Necip Alpan, **Objektif Teftiş Tekniği-1957**, s. 28-29

(3) Kültür Bakanlığı, **Maarif Sergisi Rehberi-1933**, s. 18

(4) Hürrem Arman, **Pramidin Tabanı-1969**, s. 222

(5) İ. Hakkı Tonguç, **Eğitim Yoluyla Canlandırılacak Köy-1947**, s. 640

(6) T.Ö.D.M.F., **Millî Eğitim Üzerine Görüşlerimiz-1965**, s. 79

(7) TÖS, **I. Devrimci Eğitim Şûrası Raporu-1968**, s. 433

(8) TİM-DER'in 1974 yılı kurultayındaki konuşmasından.

(9) TÖB-DER, 1975-1976 Çalışma Programı, 1975, s. 40

(10) 14.10.1967 tarih ve 410/50 191 sayılı M.E.B. genelgesi.

(11) 10 Ocak 1975 tarihli TİM-DER Genel Başkanlığı genelgesi.

(12) TİM-DER genel başkanlığının 14 Mart 1975 tarih ve 42 sayılı genelgesi.

(13) Aynı.

(14) TİM-DER Genel Başkanı Fevzi Öz'ün Aralık-1975 kurultay konuşması.

(15) Dr. Galip Karagözoğlu, **Türk Eğitim Düzeninde Bakanlık Müfettişlerinin Rolü-1972** (Araştırma Özeti) Pak. y.

(16) İ. Ethem Başaran, **Türkiye'nin Zorunlu Öğretiminin Sorunları ve Çözüm Yolları-1974**, s. 194

(17) Karagözoğlu, aynı.

(18) Nadir Selvi, **İlköğretimde Öğretmen-Müfettiş İlişkisi-1975**, s. 11 (Kamu Yönetimi Uzmanlık Programı Tezi, yayınlanmamış)

(19) Fevzi Öz, Aralık-1975 kurutay konuşmasından.

Öğretmenliği Yücelten Adam : Mustafa Necati

•

M. Rauf İNAN

BÜTÜN TÜRKİYE'Yİ KAPSAYAN ÖĞRETMENLER BİRLİĞİNİN, BÜTÜN ULUSU AYDIN BİRLİK HALİNE GETİRDİĞİ ZAMAN, TÜRK ULUSUNUN NASIL BİR DEMİR KİTLE OLACAĞINI DÜŞÜNMEK GERÇEKTEN BÜYÜK ZEVK VE MUTLULUKTUR. BU KADAR NURLU, BU KADAR MESUT SONUÇ VERECEK BİR AMACIN REHBERLERİNİ HÜRMETLE SELÂMLARIM.

GAZİ M. KEMAL

DEVRİMCİLER ÖLMEZLER, UNUTULMAZLAR :

Her yılın ilk günü Türk öğretmeninin gönlüne bir adın sesi gelir : **Mustafa Necati**: O gün Ankara'da öğretmenlerden bir çelenk onun mezarını çevreler. Tüm yurtta onun adını ve imgesini, o adın öğretmenliğe getirdiği duygularla, görüşlerle onbinlerce öğretmenin gönlünden sevgi ve saygı çiçekleri, çelenkleri sarar.

Bu, Necatin'in Türk öğretmenliğine kazandırdığı ve ödev olarak verdiği içtenlik, sevgi, değer ve vefanın yine Necati'nin adı karşısında yapılan bir hesaplaşma, bir değerlendirilmedir. Bunlar, öğretmenler arasında kuşaklardan kuşaklara aktarılacak, bu aktarma, Necati'yi duyguları, düşünceleriyle, özellikleri, görüşleri, umutlariyle genç öğretmen kuşaklarına tanıtmak, onların bilinçlerinde onun okulculuğumuzda gerçekleştirmek istediğini yaşatmak, diri tutmaktır.

Bunu yapacak dostları, arkadaşları artık yeter sayıda değil; onun için bu ödev Necati'yi yakından tanıyanlara, bilenlere düşüyor ve düşecek.

Cumhuriyet Millî Eğitim Bakanları öğretmen kamu oyunda niteliklerine göre üçe ayrılırlar: 1 — Tümiyle unutulmuş olan-

lar, 2 — fıkralaşmış olanlar, 3 — destanlaşmış olanlar. Destanlaşmış olanlar özlemle anılıp, sevgi ve saygı ile anlatılanlardır; başta «kardeş» ruhlu Mustafa Necati gelir [1]

ONA GÖRE ÖĞRETMENLER :

Valilere, millî eğitim müdürlerine, öğretmenlere, —hele mesleğe yeni girenlere— karşı nasıl bir ilgi, sevgi ve içtenlikle davranılması, onların kişisel yaşamları, sıkıntıları ile yakından ilgilenilmesi gerektiğini açıklayan genelgeleri, yine onun girişimiyle, o yıllarda İçişleri Bakanı Cemil (Uybadın) Beyin Valiliklere bu konuda yaptığı genelgeler, eğer çürümemişler, atılmamışlarsa, illerde millî eğitim müdürlüklerinin arşivlerindedir. Bunların bir gün büyük öğretmen örgütlerince toplanıp yayımlanması gerektir.

ÖĞRETMENLERE MEKTUPLARI :

Yeni başlayanlara :

«Genç öğretmenler; Yarınki hayat sizin kudretli elleriniz arasında doğacaktır. Bu geleceği elde etmek için daima ağır vazifeler yüklenerek yürüyeceksiniz. Bu mevcut ve mukadder olan hayata seneden seneye artan kudret, gittikçe çoğalan bir hızla ilerleyeceksiniz. Bu yükselme yolunuzda, şüphe yokki, sayısız güçlüklerle karşılaşacaksınız. Fakat bu güçlükler sizin azminizi büyütmekten başka bir şey yapamayacaktır. Her engel önünde daha yüksek hamle (atılım) ile vazifenin size verdiği kuvvetle çalışacaksınız. Hayatınız baştan başa fedakâranedir (özverilikle doludur). Alacağınız mesafe o kadar uzun ve hamlenizden beklenen kuvvet o kadar ki, ben bu örneksiz çabanızı az görüyorum. Siz huzur bilmiyen vatandaşların çalıştığı kadar çalışacaksınız. Güneşin doğduğu andan batıncaya kadar tarlasında, tezgâhında, masası başında mağazasında, velhasıl (kısacası) her yerde işiyle uğraşan babalarınız, kardeşleriniz kadar çalışacaksınız. Millet için mutad (alışılmış) olan bu vaziyet, bu devamlı çalışma sizin için mukadderdir (yazgı olmuştur). Siz de bıkmayarak, usanmayarak çalışacaksınız. Bilirsiniz ki, varlığımızı kurtarmak için, yedisinden yetmişine kadar ferdi millet (ulusun her bireyi) çalışarak Cumhuriyetin temelini kurmuştur. Kalplerimizin üzerinde kurulan, kalp kuvveti ile tutulan, köklerini kalplere salan Cumhuriyetimiz böyle bir kalp işi olduğu için sağlamdır ve ebedîdir (sonsuzdur). Ebedi yaşayacak olan bu Cumhuriyeti, yine her an kıskanarak ihtimam etmeliyiz (özenmeliyiz). Bu ihtimamlar da ancak fedakârlıklarla ifa edilebilir (yapılabilir). Bu uğurda çalışırken vazi-

femiz yalnız ders verme, okutma değildir. Her öğretmenin ayrıca da teşkilatlandırma ve tenvir (aydınlatma) vazifesi vardır.

Bu vatanda oturanların hepsi okumuş ve münevver değildir. Ve bu vaziyet dünkülerin hatalarının neticesidir. Tabiidir ki, bu bilgisizler vazifeyi tedvir edemezler (yürütemezler). Sizin herkese vazifesini öğreten bir tenvir edici olmanız lazımdır. Şahsî ve umumî (özel ve genel) hayatınızda daima halka rehber olduğunuzu bilmelisiniz...»

(Türk öğretmeni de Necati'nin ona verdiği bu ödevi -çeyrek yüzyıldır gördüğü tüm haksızlıklara, insafsızlıklara karşın- yapmaya çalışmış ve bunda direnmiştir.) Ve iki yıllık bir köy öğretmenine:

«... Asrımızın en meşhur terbiye otoritelerinden Profesör John Dewey'in şu pek maruf (bilinen) eserini size hediye ediyorum.

Meslekî hayatınızda mutena (özenli) bir rehber vazifesi görecek olan bu eseri dikkatle tetkik ve mutalaa eder ve bu feyz (gürlük) ile muhitinizi irşat ve tenvire devam eylersiniz, efendim.

Muvaffakiyyet temennilerimle (Başarı dileklerimle). Maarif Vekili Mustafa Necati»

Necati tüm durumiyle öğretmenlere çok yakındı. Genç bir köy öğretmeniyle de eski bir dost, bir baba dostu, bir ağabey, bir baba idi. Millî eğitimde egemen olmasını istediği yakınlık, sıcaklık, sevgi ve içtenliği sözleriyle, emirleriyle değil kendi tutuşlariyle, davranışlariyle, karşılayışlariyle gösterirdi. Onlardan burada örnekler vermeye bir yazının ölçüsü yeter değil ki.

KİŞİLİĞİ :

1914 lerde İzmir'de avukat ve Kız Öğretmen Okulunda öğretmen, sonra Doğu Lisesi müdürü, Demir Yolları Hukuk Danışmanı, 14 Mayıs 1919 gecesi mezarlıkta İzmir halkını Yunan saldırısına karşı direnmeye, savunmaya çağıran, Balıkesir'de arkadaşı Vasıf (Çınar) Beyle birlikte **«İzmir'e Doğru»** gazetesinin sahibi ve yazarı, Soma, Bergama, Akhisar Cephelerinde düşmana karşı çete savaşçısı (gerillacı), Büyük Millet Meclisinde Manisa Millet Vekili, Kastamonu'da İstiklâl (Bağımsızlık) Mahkemesi, Başkanı, 1923 te İmar ve İskân, 1924 te Adalet, 1925 te Millî Eğitim Bakanı ve **«Hayat»** dergisinde yazardır. Onu ölümünden 45 yıl sonra **saygı ile anılan adam** yapan bu son görevindeki özellikleri, değerleri ve olağanüstü başarıları, devrimciliğidir. Bunlar üç yanlı olmuştur:

Okulculuğumuza getirdiği hız, atılım ve gelişme, Öğretmenliğe ve öğretmene getirdiği uyum, dirlik ve içtenlik, saygı ve güven; Millî eğitim örgütüne, ve bakanlığına getirdiği devrimcilik, atılımcılık. Necati insanlara değer kazandıran, değerleri arayıp bulan ve yerinde kullanmayı bilen bir kişilikte idi, değerlerini, başarılarını, üstün niteliklerini de sağlayan bu özellikleri idi. Yokluklar, bomboşluklar içinde bulunan okulculuğumuza o, bu nitelikleri ile gönülleri kendisine bağlayarak hızlar, atılımlar getirmişti. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın ulusal eğitimimizi sağlamak için amacı olan devrimi ve devrimciliği kendi kişiliğinde yansıtıyor ve kendi kişiliği ile gerçekleştiriyordu. Ulusal tarihimizde ve dünya ekin (kültür) tarihinde en büyük devrimlerden biri olan yazı değişimini o, tüm yurtta gerçekleştirerek çok kısa bir sürede, hemen birkaç yılda, bütün ulusu okuma yazmaya kavuşturmayı, alfabesizliğin sağladığı gerilikleri, yıkımları ortadan kaldırmayı amaçlamış üstenmişti. Yazık ki, 1929 un ilk günü yaşamına son veren hastalığı bu ülküsünü gerçekleştirmek olanağını ona vermedi ve onun bu ölümü Gazi'ye gözyaşı döktürdü.

SONUÇ :

İnsanlar düşünleri, yapıtları, sevgileri ile insandırlar. Ülküleri, değerleri ve düşünleri yaşadıkça yaşarlar. Devrimcilik üstün insanlık nitelikleri ister. Onun içindir ki, devrimciler ölmez ve unutulmazdırlar. Mustafa Necati bunun belirgin örneğidir ve öğretmen gönüllerinde bunun için anıtlaşmıştır.

---

(1) (Destanlaşmış bakanların, müsteşarların, genel müdürlerin —Hakkı Tonguç'un— ölüm yıldönümlerinde yıllardır süren bu yazılar ve onları anma toplantıları, bir yandan da eğitimcilik bilincini, algısını ve coşkusunu yeniden kazanması için ilgili bakanlığa bir uyarıda bulunmaktır.)

AÇIKLAMA

Dergimizin ikinci sayısındaki «Bir Eğitim Sistemi Taslak Önerisi» adlı İcen Börtücene ve Ali Kaymak tarafından yazılan 20. sayfadaki «Eğitimin Amacı ve Yeri» ara başlığının hemen üstündeki cümlenin 1 numaralı dipnotu konmamıştır. Bu dipnot şöyledir :

«P. Nikitin, Ekonomi Politik I, çev. Hamdi Konur, Sol Yayınları, Ankara-1975, Sayfa: 15»

Yeni Toplum

«BİR AÇIKLAMA» ÜZERİNE

Yeni Toplum'un ikinci sayısında Mustafa Düzgün imzalı bir açıklama yer almıştı. Açıklamaya konu olan yazının yazarları İcen Börtücene ve Ali Kaymak'tan da bir açıklama geldi. Arkadaşlarımızın açıklamasının, Mustafa Düzgün'ün açıklamasına cevap niteliği taşıyan bölümünü yayınlıyoruz.

(......)

2) «Ahlâk konusunda», 16 Haziran 1974'te Türk Hukuk Kurumu'nda konuştuğunuzu ve yazımızın buradan alındığını iddia ediyorsunuz. Ama o kadar. Bildiğiniz pek çok öteki gerçekleri saklıyorsunuz. Bu konuda en iyisi belgeler konuşsun. Bunu istemezdik, ama siz istediniz «Bay Düzgün».

a. «Yeni Toplum»un birinci sayısında çıkan yazımızın aslı 50 daktilo sayfasına yakın olup, TÖB-DER Genel Merkezine 15 Mayıs 1974'de sunulmuştur. Buna o zamanki TÖB-DER Genel Başkanı Sayın Ali Bozkurt ve Genel Sekreter Sayın Hamdi Konur tanıktırlar. Ve daha sonra, bu yazımızın bir özeti Sn. Hamdi Konur tarafından yapılmış ve TÖB-DER Genel Merkezinde «TÖB-DER'in IX. Millî Eğitim Şûrası Ön Taslağı Üzerine Görüşleri» adı altında, «TÖB-DER Haber Bülteninin eki olarak 1/7/1974 tarihinde, imzasız olarak basılmıştır.

b. 16 Haziran 1974'de Türk Hukuk Kurumu'nda düzenlenen «Eleştiri Forumu»nun yöneticisi Ali Kaymak idi. Ve ahlâk konusunu da kapsamak üzere, TÖB-DER adına görüşleri o forumda da Ali Kaymak dile getirmişti. Bunun üzerine, siz «ahlâk dersi—nin müfredat programını Ali Kaymak'tan isteyerek daha ayrıntılı biçimde «ahlâk konusu»nda çalışacağınızı söylemiştiniz. Ve gene bu konuya ilişkin karşılıklı olarak tartışmıştık. Ali Kaymak da ahlâk dersi programını size vermişti. Sanırız anımsayacaksınız. Ama siz anımsamasanız bile, bereket ki olayın yakın tanıkları durumu biliyor. Olayı kendi zaman ve uzayına oturtmadan ele almanın (karıştırmanın) adı «anakronizm»dir ve sizde bu durum söz konusu, Bay «Düzgün».

c. İşte bu ve şimdi burada anlatılması olanak dışı olan öteki çalışmalarımızla, IX. Millî Eğitim Şûrası'na «gereği için» ve «İncelenmek» üzere sunulması bildirilen «ahlâk dersi» programı sadece «bilgi için» sunulmuştur. Ve, «Millî Eğitim Sistemimizin bütünlüğü içinde, programlar ve öğrenci akışını düzenleyen kurallar, üzerine IX. Millî Eğitim Şûrası'nın incelenmesine sunulan öneriler» arasından, «ahlâk dersi» müfredatı çıkartılmıştır.(*)

3) Öte yandan, iki ayrı yerde «Ahlâk Dersleri ve Eğitim Yolu ile Demokrasi» konusunda konferans verdiğinizden söz ediyordunuz. Doğru. Ama nasıl doğru? Öyle, bu iki konferansınızda ikimiz de yoktuk. Bu konuda çok şey söylemeye gerek yok. Yalnız okurlara şunu söyleyelim: TÖB-DER Haber Bülteni'nin 83. Sayısında ve 9. Sayfasında, «Ankara Şubemizin Seminer Çalışmaları»na bakınız. Orada verilecek ilk seminerin, «IX. Millî Eğitim Şûrası Neler Getiriyor ve TÖB-DER'in Görüşleri» konusunda, 12/10/1974 tarihinde Ali Kaymak tarafından işleneceği belirtiliyor. Ne var ki, «Ahlâk Dersi ve Eğitim Yoluyla Demokrasi» konulu seminerin ise sizin tarafınızdan 19.10.1974'de işleneceği belirtiliyor. İyi ki, TÖB-DER Haber Bülteni haberi vermiş. Yoksa, çamur atan, iz bırakacaktı. Ve mum böylece, yatsıda değilse bile, bir ay sonra söndü. Ne yapalım, bu da, «Yeni Toplum» yöneticilerinin azizliği.

Gelelim, aynı konuyu Çorum'da işlemiş olmanıza... Siz bunun tarihini belirtmemişsiniz. Oysa tarih önemli. Durumu saptamanın başka olanağı yok. İsterseniz anımsayacaksınız. Çorum ve Amasya illeri Bölge Temsilcisi arkadaşımız Sayın Arif Şare idi, konferansa çağıran. Ama ilkin, gene «IX. Millî Eğitm Şûrası'nın getirdikleri ve TÖB-DER'in Görüşleri» konusunda 22/1/1975'de Amasya'da Ali Kaymak konferans verdi. Bir gün sonra da, yani 23/1/1975'de de siz Çorum'da işlediniz konunuzu. Buna da Amasyalı öğretmen arkadaşlarla, Arif Şare arkadaş tanık. Bunları niye söylemiyorsunuz Bay Düzgün. Üstelik bu konferanslar, sizin ve Sayın Arif Şare arkadaşın ortak eşgüdümü ile yürütüldü.

Dahası var. 6/3/1975 tarihinde, Ankara Hacettepe Üniversitesinde, Felsefe Kurumu tarafından düzenlenen «Türkiye'de Felsefe Eğitimi» konusunda Ali Kaymak çağrılı olarak konuşmuş ve ahlâk derslerini felsefe kapsamında işlemiştir. Gene aynı konu, 6/8/1975 tarihinde, İzmir TÖB-DER Şubesin'in Çeşmealtı Kampında Türkiye'nin dört bir köşesinden gelen üyelere Ali Kaymak tarafından işlendi.

4) Bay Düzgün, önce ne yaptığınızı sanıyorsunuz. Ahlâk konusunda gerek sizin (nereden veriyorsanız) işlediğiniz gerekse bizim «Yeni Toplum»un birinci sayısında yazdıklarımız, ne size ait ve ne de bize. Herkesin bildiği eskilerin deyimi ile «harcıâlem» bilgiler. Ne yaptığınızı sanıyorsunuz siz. Bu konuda Amerika'yı yeniden keşfetmeye kalkışmak gülünç. Gerçekten de ne demişiz veya siz ne dediğinizi savlıyorsunuz? Onu görelim:

a. «Ahlâk bir üst yapı kurumudur.»
b. «Kişilerin eylemlerine 'yap veya yapma' biçiminde yasak ve normlar koyar.»
c. «Ahlâksal kural, değer ve yargılar görelidir.»
d. «Ahlâk önermeleri bilgi vermez.»
e. «Ahlâk sosyal bir kurumdur.»
f. «Ahlâk din ile de ilişkili. O halde lâiklik ilkesine aykırılık söz konusu olabilir.» v.b..

Bu ve benzerlerini, bir kez bırakın bilimsel sosyalizmden nasibini almış olanları bir yana, burjuva kültürünün ve lise ders kitaplarının çok banal doğruları. O nedenle, orta bir lise öğrencisi kültürünün öğeleri bunlar.

5) Karşılaştırmaya gelince... İlk bakışta anlatım benzerlikleri var gibi ise de, temelde sorunu sizin ele alışınız ile bizim yaklaşımımızın çok farklı olduğunu, işçi sınıfının bilimi ile küçük burjuva ideolojisi ne kadar farklı olduğunu görmek için çok bilinçli olmaya gerek yok sanırız.

6) Görünüşteki benzerlik herhalde şuralardan gelebilir:

a. Sizin de belirttiğiniz gibi, üzülerek söyleyelim ki, bir zamanlar «kişisel diyalog» içinde olmaktan,

b. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu doğruların «harcıâlem» doğrular olmasından, yani Yunan filozoflarının ve Goethe'nin söylediği gibi «güneş altında yeni bir şey olmamasından»,

c. Aynı felsefe eğitimini görmüş olmaktan,

d. Ortak kaynaklardan yararlanmış olmaktan, (Burada okurlarımıza şunu söyleyelim, örneğin soruna Bay Düzgün'ün yaklaşımı tamamen idealist felsefeden yana olan anti-komünist Takiyeddin Mengüşoğlu'nun «Felsefeye Giriş» adlı yapıtındaki gibidir. Okurlarımız, anılan yapıtın ahlâk bölümüne bakabilir. Ne yazık ki, cümle benzerlikleri, ama hem özünden hem de anlatımdaki benzerlikleri verme olanağımız yok)

e. Öncelik bizde olduğuna ve yazılı bir metninizde olmadığına göre, olasıdır ki, sizin bizden almış olmanızdan ileri gelebilir. Ne dersiniz Bay Düzgün?

7) Ya şu «özel mülkiyet»ten yana olduğumuzu söylemenize ne demeli, Bay Düzgün?

Önce, kavramları anlamlarından soyutlayarak kullanmayınız. Hem ahlâk konusunu parselleyeceksiniz ve hem de bu konuda başkalarının görüş belirtmesini istemeyeceksiniz, bu konuda bildiklerinizi size inmiş vahiylermiş gibi tekelinize alacaksınız, sonra da siz değil, biz «özel mülkiyet»çi olacağız. İlahi Bay Düzgün, güldürme insanı. (......)

(*) Bu konuda, 1788 Sayılı Tebliğler Dergisi ile IX. Millî Eğitim Şûrası'na Sunulan Önerilerin 68. Maddesine bakılmalıdır.

DÜZELTME

Yeni Toplum dergisinin birinci sayısındaki «IX. Millî Eğitim Şûrası'nın Düşündürdükleri» adlı İcen Börtücene ve Ali Kaymak tarafından yazılan yazının 32. sayfasında yukarıdan 13. satırındaki «II. Dünya ve pazar paylaşım savaşı»ndan deyimini «İkinci Dünya Savaşı» olarak düzeltiriz.

A. Kaymak, İ. Börtücene

Çocuk Edebiyatı Ya da Sanatın Çiçeklenmesi

•

Mehmet GÜLER

Çocuksuz bir toplum yoktur dünyada. Edebiyatsız çocuk da. En ilkel dönemlerde bile çocuk, edebiyatını bulmuştur. Çocuk doğaçtan söyleyişle kendi edebiyatını kendi yaratmıştır. Evcilik oynayan küçük kız, söğüt dalından at yapan oğlan çocuğu bunun içine edebiyatını (sanatını) da kor. Onlarla konuşur. Kızar, bağırır, sever. Doğaçtan türküler yapar bunlar için. İlkel de olsa belli bir duyarlığı ve imgelem gücü vardır. Oyunla sanat iç içe yürür. Pratikle teorinin, somutla soyutun yan yana getirilişidir bu. Bir başka deyişle, çocukların «iş türküleridir» bunlar. Soyutun somuttan geldiğini söyleyen materyalist düşünün kanıtı olduğu gibi, sanatın iş içinden çıktığını ve gerekisinimler sonucu yaratıldığını söyleyen Marxist estetlerin de savlarını doğrulamaktadır. Bir yönü daha var: Sanatın somutlama olduğu kadar soyutlama olduğunun da doğrulanmasıdır. Soyutun soyutlanması değil, somutun soyutlanması olduğunun doğrulanması.

Çocuğun ve çocukluk dönemindeki toplumların doğa-insan ilişkileri dolayısız ve yabancılaşmasızdır. Teolojik ve metafizik (gizemci) dönemlerin sanat ürünleri büyüye, mitosa, epikaya bulaşmış da olsa, kendi dokusu içinde en az yabancılaşmasızdır. Doğa-insan ve insan-toplum ilişkilerindeki bu dolaysızlık, doğal olarak sanatlarına da yansıyacaktır. Bu doğallık artık değerin ortaya çıkmasıyla yitirilir. Aracıların çoğalması, pazarlamaların gelişmesi, metağın üretici olmayan ellerde toplanması, gelişen işbölümü, yabancılaşmayı büyütür. Artık değerin ortaya çıktığı köleci dönemle, artık değerin en çok yoğunlaştığı kapitalist-em-

peryalist döneme doğru gidildikçe giriftleşme, o oranda da yabancılaşma artar. Daha kestirmeden söyleyişle, köleci dönemdeki yabancılaşma feodal döneme, feodal dönemdeki yabancılaşma kapitalist döneme göre daha azdır. İşte üretim biçimlerindeki bu yabancılaşma oranı çocuğun büyümesinde de izlenir. Üretim biçimlerinin çocukluk dönemleriyle, insanın çocukluk dönemleri arasında bu yönden koşutluk kurulabilir. Oyununun içine doğaçtan soktuğu sanatında kendisini bulan çocuk, sosyal ilişiklerini geliştirdikçe doğa insan ilişkilerindeki kestirmeciliği yitirir. Bu yitiriş insanın özünden gelen hastalıktan değil, üretim biçimlerinin hastalığından olmaktadır. İnsanın kurtuluşu, toplumları gerideki çocukluk dönemlerine tekrar götürmekten değil (buna kimsenin gücü yetmez), insanca değerleri alıp götüren toplumsal yapıyı değiştirmekten geçer.

Bugün çocuk edebiyatı olarak yaratılan ürünler çocuklar adına büyüklerce yapılmaktadır. Bu da yabancılaşmanın bir başka görüntüsüdür. Söğüt dalıyla oynarken sanatını yaratan çocuk, sanatını da kendisiyle birlikte büyütebilmelidir. Bu doğal akış içerisinde olmalıdır. Bu dışardan müdahalesiz ilkel bir sanat olarak değil, insan gerçeğine uygun müdahaleli bir sanat olarak gelişyitirilmelidir. Nasıl ki çalışan sınıfın en yetkin sanatını yine kendi içinden çıkanlar yapacaksa, çocuğun en yetkin sanatını da çocuğun içinden çıkan sanatçılar yapacaktır. Bu insanı araç değil amaç olarak alan üretim biçimlerinin çözeceği sorundur. Ve insanın gücüne güvenmek gerekir öncelikle. Resimde bu bir dereceye kadar başarılmıştır. «Çocuk resmi» denince nasıl ki çocuk eliyle yapılmış resim anlaşılıyorsa, «çocuk edebiyatı» denince de çocuklarca yapılmış edebiyat anlaşılmalıdır. Yaşamı ezberletmek için değil, değiştirmek için yönelttiğimiz çocuklar, bu işin üstesinden geleceklerdir. Edinimler içinde değişen insanın sanatı da en ileri noktalarda uç verecektir. İkinci Dünya Savaşında atılan atom bombasının yıkıntılarının ve acılarını en dramatik ölçüler içerisinde Japonyalı çocuklar anlatmışlardır. (Bakınız: «Atom Bombası Çocukları». Sol Yayınları). Yine İtalya çocuklarının ortaklaşa yazdıkları «Barbiana Öğrencilerinden Mektup» (Gözlem Yayınları) bu konudaki örneklerin en güzelleridir. Bu yapıtlardaki başarı, sanatın edinimlerden ve ortak yaratılardan çıkarılmış olmasından ileri gelmektedir.

Bizde çocuk kitaplarının yazılması oldukça yenidir. İlk kitap Nabi (1642-1712) tarafından yazılan «Hayriye» ile, Sümbülzâde Vehbi'nin (?—1809) «Lûtfiye-i Vehbi» adlı yapıtlardır. İlk çocuk kitabı M.Ö. 6. yüzyılda Hindistan'da bulunmuştur. Bizde ilk alfabe 1859'da yazılmış, öğretmen okullarına «Çocuk Edebiyatı»

dersleri 1953'de konmuştur. «Çocuk Edebiyatı» adlı ders kitabında hiç bir değişiklik yapılmadan hâlâ öğretmen okullarında okutulmaktadır. 241 çocuk kitaplığı, bu kitaplıklarda da 554483 kitap bulunmaktadır. 240.000 çocuğun korunmağa muhtaç olduğu, yılda 9.600.000 adet «kara edebiyat» dediğimiz zararlı çocuk yayınlarının deve dikenleri gibi ortalığı sardığı günümüzde, bu rakamların kıyaslanmasını yapmak zor olmasa gerek.

Kâr, metağ, açıkpazar ilişkilerinin bakış açısının dışında değildir çocuk. «Kara edebiyatın» salgınlığı ve kâr oranı daha büyük olduğu için, klişeler ve rotatifler bu sahada çalıştırılmaktadır. Baskı altına alınmış cinsel güdüler, cinayet, macera, korku sömürüsü artık değeri çoğaltıcı yatırım sahaları olmaktadır. Sermayenin eylemi iki yönlüdür. Bunlardan birisi ekonomik, öbürü politiktir. Ekonomik sömürünün sürekliliği, politik uğraşıdaki bilinçle orantılıdır. Sömürüyü erek olarak alan kapitalist düzen, kendisine uyumlu insanı yaratmak için suyun kaynağına inmek zorundadır. İşte bu kaynak çocuktur. En çok koşullandırdığının en geç uyanacağını bilmektedir. Savaşı kazanmak için suyu kaynağından zehirleyen düşman gibi, insanı da kaynağından zehirlemektedir. Macera sömürüsü Pekos Biller, Ret Kitler, Teksaslar, Tom Miksler, korku sömürüsü yapan kuru kafalı Killingler, Ulusal duyguları sömüren Malkoçoğulları, Seks sömürüsü yapan açık-saçık resimler, düşün tembelliği yapan bol resimli az yazılı fotoromanlar, işbirlikçiliği (kollektivizmi değil) yeğleyen «AID», «UNESCO», «Amerikan-Türk işbirliğiyle hazırlanan» kenetlenmiş dost(!) ellerle süslü (süt tozlarının kuramadığı sütbağını kurmağa çalışan) kitaplar, bencilliği (Kaya beni salla ben de seni), tembelliği (uyu uyu yat uyu), kitap düşmanlığını (müjde alfabe bitti) öğreten alfabeler... Tüm bunların sınıfsal bir karakteri vardır ve bilerek yapılmıştır. Kütüphanelere, ders kitaplarına devrimci yazarların yapıtlarını sokmamakta direnen egemen sınıfların bu «kara edebiyatla» mücadele etmemesinin başka türlü açıklaması olabilir mi?

Ana sınıfların çelişkisinin yanında kuşaklar çelişkisinin de önemi büyüktür. Bir sonraki kuşağın bir öncekine göre daha ileri olması, Nazım Hikmet'in deyimiyle «babamızdan ileri, doğacak çocuğumuzdan geri» olmamız sosyal diyalektik gereğidir. Bu ilerilikte «kendiliğindenlik» vardır. Sosyal gelişimin bu kendiliğindenliğine müdahale etmek gerekir. Bu müdahale egemen sınıflarca yapıldığında; edilgen, çarpuk, idealist, benbenci, yabancılaşmış... (bir ölçüye kadar eski kuşaktan yine de ileri) bir kuşak ortaya çıkmakta, müdahale devrimci güçlerce yapıldığında bunun karşıtı olmaktadır. O halde devrimci tavır, insan kaynağı

olan çocuğu emekçi kesimden soyutlamadan ele almaktır. «Devrimci çocuk edebiyatı»nın yaratılması, şimdilik devrimci yazarlarca çocuk adına yapılabilir. Devrim olguları içerisinde giderek bu görev çocuğun bizzat kendisine verilmek zorundadır. Küçük yaşta kendi vadisinde akan insan, insanca tözünün en ileri boyutları içinde serpilip gelişecektir.

Bugün ihmal edilmiş bir çocuk edebiyatı değil, yozlaştırılmış bir çocuk edebiyatı vardır. Yani niceliksel değil, niteliksel bir çocuk edebiyatının sorunlarıyla karşı karşıyayız. Çocuk edebiyatını ciddi bir uğraşı kabul etmiş gibi gözükenler, işin ticarî yönünde kulaç atmaktan çekinmemişlerdir. Yayınlarında «kara edebiyat»ın örnekleri olan Asteriks'i, Tarkan'ı, Malkoçoğlu'nu basıp, kandırısını (reklâmını) yapmaktan kendilerini alamamışlardır. Bu aslında kişilerin gücünü aşan bir uğraşıdır. Onların özel çı karları kitlelerin çıkarlarından her zaman öne geçebilir. Ancak kitlelerin örgütlü sınıf mücadelesi içerisinde ciddî olarak ele alınabilir bu konu. Yozlaşmayacak hareket kişilerin değil, kitlelerin hareketidir. Devrimci sanatçıların böyle bir kitle hareketinin yaratılmasında vazgeçilmeyecek payları vardır. Bu yazarlar, zengin halk edebiyatındaki çocuk geleneğini çağdaş boyutlar içerisinde yeniden yoğurabilirler. Tekerlemelerden, ninnilerden, masallardan doğru uyarlamalar yapabilirler. Böylece çocuk edebiyatımız idealist ahlâkçılığı yansıtan öğütsel, kuru, şematik ürünlerin güdüklüğünden şimdilik kurtarabilirler. Bu konuda masallarımızdaki kadın ile erkek kafası fitne, ikiyüzlü, dalkavuk «Köse», akılcı «Keloğlan», soyguncu «Kırkharamiler», su başlarını kesmiş «Devanaları», demir çarık-demir asayı ülküsü uğruna eskiten direngen insan tipleri zengin birer malzemedir. Halkımızın bu bilinçsiz, fakat iyiye, güzele, doğruya yönelik taleplerini yeniden yoğurup sunmak gerekir. Bu halk sanatını yorumlamak değil, yeniden bilinçli bir yaratmak olmalıdır. Bu konuya el atan dünyanın en büyük şairlerinden Nazım Hikmet bile bu işin üstesinden tam olarak gelememiştir. «Sevdalı Bulut» adlı masal kitabını incelediğimizde bu yargıya kolaylıkla varabiliriz. Nazım, militanca yaşayıp, militanca yaratmasına karşın, halk kültürünü ve sanatını sınıfsal kökeni gereği tam olarak özümleyemediği için bu başarısızlığa düşmüştür bize göre. Mahpusanelerde uzun süre halkı tanımak için uğraşması, ekletik bir tanıma olmuştur yine de. Yaşar Kemal'in dediği gibi; «Koskocaman Nazım Hikmet'i bir hayranlık sevdasında yitirmezsek» bu yalın gerçeği açıkça görürüz. Nazım Hikmet'e uslarıyla değil de duygularıyla bağlı olanlar belki savımızı yadırgayacaklardır. Kitaptaki on beş masalın dördü tümüyle kendi yaratısı, on biri halk masallarının Nâzım'ın

teknesinde yoğuruluşudur. Kendi yaratıları olan bu dört masal (özellikle «Sevdalı Bulut») fevkalâde başarılı örneklerdir. Aynı başarıyı halk ağzından derlenmiş olanlarda göremiyoruz. Kendi sesini kullandığında tam başarıya ulaşan yazar, halkın ağzından aldığı masalları işlerken bu sesi yitiriyor. Zorlama bir yapaylığa düşüyor. İşte halk sanatını yeniden yoğurmak derken, halkın ya da bunları işleyen sanatçının sesini birbirine boğdurmadan yapılacak ürünü vurgulamak istiyoruz. Bu ses dünya halklarının sesiyle de uyum sağlayarak evrenselliğe açılmalıdır. Yapısal ve tarihsel nitelikler diyalektik bütünsellik kurabilmelidir. Aisopos'un hikâyelerinin Mezopotamya'da, Anadolu köylerinde söylenen «Göğsü Kınalı Serçe Kuşu» masalının İngiliz edebiyatında, «Ölümden Kaçan Oğlan» masalının İsveç masalları arasında bulunması, halk sanatlarının kollektifliğinden gelip evrenselliğe açılan kendi gücüdür. İşte halk sanatını işleyecek sanatçıların dikkat edecekleri en önemli nokta, onların içinde bulunan bu evrensel büyüyü yok etmemektir. Bu konuda Nazım Hikmet şöyle diyor: «Dillerin üstünde bir dil olan musikî bile bütün milletlerin, bütün eşyaların, bütün kültür seviyelerinin ortak malı değildir daha. Asya müziğini Avrupalı kulak hemen ilk dinleyişte anlayamaz. Bethoven bütün kültür seviyeleri için hemen anlaşılacak bir besteci değildir. Ama masal bütün milletlerin, bütün yaşların ve kültür seviyelerinindir. En koyu Arap sanılan bir masalı, Japon, yahut İngiliz hemen anlar ve hemen sever. Rus ister işçi, ister kolhozcu, ister atom bilgini olsun, en koyu Türk masalının tadına hemen varır. Masal insanlığı kaynaştırır. (...) Beni ilgilendiren, tekrar ediyorum, benzerliklerin halkları bir birine yakınlaştırması, bence nasyonalizmin sökmeyeceği kültür alanlarından biri de masallar dünyasıdır (Sevdalı Bulut. Dost Yayınları)». Halkların bu ortak sesi iyi sanatçılar elinde daha da özgünleşebilir. Eli halkının nabzında olan sanatçı bu ince çizgiyi yakaladığı zaman çok daha güzel ürünler yaratabilir. Bu başta halk kültürünü ve felsefesini çok iyi bilmekten ve onunla özdeşleşmekten geçer. Padişahın kızını hep Keloğlan'a verdirerek kendisini ezenlerden intikamını bu yolla alan, sihirli sofralarda açlığını doyuran, sihirli sopalarla haksızları cezalandıran, sonunda iyileri hep mutluluğa erdiren halkımızın temelde devrim isteği yatar. Masallarımız düşsel oldukları kadar bilim-kurgusaldırlar da. Demek ki halkımızın eşitliğe, mutluluğa olduğu kadar bilime de yatkınlığı vardır. İşte çocuklarımızı bu ilerici halk kültüründen emzirmemiz gerekir. Halkımıza «gerici» diyen gericilerin bu konuda atacakları barutları kalmamıştır.

Bu arada şu soruyu kendimize sorabiliriz: «Çocuk nedir? Bir sınıf mı, yoksa sınıflar üstü bir varlık mı?». Hiç biri değil. Sınıf

mücadelesinin içinde sınıfların ayrılmaz bir parçasıdır. Çocuk ve çocuk edebiyatının bu mücadele içinde vazgeçilemiyecek yeri vardır. Çocuk ve edebiyatının kurtuluşu, halkın ve edebiyatının kurtuluşundan ayrı değildir. «Harika çocuk sanatçıları» olarak lânse edilenler, altı yaşlarında Paris ve Londra salonlarında resitâl verenler, parayı verenin değil, emeği verenin düdüğü çaldığında bu yerleri gerçek sahiplerine devretmek zorunda kalacaklardır. Eğer devrimci hareket bir sınıf konusu değil de kuşak sorunu olsaydı, her halde bu kuşak insan kaynağı olan çocuk olacaktı. Bu duruma göre, sınıf olgusunun içinde vazgeçilemiyecek olan bir çocuk olgusu vardır. İki milyon çocuğumuzun alfabesiz olduğu, alfabelilerin çoğunun feodal-kapitalist-emperyalist kültürle koşullandırıldığı ortamda çocuk saflığımızdan kurtulmamız gerekir.

Hayatı değiştirme tavrı, insanı değiştirme tavrından geçer. İnsanı değiştirme savaşımı verilirken, onun kaynağı olan çocuğa inmek gerekir. Bu ilişkide, bizim çocuklara vereceğimiz kadar, onlardan öğreneceklerimiz de vardır. Bu diyalektik bağı kurup, çalınan çocukluğumuzu onlarla tümlerken, «sanatın çiçeklenmesi» dediğimiz şey başlayacaktır. Küçük insanın özünde başlayan çiçeklenme, onun sanatında da kendini gösterecektir. Böylece sağlıklı çocuk edebiyatımızı çocukla birlikte yaratırken, özlenen insanımızı da yaratmağa başlıyacağız.

Ne Çıktı "Köy Romanı" Tartışmasından ?

•

Fakir BAYKURT

Daha öncelerden, Ataç'ın sağlığından, onun alevlendirmesiyle sürer gelir ya, geçtiğimiz yıl yeniden parladı «köy edebiyatı», «köy romanı» tartışması. O zaman, oldukça duygusal bir yaklaşımla, «Köyü de, edebiyatını da sevmiyorum!» diyerek Ataç çekmişti başı. Bu sefer elebaşı, kendinden başka herkesi kültürsüzlükle, gerilikle suçlayan, bundan dolayı da isteyen istemeyen herkese yazılarında «hocalık» etmeğe kalkan Atillâ İlhan.

Önce ödül kazanmaların ertesinde yapılmış konuşmalarda ufak ufak dokundurmalar halinde başladı: «Köy romanlarından bıktık! Köy edebiyatı işlevini yitirdi artık!» Sonra bu içtepinin düşünsel ve estetik gerekçeleri bulundu. Sanki «köy romanı» diye ayrı bir tür var, sanki bizim yazdıklarımız salt köyü anlatır gibi, dergilere özene özene yazılar yazdılar. Çalıştıkları, bir ara yönetimine katıldıkları gazetede özel soruşturmalar düzenlettiler. Öteden beri birer kentsoylu olarak, köylüden, kendi deyimleriyle «aşağı tabaka»dan iş başarmış insanların çıkmasını şanlarına yediremeyen bu okumuş takımı, kendi yazdıklarını, gazetelerin sağ sol başlarında: «Nihayet bir şehir romanı!» diye reklâm etmeğe kadar vardırdılar işi.

Zorlayıcı bir gereklik olmadıkça böylesi tartışmalardan uzak durmanın, onlara katılmaktan daha iyi olduğunu, hiç değilse insanın başını dinç bıraktığını görüyorum. Çoğunluk, tıpkı başka konularda yapılan tartışmalarda olduğu gibi, elbirliğiyle bazı bilinmezleri ortaya çıkaralım, sorulara karşılık bulalım demez, ille ben kazanayım, biz haklı çıkalım diye bir tavır takınır. Bunun ardından karşısındakini küçümseme, sonra da sataşkanlık gelir. Genel olarak da, sanki kuralmış gibi hemen konu dışına çıkılır. Sözden söz, sorudan soru üretilir. Suçlamalar, aşağılama-

lar uzar. Asıl sorun ve sorular bir köşede unutulur, kendi bilgilerinin ne kadar derin, karşılarına çıkanların da ne kadar «kültürsüz», bir iki şey biliyorlarsa onların da «sığ» olduğu söylenir, sergilenir. Attilâ İlhan'ın yazılarında sık sık görüldüğü gibi işin ucu, yazarın uslûbuyla, hattâ adıyla alay etmeğe kadar varır. Örneğin benim adım, en az saygı gereği de bir yana bırakılarak, «Fakir-i Pür Taksir» olur, köylülüğüm de bir ayıp gibi yüzüme çarpılır. Bunu vurgulamak için Mark'tan falan kanıtlar getirilir. Kendi ölçüsüne göre birkaç «doğru»yu alt alta sıraladıktan sonra, yazı bitirilirken, «Yoksa acıttı mı?» falan gibi sorular sorulur. «Zekâ» yada «içtenlik» adına yapılır bunlar. Okurlardan puvan alınacağı sanılır.

Olacakları bildiğim halde bu tartışmaya niçin katıldım öyleyse? «Zorlayıcı bir gereklik» olduğu için. Nitekim sonradan gazetelerde bazı okurlar da konuyla ilgilendiler. Bunlardan birinde, «Geçten geç de olsa beklenilen karşılığı yazdığım» belirtildi (Nazmi Gören, Cumhuriyet, 24.12.1975). Bu seferki tartışmanın başını çeken yazar, susmayı da aklı sıra yorumluyor. Bir ara yönetiminde bulunduğu gazetenin düzenlediği soruşturmaya karşılık vermemiştim, iki neden buldu buna: «Eşdostla kötü kişi olmak istemiyor» muşum, bir; ikincisi, «gelecek ödüllerdeki jüri hesapları! » imiş. Bir zamanlar «komünisti gözünden bilen» bir içişleri bakanı vardı, onun gibi bu arkadaş da, susan yazarın içindekileri biliveriyor!

Oysa ne kadar yüzeyden yakıştırmalar! Tartışılan konu üstüne iki düşüncem varsa bunları belirtebilirim, eş dost niçin darılsın? Düşünce açıklamanın eşi dostu darıltmayacak dürüst yolları da vardır. Ama bulduğu ikinci neden çok garip: Ne demek gelecek ödüllerin «jüri» hesapları? Gerçi bazı ödüllere «yarışmacı» olarak ben de girdim. Kazandıklarım, kazanmadıklarım oldu. Attilâ İlhan da girdi, kazandıkları oldu, izlemedim, belki kazanmadıkları da var. Önceden susarak mı kazandı kazandıklarını? Ödüller hakkındaki düşüncemi de bir gereklik doğduğunda açıkladım (Yeni Ufaklar, Mayıs 1971). Bazan kazanmak sorun değildir. Kendim kazanmasam bile, kazanacak arkadaşın onurunu arttırmak isteği duydum. Az kimsenin katıldığı bir ödülü almak daha kolaydır, onuru da ona göredir. Bir ülkenin edebiyatı aynı zamanda ödüllerle de canlanır bir ölçüde. Onun için ödülleri ciddiye alırım. Katılmak ayıp değil. Ayıp olan, şayet bir olanağı varsa, seçici kurulu ayarlayarak «kazanmak»tır. Bu tür yöntemlerle ilgilenmem ben. Susmanın ilerisi için bir hesap olacağına da aklım bir türlü ermez.

«Türkiye'de bir «bizim köy» romancıları, hikâyecileri sorunu var»mış da, «böyle yozlaşmış edebiyat akımlarının ilk üstüne giden adam kendisiy»miş de, onun için «bu köycü **narodnik** edebiyat»a itiraz ediyormuş Attilâ İlhan. Hoppalaa!.

«Konuları sadece köy kent diye sınırlamak edebiyatımızı ne kadar çoraklaştırır! Her konuda yazmalı, sayıları da çok artmalı, beş iseler beş yüz falan olmalı yazarlarımız. Edebiyat sadece konu olmadığına göre, insan ve onun yaşamı da sadece kentte değildir.» demiştim karşılık yazımda (Cumhuriyet, 1.11.1975).

Bunlar, nereden sıkıştırırsan oradan kaçıp, konuya katmadığın derelerden, tepelerden ses vererek tartışırlar. Bu sefer de öyle yapıyorlar. Sorun köy yazılsın yazılmasın sorunu değilmiş, hattâ bundan hoşlanmıyorum diye bir şey de yokmuş. Sorun «bizim köy» edebiyatının yanlışlıklarını bulmak, bunları toplumcu gözle eleştirmekmiş.

Ben sanıyordum ki rahatsızlıklarının nedeni, köyü ve köylüyü konu alan romanların çoğalması, öteki konuları işleyen romanların arka plânlara itilmesidir. Değilse, «Nihayet bir şehir romanı!» yollu reklâmların gereği ne olabilir?

Su sözlere bakın: «Yozlaşmış edebiyat akımları», «köycü **narodnik** edebiyat», «bizim köy romancıları, hikâyecileri» ...Her sözünün bir aşağılama, hattâ suçlama içerdiği daha ilk bakışta nasıl da belli! Buna neden gereksinme duyuyor acaba?

Türkiye'de «bizim köy edebiyatı» sorunundan önce «bizim köy» sorunu var. Bütün boyutlarıyla ve geniş anlamda sorun'u olduğu için edebiyatı var. Doğal bu. Attilâ İlhan kendi yapıtları gibi kişiliğini de pek «önemser». Yukarıdan konuşmayı sever. Yozlaşmış edebiyat akımlarının üstüne ilk giden adamdır. Nefsime ben, yel değirmenlerine saldırsa da Don Kişot'u severim. O, dünyayı düzeltme görevini üstlenmiş, yürekli, yılmaz kişidir. Attilâ İlhan da bir ülkenin edebiyatını, düşüncesini, seksini, «sade suya tirit» yapıtlardan, molozlardan temizleyecek, yanlışları doğrultacak, yozlaşmış akımları silecek. Eh, dileriz başarsın bunu. Fakat neden «yozlaşmış edebiyat akımı» oluyor köy ve köylüyü konu alan romanlar, hikâyeler? Köylü, ne kadar büyük bir çoğunluk! Köy, ne kadar tarihsel ve güncel sorunlar yumağı? Uzun tarihinde ilk kez otuz yıldan bu yana bağrından okumuşlar çıkardı, kendisini anlatacak beş altı yazara kavuştu, onların oluşturduğu edebiyat akımı da yozlaşmış oluyor, tüüüh!

Çeksen bütün bu romanları hikâyeleri, elbet Türk edebiyatı yapıtsız kalmaz, ama bir eksiklik de mi doğmaz acaba? Yüz-

yıllardır bir büyük «boşluk» değil midir köylüyü anlatan yapıtlar alanı?

Ama yanlış anlamayalım, arkadaş köy yazılmasın demiyor, «köycü **narodnik** edebiyat»a karşı çıkıyor.

«Köycü **narodnik** edebiyat», 1917 öncesi Rusya'da gelişen bir edebiyat akımıdır. Attilâ İlhan yabancı örnekler üzerinde düşünmeyi pek sevdiğinden, ayrıca bunu derin kültürünü göstermenin bir yolu saydığından, bizim de aynı tutumdan hoşlandığımızı sanıyor. Yazdıklarımızın, iyi yada kötü, başarılı yada başarısız, ama halis muhlis yerli dokusunu göremiyor. Görmek için bakmak gerekir. Onun bu edebiyata ciddi olarak baktığında kuşkuluyum. Baksa, okusa, onca romanın hikâyenin, dediği gibi sadece «ülkücü öğretmen-gerici imam» çelişkisini işlemekte toplandığını, çok çok içine bir de «kötü ağa»yı katmakla yetindiğimizi söylemezdi. İşte onun «toplumcu eleştiri» adına yapabildiği bu: Klişelerin edebiyatını yaptığımızı saptamak. Ben de kendi yazdıklarımı burada okurlar önünde «önemli» gösterecek değilim. Bunu yapamayacağım gibi, romanlarımın hikâyelerimin klişeler üstü içerikleri hakkında açıklamalara da girişmeyeceğim. Bu ne benim, ne de onun görevidir. Eleştirmenler var. Okurlar da sanırım klişeler üstü ögeler buldukları için ilgileniyor yazdıklarımızla. Bence Atillâ İlhan yapıta bakmıyor, kafasındakini söylüyor. Onun kafasında birtakım bilgiler var. 1917 öncesi Rusya'da narodnik eylem ve edebiyat döneminde böyle olmuş, batılı kuramcılar incelemiş, kendisi bunları okumuş, öğrendiklerini 1970'lerde bizimkilere uyguluyor. Bir kanıta, tanıta dayalı olarak, değil, kuramsal plânda, boşlukta. Onun için de yazılarından birinin sonunda dört soru soruyor, hepsi kurama ilişkin, Karl Marks'ın yada ardıllarının söylediklerini bilip bilmediğimizi ölçmeğe yarayan sorular...

Madem bu kadar girdik Attilâ İlhan'ın «toplumcu eleştiri»lerine, başka söylediklerine de bakalım :

Büyük yanılgımız şu imiş: Köy Enstitülerinin ilerici öğretmeni yetiştirmesiyle köylerin cennet olacağı, göçün önleneceği tezine sarılmamız. «Köy enstitüleri de, oradan çıkan yazarların çoğu da, ülkenin ve köylünün kalkınmasını bir eğitim, yani üstyapı sorunu diye almaktadırlar, oysa altyapısal değişiklikler gerçekleştirilmedikçe, sırf eğitimle bir dönüşüm başarmak olmayası bir iş» imiş.

Köyün, genel olarak geri bırakılmış ülke kalkınmasının sadece eğitim yoluyla olacağını savunmak aklın alacağı iş değil

bugün. Bunu dün de yapmadık. Gerçi Tonguç'un kitaplarından birinin adı «Eğitim Yoluyla Canlandırılacak Köy» dür. Burada «canlandırma» sözü «kalkınma» sözüyle eşanlamlı değildir, başka anlamdadır. Ama kalkınmanın sadece altyapısal (ekonomik) değişiklikler yoluyla olacağını söylemek de eksiktir bugün. Bunu söyleyenler, en yüzeyci, en doğmatik marksçılardır, Marks kendisi bile dememiştir bunu. Alt ve üstyapı kurumları, karşılıklı, sürekli ve zorunlu etkileşme içinde bulunduklarından, biri öbürüne kaçınılmaz biçimde bağlıdır, biri olmadan öbürü olmaz. Olmayacağını yakın geçmişin ve bugünün kentsoyluları çok iyi bildikleri için, köylüyü altyapı değişiklikleri isteyecek bilince erdirmede büyük etmen olan Köy Enstitülerini hemen kapatmışlar, kendi ideolojilerinin gerektirdiği eğitim kurumlarını yaygınlaştırıp güçlendirmişlerdir. Bunlar Attilâ İlhan'ın kafasındaki «bilgi»lere uymaz başka. Ticaret, toprak ve gelişen endüstri kentsoyunun Büyük Millet Meclisi'nde ve bakanlıklarda oluşturduğu güçlü bürokrasi, Köy Enstitülerini engellemekle kalmadı, 1945'te çıkarılan Toprak Yasası'nı da rafa kaldırdı.

Üstelik Köy Enstitüsü deyince arkadaşımız ne anlıyor acaba? Sadece öğretmen yetiştiren bir eğitim kurumu mu? Sadece başlangıç ve kuruluş çalışmaları ölçüsünde uygulanabilen 3803 sayılı yasa, «öğretmen ve köye yarayışlı diğer meslek erbabının hazırlanması»nı öngörmüştü. Bunlar, yasalaşmış Toprak Reformu'ndan sonra eğitimle birlikte sağlık ve teknik hizmetleri de taşıyarak köyde yapı değişikliklerini amaçlıyordu. Buna, arkadaşımız gibi «İnönü Atatürkçülüğü» mü diyelim, yoksa devrimciler biribirleriyle uğraşmaya daldıkları için kentsoylular boş alanda başarılı oldular mı diyelim?

Köy plânında altyapısal değişiklikler, örneğin Toprak Reformu engellendiği halde Köy Enstitüleri girişimi ve genel olarak eğitimcilerin çabaları bir ölçüde yarar sağlamıştır gene de.

Arkadaşımızın başka bir eleştirisine geçelim :

Biz **Tonguç Baba** devrimciliğini has sosyalistlik diye sokuşturmak istiyormuşuz. Plekhanov'dan hattâ Çernişevskiy'den bu yana çok tartışılan köylü zümrelerinin sosyalist düzeyde devrimciliği konusunu da anlamıyormuşuz. «Köylüler, üretici de olsalar, üretimin 1) En ilkel düzeyinde çalıştıkları, 2) Ortaklaşa bir sınıf bilinci oluşturamayacak kadar dağınık bulundukları, 3) Geleneksel olarak geçmiş üstyapıların en fazla etkisinde kaldıklarından devrimci sınıfın başını çekemezler»miş.

Bu da yanlış. Sosyalist yada has sosyalist olduğunu Tonguç kendisi de söylememiştir. Biz Köy Enstitülerini de bir sosyalist

girişim olarak almıyoruz. Köy Enstitüsü, altyapısı kentsoylularca engellenmiş, askıda bir eğitim tasarısı yada uygulamasına ucun kıyı başlanmış bir eğitim girişimidir, yarım kalmıştır. Yasanın çıkışı 1940, Tonguç ve arkadaşlarının uzaklaştırılması 1946... R.Ş. Sirer'in bakan olarak gelmesiyle öğretmen yetiştirme işlerine ve tüm eğitim çalışmalarına kentsoyluların ideolojisi egemen olmuştur. Hem zaten altyapısı olmadan eğitim nasıl kurumlaşabilir, tutunabilir? Sadece bir «katkı»dır bugün söz konusu edilen.

Attilâ İlhan, yaşamı boyunca herhangi bir somut işin uygulamasında çalışmadığı için sosyalizmi de kolay sanıyor, o yüzden her adımı, hattâ her romanı sosyalisttir, değildir diye kolayından değerlendirmeğe kalkıyor. Bir sosyalist parti iktidara gelse bile altı yıl içinde sosyalist uygulama kolayca sonuçlanamaz. Uzun ve zor iştir o. Hele sosyalizm gelmeden onun eğitimini, edebiyatını getirmek, hattâ tartışmasını yapmak bile zor. Yani kimsenin ortaya bir şey sokuşturduğu yok.

«Köylünün devrimci sınıfın başını çekmesi, çekmemesi» sorununa gelince. Demek «köy romanı» tartışmasından buralara kadar gelmek varmış işin içinde? Gelelim, çünkü yapıtlarımızı eleştiren başka kimseler de soruyor bunu. Önce saptayalım, Marks yada ardılları ne zaman demişler, köylü, devrimci sınıfın başını çekemez? 19. yüzyıl ile 20. yüzyılın başlarında. Peki ama o zamanlar nasılsa hep öyle mi kalmış köylülük? Hani Marks'ın koyduğu kurama uygun olarak marksçılık da kendi kendini aşıyordu? Hani her şey sürekli değişme içindeydi evrende? Gerçekten dünyada onca değişme oldu, yeni araçlar gelişti, yaygınlaştı, mobilite büyüdü, transistör bulundu; köylülük üzerinde bunların hepsinin derin etkileri oldu elbet. Bundan dolayı, bir yöntem olarak marksçılığı kullanırsak hele, köylü sorununa bugün 1850'lerin, 1900'lerin gözüyle bakmak yanlış olur. Bu en azından, «Her şey değişir ama köylü değişmez!» anlamında bir bağnazlık olur.

Bence köylülerin örgütsüz oluşu, işçi sınıfının devrimci eylemleri «dışında» kalışı, Marks'ın yada ardıllarının dediği gibi, sadece kendi doğasından gelme «yavaş değişme» niteliği yüzünden değildir, temel nedenleri vardır bunun. Türk kentsoyluları kurdukları baskıcı yönetimle, onun uyanmasını örgütlenmesini sürekli engellemişler, örgütlenmesinin yasal ortamını getirmedikleri gibi yürürlükteki yasalara uygun örgütlenme girişimlerini de yasadışı saydırmışlar, bunları ağır ceza tehditleriyle batırmışlardır. En son örnek, çoğunluğunu köy çocuğu öğretmenlerin oluşturduğu TÖS'ün başına gelmiştir. 12 Mart 1971 önce-

sinde TÖS, köylüden gelen istek üzerine onun örgütlenmesine düşünsel öncülük etmek istemiştir. Hazırlanan «Köyler Birliği» tüzüğü, uygulama başlar başlamaz durdurulmuş, bu tüzük vaktinde bütün yasal mercilere verildiği ve çalışmalar kamuoyuna açıklandığı halde, savcılık bu çalışmaları 12 Mart yargılamalarında «gizli örgüt» suçlamasının kanıtı saymıştır. Bugün çıkarsınlar tarım işçileri yasasını, ciddi kooperatifleşme yasasını, köylünün örgütlenme yasasını, ondan sonra bakalım örgütleniyor mu, örgütlenmiyor mu köylü? Deniyor ki devlet hukuk devletidir, deniyor ki meclisler vardır. Öyleyse görelim.

Hemen belirteyim, bunları söylemekle hâlâ köylünün devrimci sınıfın başını çekebileceğini yada çekemeyeceğini söylemiş değilim. Köylü, pek doğal olarak kendi açısından, yandaşlarıyla bir çabaya girebilir. Başı çekmese de «katkı»da bulunur en az. Bunun derecesini ne ben kestirebilirim, ne Attilâ İlhan. Karl Marks ve ardılları kestirmişler de ne olmuş? Şu ülke için doğru çıkan, bu ülke için tutmamış. Bunu her ülkenin nesnel-öznel koşulları belirler. 1917'de müjikler öncü değildir, ama sonucu saptayan başlıca güçtür. Onlar ambarların ağzını devrimden yana açmasaydı, bir iki ay içinde devrim de, devrimciler de, ters yönde bir gelişmenin yıkıntıları altında toz olup gideceklerdi. Kara kaplı kitaplar bunu da yazar, bilmem rasladı mı Attilâ İlhan?

Sonra Çin'e ne demeli? Tâ 1927'lerde Çin'deki sınıfların çözümlemesini yaparken Mao Çe Tung, «Köylüler halkın % 80'ini, % 90'ını oluşturuyor, şu halde Çin devriminin başlıca gücünü de köylüler oluşturacak!» demiştir. Aynı yıl, partideki keskin arkadaşlarına karşı ileri sürdüğü görüş de şu : «Yalnız işçilere dayanılarak devrim yapılabilir mi? Eğer bu doğru ise Çin'in devrimden vazgeçmesi gerekir!» Yazar arkadaşımız bu konularla ciddi olarak ilgilenmek istiyorsa, oradan buradan aktarma yarım yurum bilgileri ısıtıp ısıtıp sürmesin önümüze. Gücü yetiyorsa araştırmalar yapsın, köylülüğün ve endüstri proletaryasının durumunu incelesin, vardığı sonuçları koysun ortaya.

Suçumuz bir iki değil, şu da var :

Kültürsüz, geldiğimiz köken dolayısiyle değişmez yada yavaş değişir olduğumuzdan, hâlâ yirmi beş yıl önceki köyü yazıyor, bu alandaki güncel gelişmeleri izlemiyormuşuz.

Bunun da bence tutarlı yanı yok. Kendisi de kırk elli yıl öncenin Türkiye'sini yazıyor, hem de «tek devrimci güç subaydır» demeğe gelecek anlamda. Vaktinde yazılmamış öyle konular olur

ki, onları ele alıp yazabilir romancı. Geçen yaz Antalya Şenliği Hikâye Yarışması'nda Orhan Pamuk'un «Hançer» adlı hikâyesini sevmiştik. 1590'lardan alıyordu konusunu. Ama bugüne de uzanıyordu bildirisi. Konusu geçmişten alınmış romanlar çoktur. İnsanın toplumsal ve ruhsal durumunu başarılı bir estetikle, dil tadiyle verebilmişlerse, konu geçmişten yada bugünden, ne değişir? Üstelik, ben düşüncemi, böyle en aykırı ucundan savunarak arkadaşlarıma da, kendime de haksızlık ediyorum. Gerçekte biz, tarihselin ve yeteri oranda güncelin içindeyiz hep. Yeni gelişmelerin de az çok bilincindeyiz. Ama her şey birden romana yansımaz. Özümlemek için zaman ister. İçerik, biçimini buluncaya kadar mayalanır sanatçının kafasında. Bu yüzden biraz arkadan yürür görünür kimi sanatçılar. Nitekim biz Attilâ İlhan'ın kırk elli yıl önceleri yazmasını yadırgamıyoruz. Geçmişi de, günceli de yazabilir, bunu paşa gönlü bilir.

En son şu kalıyor :

Arkadaşımız köyün yazılmasına karşı değilmiş ama bu iş sosyalist yöntemle yapılmalıymış. İnanın, tıpa tıp böyle söylüyor. Ama bu yazı yeterinden fazla uzadı. Kısaca belirteyim, buyurduğu doğrudur. Ama demek ki biz onun beğeneceği derecede başaramıyoruz, en iyisi buyurduğunu kendisi yapsın. Çünkü o da bir romancıdır. Türkiye'nin konularını tekelimize almadığımız gibi, hepsinin yazılması bizim boynumuzun borcu da değil. İnsan doğru bildiğini başkasına buyurmaz, kendi yapar. Eski bey alışkanlığıdır buyurmak. Kendi yapsın da bu tartışma bitsin. Değilse, sen biliyorsun, ben biliyorum yönünde uzayan yazışmalarla okuyucunun vaktini almak haksızlık oluyor.

Önceki ve bu seferki yazımda söylediklerimi özetleyip bitiriyorum :

Köy romanı, kent romanı diye türler yok. Roman var, onun da iyisi kötüsü var. Düşünsel ve estetik başarı sağlamış romanlar, ister köyü, ister kenti anlatsın, iyi romanlardır. Konu insandır, insanın katıldığı yaşam savaşımının bütün yönleri ve boyutlarıyla verilmesidir. Bugün Türkiye'de köyü ve köylüyü konu alan romanlar yazılıyorsa, bunda ülke ve yazarlar açısından zorunluk vardır. Yüzyıllar boyu yazılmamış, sorunlarının çözümü de savsaklanmış büyük kitlenin yazılmasına öncelik vermek doğaldır. Bu asla kent yazılmasın, işçi yazılmasın anlamına değildir. Köy kökenli yazarlar, bilinçleri ve bilinçaltları köyle dolu olduğu için elbet köyü yazacaklar. Yazarlar iyi bildikleri konularda başarılı olurlar. Yazara, şu yazılacak, bu yazılmayacak diye kimse disiplin veremez. Eleme görevi de eleştirmenlerin, okur-

ların ve zamanındır. Köyü ve köylüyü konu alan yapıtlar bugün daha çok okur buluyor; bu sadece sürümün yada gerçeğin kapitalist anlayışla açıklanması değil, niceliği arttığı için niteliği de artan okurun ayırtmanlığıdır. Kural olarak başarılı yapıtlar, zamanlarında da anlaşılır. Anlaşılmak ve okur bulmak, yazarın kusuru değil, erdemidir. Bıkmak ayrı konudur. Bıktıracak biçimde yazılan romanlar okunmaz. Bu tartışmanın altında biraz da kentsoylu çekemezliği vardır. Sen biliyorsun, ben biliyorum yarışması biraz da bunu kanıtlar.

Çağdaş Tiyatro ve Söyleşi

•

Dr. Nurhan KARADAĞ

TİYATRO GÜN GEÇTİKÇE ETKİNLİĞİNİ YİTİRMEKTE..

Tiyatro; doğuşundan bu yana her dönemin ekonomik ve kültürel koşullarına göre özellik değiştirmiş, işlevini, alışverişe girdiği seyircisiyle bütünlemiştir. Başka sanat dalları içinde de tiyatro en etkini olmuştur, ta ki sinema ve televizyonun yaygınlaşmasına kadar.

Günümüzde tiyatro; oyun, taklit, büyü, dramatik olaylar gibi asal ögelerini yaygınlığı çok fazla olan sinema ve televizyona bırakmıştır. Ya da bırakmağa mecbur olmuştur. Bugün radyo, Tv, sinema bildiğimiz, alıştığımız kent tiyatrosunun hemen hemen bütün önemli ögelerini ve işlevini çok daha yaygın ve etkin bir biçimde sürdürmektedir.

Tiyatroyu sinemadan ayıran özellik, şimdiye dek bir çok kez söylendiği gibi, tiyatronun seyirci karşısında soluk alan oyuncularla yürütüldüğü müdür? Ya da bu ayırıcı özelliği geçerli saysak bile, bu özellik tiyatronun yaşaması, güçlenmesi için yeterli midir?

Olaya şimdi de başka bir açıdan yaklaşalım. Tiyatro; radyo, Tv ve sinemaya göre Türkiye koşulları içinde zorluklarla yürütülme durumunda: Bir, iki ay süren provalar, kadro giderleri, salon kirası, yapım masrafları, telif hakkı, belediye rüsmu vb. harcamaların toplamı, bir radyo programı, bir tv programı ya da bir film giderlerine yakın olabiliyor.

Şimdi de ulaşılan seyirci sayısına ve niteliğine bakalım. Bir tiyatro oyunu ortalama üç ay 400 kişilik salonda oynasa, iyimser bir tahminle 30.000 kişiye ulaşabilir. Oysa radyo, Tv ve sinemanın ulaşabildiği dinleyici-seyirci sayısı 10 ile 100 misli fazlası olabiliyor.

ÖYLEYSE NEDEN TİYATRO?

Az önce sözünü ettiğimiz tiyatro-sinema ayrıcalığı sayılan, canlı oyuncu önünde seyredilen oyunun işlevi bu sayı farkını altedebilecek güçte mi?

Yoksa tiyatro; sinema ve televizyondan öte, seyircisini bütün özellikleri ile seçip, sadece hazırlandığı seyirciye mi oynanmakta? Ki etki gücünü artırabilsin. Bu soruların cevabı da genel çizgileri içinde olumsuz besbelli.

Peki bu yakından tanıdığımız tiyatro, seyircisinden perde ve ışıklarla ayrılan çerçeve içindeki kent tiyatrosu; seyircisinin yaşamına güzel ve süsten başka birşey katmayan sanat tiyatroları mı?... Yoksa, Radyo, Tv, sinemanın denetim ve sansür çarklarını biraz olsun aşabilen alışılmış kurallar içindeki tezli tiyatrolar mı?... Ya da seyircisine bu haliyle bile birşey katmayan, onu boşaltan bulvar, kabare, tuluat tiyatroları mı?... Seyircisiyle içli dışlı, olabildiğince işlevsel, seyircisinin yaşamına katabilen, onu değiştirebilen özellikte?... Bize göre bu soruların cevabı da hayır.

Bu koşullar içinde tiyatro işlevini yitirmekte, kendini ölüme mahkûm etmekteyse gene de tiyatro mu? Ya da tiyatro gerçekten seyircisini değiştirebilecek güçte mi? Bize göre evet. Evet, çünkü tiyatroyu, seyircisini değiştirmesini beklediğimiz tiyatroyu, koşulları içinde değişken görmek gerek. İşlevini, etkinliğini sürdürebilmesi için.

Öyleyse günümüz koşulları içinde tiyatro, 1 — Seyircisini seçebilmeli ve ona düz yolla yönelebilmeli, 2 — Seyirci ile en çok ölçüde alış verişe girebilmeli, oynandığı anda seyircisiyle birlikte oluşmalı, bütünleşmeli ve 3 — Amacını kesin çizgiler içinde belirlemeli. İşlevsel olma gereğini akıldan çıkarmamalı. Hangi koşullarda neden tiyatro yaptığını saptamalı.

Şimdi de kalın çizgileri içinde belirttiğimiz bu üç maddeyi örnekleriyle açalım.

1 — Tiyatro, seyircisini seçebilmeli ve ona düz yolla yönelmeli dedik. Nasıl olacak bu işlem pratikte?

Radyo, Tv ve sinema genellikle seyircisini yaş, cinsiyet vb. nitelikleri ile seçmek istiyor. Çocuk programı, kadın programı gibi programlar ya da sinema; çocuk filmi, büyükler için film yapıyor, yapabiliyor hepsi bu kadar. Ki bu durumda bile söz gelimi bir çocuk filmini, çocuk programını yetişkinler daha fazla izleyebiliyorlar. Oysa bugünkü koşullar içinde tiyatro; seyir-

cisini, ekonomik ve kültürel tabanı esas alarak seçmek durumundadır artık. Değiştirmek istediği seyircisini kesin çizgileri içinde net olarak belirlemeli ki etki gücünü en çok'a çıkarabilsin.

Ankara Deneme Sahnesi, amatör koşulları içinde bu tedirginliği çok önceleri duymuş ve Kent, Köylü, İşçi tiyatroları yapma konusunda üç ayrı alana yönelmiştir. Gerçekte bu kadar ayırım dahi azdır. Daha net ayırımlara yönelmelidir. Ancak, toplum-sanat ilişkisini, ölçülerini iyi hesabetmek gerekir. İlk adımlar olağan ölçüler dışında çok büyük atılırsa gövdevi taşıyamaz. Ancak giderek ekonomik tabana göre seyirciyi tam nitelemek söz konusu olacaktır.

Seyirciye düz yolla yönelme ise; gene seyirciyi değiştirmek esas alınarak iki ana bölümde yapılan tiyatrodan birini yeğlemektir. Bunlar göstermeci ve benzetmeci bölümlerdir. Biri, olayları, durumu göstermeyi amaçlar genel çizgiler içinde, diğeri ise, yani benzetmeci bölüm ise, sahnede herşeyi gerçeğe en çok ölçüde benzetmeğe çalışır. İllizyona sokmak ister seyircisini. Göstermeci tiyatro daha çok akla, benzetmeci tiyatro ise duyguya yönelir. Bugünkü koşullar içinde seyircisini değiştirmeyi amaçlayan tiyatro, ister istemez daha çok akla yönelen, olayları, durumu gösteren tiyatroyu yeğlemek durumundadır.

2 — Tiyatro, seyircisiyle en çok ölçüde alış verişe girebilmeli, oynandığı anda seyircisiyle birlikte oluşmalı, bütünleşmeli:

Bir oyunun seyircisi ile birlikte alışverişe girmesinin anlamı nedir? Ya da Radyo, Tv, sinema seyircisi ile alış verişe girebiliyor mu? Bir film oynandığı anda seyircisiyle birlikte oluşur mu?... Bütünleşebilir mi?

Kanımıza göre çağdaş tiyatronun en soluklu en etken ögelerinden biridir bu, seyircisiyle bütünleşmesi, bütünleşebilmesi. Tiyatroyu özgürlüğüne, etkinliğine kavuşturacak, yitmemesini sağlayacak bir öge, çok önemli bir öge.

Nasıl olabilir pratikte bütün bunlar? Yaptığımız deneylerden yararlanarak açıklamağa çalışalım.

a) Tiyatroda, öz ve biçim olarak seyirciyi oyuncudan ayıran etmenleri belirleyelim önce: 1, Salon-sahne, yani oyuncu seyirci ayrı ayrı yerlerde. 2, Arada bir perde var bu ayırımı noktalayan. 3, Işık, oyuncu ışık altında, seyirci karanlıkta. 4, Kulis, makyaj odaları, fuaye vb. biçimsel ayırımlar.

Içerik olarak ise; seyirci niteliği göz önüne alınmadan, önceden hazırlanmış, oynandığı an değişmeyeceği varsayılan oyun. Böyle bir oyun seyircisi ile nasıl bütünleşebilir? Nasıl işlevsel olabilir? Olamaz besbelli genel çizgileri içinde. Ya da değişmezliğini varsayarsak hazırlanan oyunun, radyo, Tv ve sinemadan ayrıcalığı kalır mı?

b) Öz ve biçim olarak koyduğumuz bu ayırıcı etmenleri göz önünde tutarak bütünleşmeyi getirmeğe çalışalım. Bunun için önce seyirciyi oyuncudan ayırmamak gerek öz ve biçim açısından. Bütünleşmesi, işlevi, etkinliği en çok ölçüde tutabilmek için. 1, Salon, sahne, ışık, perde gibi fizikî ayırıcı etmenler olmamalı. 2, Seyirci ve oyuncu aynı tedirginliğin, aynı ekonomik ve kültür tabanının kişileri olmalı. 3, Akıl ve duygu ölçüsü seyirci özelliğine göre iç içe olmalı. 4, Seyirci ile konuşup tartışabilmeli, söyleşebilmeli.

Ankara Deneme Sahnesi, ilkin «Zemberek» adlı oyununda seyirciye düz yolla yönelerek, onunla konuşarak bu ayrıcalığı kent tiyatrosu koşulları içinde kırmağa başladı. Daha sonra «Bozkırdirliği» adlı oyunuyla, çerçeve sahne, perde ayrıcalığını kırdı. Son iki yılda ise öz ve biçim açısından tüm ayrıcalıkları kırmağa yöneldi. Bu deneylerle Ankara Deneme Sahnesi, bütünleşmeyi getirebileceğini belgeledi. Sivas, Gemerek, Karaözü köylüleriyle girişilen tiyatro olayı, Samsun, Alaçam, Bafra ve köyleri ile yaratılan tiyatro olaylarında, yukarıda saydığımız ögeler başarılı bir biçimde oluşturuldu. Şimdi de kendi yazıp oynadığı «Ticaret Oyunu» adlı oyunuyla Köylü Tiyatrosu alanında bu eylemi bütünledi.

Seyirci ile söyleşmek, dertleşmek, tartışmak. Aslında bu bölümde söyleyeceğimiz en önemli öge. Sadece seyirci ile söyleşi kurabilmek gerçekten işlevsel bir söyleşi kurabilmek, dertleşmek, tartışmak, şimdiye dek tedirginliğini duyduğumuz konuları altedebilecek güçte.

Ve diyoruz ki söyleşili tiyatro, çağdaş tiyatronun en önemli, en etkin bir parçasıdır. Gerçekte bir sanatçı grubu için en zor olan da işlevsel söyleşiyi getirebilmektir. Neler gerekir işlevsel söyleşi için isterseniz çok kaba çizgileri içinde sıralayalım. 1 — Hangi koşullarda, neden, hangi nitelikteki seyirci ile birlikte tiyatro yapılacağının bilincinde olması bütün ekibin, yazarından kostümcüsüne kadar. 2 — Olayın salt propagandasit platforma geçmemesi. 3 — Seyircinin bulacağı, getireceği sorunlara kalıcı olması yönünden öncelik tanınması, gerekirse oyun çatısının buna göre düzenlenmesi.

Kısaca toparlarsak az önce saydığımız ögeler ve de özellikle söyleşi oyuncu-seyirci alışverişini, birlikte oluşmayı, bütünleşmeyi getiren çağdaş tiyatronun en önemli bir parçası olma durumundadır.

Günümüz koşulları içinde gereken tiyatronun diğer ana özelliği ise, üç amacın kesin çizgilerle belirlenmesi, işlevsel olma gereğinin akıldan çıkarılmaması, hangi koşullarda neden tiyatro yapıldığının saptanması.

Aslında günümüzde sanatçıyı niteleyen önemli özelliklerdir bunlar. Seçme çağındayız artık. Neden tiyatro yaptığımızı bilelim diyoruz, neden daireye gittiğimizi, neden bir belgeyi imzaladığımızı, neden evlendiğimizi, neden çocuk yaptığımızı bilme gereği kadar açık, kanımızca bu neden. Hangi koşullarda tiyatro yapma sorunu ise, besbelli işlevselliği ile birlikte nitelenir. İşlevsel olmayan hiçbir iş yapmak istemeyiz, veya yapmayız, ya da yapmamalıyız artık. Neye, kime, niçin hizmet ettiğimizin bilincinde olmalıyız. Sanıyoruz bu da çok açık. Önce ezilen, sömürülen, insanca yaşatılmayan çoğunluktan yana...

Ceyhun Atuf Kansu İle

•

Konuşan : Yaşar MİRAÇ

— 1919'da doğuyorsunuz, 1919'da Mustafa Kemal Samsun'a çıkıyor.. Anadolu kaynıyor.. Bu yıllardan belleğinizde kalmış anılar.. İmgeler?

C. A. Kansu — Yaylı.. En çok etkilendiğim, hiç unutamadığım imge yaylı. Zaten yaylı üzerine bir şiir de yazdım sonradan. 1921 baharında Ankara'ya gelmişim, babam daha önce Anadolu'ya geçmişti, sonradan bizi, yengemle beni aldırtmıştı. İşte o yıllarda bir Kayseri yolculuğu da giriyor araya. Ben üç yaşında filanım. Yaylıyı ilk nerde gördüm? Nasıl gördüm? Bilemiyorum. Sonra, Taşhan (Ulus civarında) o da bana kurtuluş savaşının bir simgesi gibi gelir. Bir de Ulus meydanı, eskiden Taşhan Meydanı derlerdi. Kuvayı Milliyecilerin gelip yattıkları bir yer vardı oralarda. Hiç unutamadığım bir yerdir, öyle ki bu Taşhan imgesi bana devrim olarak gözükür. Öyle bir yer ki sanırsınız devrim diye anlatılmak istenen şey O'dur. Darağaçları, büyük darağaçları (sanırım İzmir suikasti nedeniyle kurulmuşlardı). Bende aynı 'devrim' anlamını yaratır...

— Ya çocukluk arkadaşlarınız?

C. A. Kansu — Düşünüyorum da ben arkadaştan çok kendi kendimle ve doğayla oynamışımdır. Biraz yalnız bir çocuktum, kendi kendime oyunlar bulurdum.. Vardı, İlhan diye bir arkadaşım vardı.. Ama dediğim gibi o zamanların Ankara'sı bir kasaba görünümündeydi, ıssızdı.

— Bayramlar.?

C. A. Kansu — Bayramlarda bekçiler davul çalardı. Pek bayram yeri de yoktu. Karaoğlan Çarşısı diye bir yer vardı, şimdiki Anafartalar civarında. Orada Kuvayı Milliyeci tiplere, kalpaklı, çapraz fişeklikler taşıyanlara rastlanırdı.. Cumhuriyetin ilânı gecesi çok silâh atıldıydı. Cumhuriyet'in bilincine varanlardı daha çok silâh atanlar. O yılların cesur kadınlarından İclâl Hanım, Şahver Hanım da silâh atmışlardı.. Sıkmalı başörtüleri vardı ikisinin de.

— Babanız Nafi Atuf Kansu'nun değerli bir eğitimci olduğu biliniyor, anneniz hakkında bir bilgimiz yok. Onların size etkileri, yetiştikleri ortamlar, kişilikleri üzerinde bugün ne söyleyebilirsiniz?

C. A. Kansu — Annemi bir buçuk yaşımda yitirdim.. Bilinçli, aydın bir kadınmış, kendisinden kalan güncelerden anlıyorum bunu. Örneğin Halide Edib'in Sultanahmet Mitingine gittiğini, babamın Anadolu'ya gidişini yiğitçe karşıladığını ve kendi de bir an önce onun yanına gitmek istediğini yazıyordu. Varlığı da, yokluğu da beni etkiledi sonradan. Babam, askerî bir doktorun oğluydu, o zamanın mülkiyesini okuyor, Edirne'ye maiyet memuru olarak gidiyor, o sırada 1908 devrimi oluyor, bu döneme göre orada ilerici nitelikte bir okul açılıyor ve orada öğretmenlik alıyor. İki, üç yıl sonra da Saî ve tetebbü (çalışma ve inceleme) adlı dergiyi çıkarıyor. Edebî yazılar yok bu dergide fakat eğitim üzerine incelemeler araştırmalar yer alıyor, kendisi de bu konularda yazılar yazıyor, Pedagoji tarihi üzerine, Türkiye Maarif tarihi üzerine, ayrıca Tolstoy'un eğitim düşünceleri üzerine de yazıları çıktı. Bunlar o zaman kitap olarak da yayınlandı. Babam, Kurtuluş Savaşı başlayınca Dayımla birlikte İnebolu yoluyla Anadolu'ya geçiyor ve Devrim hükümetinin eğitim üzerine çalışmalarında bulunuyor.

— Cumhuriyetin yaşantısı sizin yaşantınızla atbaşı gelişiyor: Cumhuriyetin çocukluk yılları sizin de çocukluk yıllarınız. O zamanki Ceyhun Atuf Kansu, çocukluktaki Cumhuriyet'i nasıl yaşıyordu?

C. A. Kansu — Beni, Cumhuriyetin ilk yıllarında en çok etkileyen şeylerden biri yazı devrimiydi. O zamanlar bir yanı yeni Türkçe, bir yanı eski Türkçe yazılı ki-

taplar vardı. Hiç unutamam bir armut ağacı altında kendi kendime yeni Türkçeyi sökmüştüm ve o an kendimi bir cumhuriyetçi saymıştım.. Bir de ilkokullardaki eşitlik anlayışı bana cumhuriyeti sevdiren etkenlerden biri olmuştur. O zaman için ben ileri gelen çevrelerin çocuklarından biri idim ve sınıfımızda kasabalardan, köylerden yaya gelen köy çocukları vardı. Öğretmenlerin eşitlikçi tavırları hoşuma giderdi. Hattâ halk çocuklarını aydın çocuklarından daha kayırırlardı. Bir keresinde sınıfta öğretmenimiz bir soru sormuştu: Ben hemen parmak kaldırmıştım. Yine köyden gelen adı Halil'di galiba bir çocuk da parmak kaldırmıştı. Öğretmen o benden sonra parmak kaldırdığı halde ona söz vermişti. Bu küçük bir olay bu bile o zamanki eşitlikçi tavrın bir örneği sayılabilir. Ama bilmiyorum, bu belki yalnız benim çevremin bir özelliği idi öteki okullarda da aynı mıydı değişik miydi birşey diyemiyorum..

— Öğrenim çevrenizden, öğretmenlerinizden ne gibi etkiler yansıdı size?

C. A. Kansu — Lisedeki edebiyat öğretmenim Ülkü dergisinin yazıişleri müdürüydü. Gönderdiğim ilk şiirleri orada yayınlaması beni çok sevindirmişti. Ama öyle beni teşvik eden, yüreklendiren, yakından ilgilenen öğretmenim olmadı hiç...

— Mustafa Kemali ilk görüşünüz?

C. A. Kansu — 1928 yılı olacak. Bir yerden dönüyordu. Karşılama için okulları istasyon caddesine getirmişlerdi. Orda hayal meyal onu gördüğümü hatırlıyorum. Bir de 1938 Mayısı ya da Haziranı belki Mersin manevrasıyla ilgili bir yolculuk sırası Mustafa Kemali Pendik istasyonunda trenin penceresinde solgun, mahzun bir insan olarak o dalgın durumuyla gördüm. Ben Atatürkü öyle pek yakından görmüş değilim..

— Ölümü?

C. A. Kansu — Üniversitede idim. Birden bir haber yayıldı «Atatürk öldü» diye. O günü anlatamam.. Bir sonraki gün bütün üniversiteliler olarak Dolmabahçe'den geçtik. Daha sonra Ankara Etnoğrafya Müzesine getirildiğinde kendim özel olarak İstanbul'dan An-

kara'ya gidip orada ona saygıda bulundum; hüngür hüngür ağlamıştım. Duygusal olarak böyle bir an daha yaşadığımı hatırlamıyorum.

— 1930'lardan sonra Halkevlerinin yaygınlaşma çalışmaları giderek artıyordu; gerek bu kuruluş, gerekse diğer kültürel kuruluşlarla ilişkiniz oldu mu nasıl?

C. A. Kansu — Babam Halkevleri başkanıydı. Ankara'da o yıllarda daha çok tiyatro çalışmalarını, halkoyunlarını izleyen bir öğrenciydim. Bazı Anadolu dergilerinde yazılarım çıkıyordu. Sinop Halkevi'nin Dranas Dergisi'ne ilk düzyazılarımı göndermiştim. İlk yazım çıktığında çok sevinmiştim. Köy Enstitüleri ile ilgim de gene aile çevrem nedeniyle olmuştur. İsmail Hakkı Tonguç eniştemdi. Onun ve arkadaşlarının tartışmalarını, sohbetlerini çok dinlemişimdir. Köy Enstitüleri için bende uyanan bir izlenim de, bunların bir eğitim kurumu olmakla birlikte Türkiye'yi köylü eliyle kurtaracak bir örgüt olması, düşüncesi olmuştu.

— İlk yayınlanan şiiriniz?

C. A. Kansu — Vakit gazetesinde 1933'de adını anımsamıyorum, Atatürk üzerine bir şiirdi. Sonra 1937'de bir lise dergisi vardı Filiz diye. Bahar Rüzgârı şiirimi onda yayınlamıştım. Ben bunu söylemişimdir hep ilk şiir diye.

— Sizin döneminizdeki yüksek öğrenim ortamı üzerine neler söyliyebilirsiniz? Öğrenci olayları, politik çatışmalar vb.?

C. A. Kansu — O yıllarda öğrenciler genel olarak benim ortamımda, Kemalist geleneğe bağlı idiler. Atatürk ölünce bu bağlılık daha bir duygusal bağlılığa dönüştü. Anadolu'ya, halka dönük bir yaşama düşüncesi vardı benim arkadaşlık ortamımda. Zaten bu yıllar 2. Dünya Savaşına rastlar, Türkiye bir ölümkalım dönemi geçirdi. Savaşa girsin mi, girmesin mi?, ha girdi ha girecek... Gençlik, Kemalist ülkünün çevresindeydi, yaygın olmamakla birlikte sosyalist akımlar vardı, Türkçü akımlar vardı. Bunların dergilerinin çoğunu okurdum.

— İlk yapıtınız?

C. A. Kansu — 1941'de 'Bir Çocuk Bahçesinde' diye. O sıralarda Türk şiirinde çocuk motifi yaygındı. Belki ondan etkilenmişimdir.

— Mesleğinizle ilgisi?

C. A. Kansu — Mesleğimle pek ilgili değil. Çocuk motifini genellikle kullanmışımdır.

— 1940-50 yılları edebiyat ortamı?

C. A. Kansu — Garip vardı. En çok bildiğim, ilgi duyduğum. Ses, Uyanış dergileri vardı. Bu ikinciler çevresinde toplumcu akım egemendi. Ben daha çok Ülkü dergisi'nde yazıyordum. Folklora dayalı halkçı şiir, yazın bu devrede oluşmaya başlamıştı. Etki bıraktı üzerimde. Sonra daha gerçekçi bir yol izlemeye başladığımı söyleyebilirim. Varlık'ta.

— Şiirinizde Anadolu'nun yeri? Şiirinize kaynak oluşu...

C. A. Kansu — Her ozan yaşadığını yazar. Ben de Anadolu gerçeklerini ve insanlarını yakından tanıdığımdan onlarla yaşadığımdan şiirimde bu konuları dile getirmeye çalıştım. Ama diyebilirim ki bütün bunların üstünde, Anadolu'ya karşı duyduğum sevgi vardır.

— Bağımsızlık Gülü'nün şiirinizdeki gelişme çizgisi açısından yeri nedir?

C. A. Kansu — Bağımsızlık Gülü'nü pek bir aşama, dönemeç saymam ama sağlam şiirdir diyebilirim.. Benim üç türlü yenileşmem oldu: İlki Ülkü'de. Folklora dayanan bir halk şiiri anlayışındaydım bu dönemde. Sonra Garip şiirini ve uzaktan Nazım Hikmet'in etkisiyle özgür şiir söyleme. Bu dönem uzunca sürer. 1963'lerde Halk Albümü ile birlikte yeni bir aşama başlar. Bağımsızlık Gülü işte bu dönemin içinde sayılabilecek bir yerdedir. Bu son dönem şiirimde daha tutarlı, daha sağlam ve daha çok söz ekonomisi yapan bir şiir üzerinde çalıştım. 1963'ler aynı zamanda bir yeni bilinçlenme dönemidir de benim için: Ulusal Kurtuluş Savaşından ne kalmıştır geriye? Onu gözden geçirme çabasına girişmemin başlangıcıdır. Doğal olarak bu şiirime de yansımıştır.

— Sakarya Meydan Savaşı Destanı...

C. A. Kansu — Ben orta okuldayken devrim tarihi dersleri, o zaman daha özenle okutulurdu. Sakarya Meydan Savaşı da böyle ayrıntılı anlatılan konulardan biriydi, daha o yıllardan bu olayı yazmayı düşünmüştüm. 1955'lerde Turhal'de iken yeniden bunu yazma düşüncesi belirdi bende. Bu olayı seçmemin nedeni ise öylesine kıraç bir bozkır parçasında taş, toprak olmaktan öteye bir özelliği bulunmayan yerlerin ölesiye savunulması her karışının halkın gözünde anlatılmaz bir değerde görülerek savunulması... Bu beni herşeyden çok etkilemişti. Sonra, Dumlupınar olsun diğer muharebeler olsun, Sakarya savaşının, Ulusal Kurtuluş Savaşımızın kazanılmasında sahip olduğu önemde değildirler. Sakarya bir ölüm kalım savaşıydı.

— Destan için nasıl bir çalışma yöntemi izlediniz?

C. A. Kansu — İlkönce kendime göre bulabildiğim gerek askerî, gerek tarihsel bilgiler topladım. Birtakım anılar, öyküler. Hattâ bir Yunan Generalinin anılarından yararlandım. 1945-56 yıllarında bölgeyi gezdim, bazı köylülerle konuştum, notlar aldım. Özellikle o doğayı öğrenmek istedim. 1962-63'de konuyu yeniden ele aldım, aşağı yukarı yeniden yazdım. Şimdi düşünüyorum da eski biçimiyle kalsaydı şimdikinden çok ayrı, ilkel bir etki uyandırırdı bende. Fakat bugünkü biçimiyle de bu destanın ilgi gördüğünü sanmıyorum.

— Sanıyorum bu destan Ulusal Kurtuluş Savaşımızı konu alan sayılı yapıtlardan biri, destan türünde yapıtların zaten sayılı olması da konunun ayrı bir yönü! Sakarya Meydan Savaşı'nın bu ilgisizlikle karşılanışını nasıl değerlendiriyorsunuz?

C. A. Kansu — Ben bu destanı tarihsel konumu içinde düşündüm, ona bu konumun üzerinde, daha ileri dönemlerde kazanılan bir yorum getirmek istemedim. Konuyu daha çok ulusal çerçeve içinde ele aldım, uluslaşma sürecinin bir aşaması olarak değerlendirdim Onun için sol açıdan bir eleştiri bu destanda belki tam beklenilen yorumu bulamadığı için bu sessiz karşılama olmuştur. Ama, ben zaten bu destanı sınıfsal bir yaklaşımdan çok, ulusal planda ele almaya çalıştım, bunu amaçladım. Bu yüzden bek-

lenileni bulamamışlardır. Ne yalan söyleyeyim, gene de bu destanın daha bir ilgiyle karşılanmasını beklerdim. Alıcı gözle okunduğunda sağlam bir yapısı olduğuna inanırım. Tiplerin, yerlerin ve olayların sağlam anlatıldığına inanıyorum..

— «Sakarya Meydan Savaşı»nda ele aldığınız kişiler gerçekten de yaşamışlar mı?

C. A. Kansu — Evet.. Gerçek kişilerden birisi Süleyman Asaf, topçu subayı, hikâyesini, anılarını dinledim. Ali Turan da öyle. O dönemin öğretmenlerini simgeler: Ütopik, ulusçu ve genel olarak ilerici bir kişilik. Çiçekdağlı Halil, o da bir Anadolu köylüsü.

— Zehra?

C. A. Kansu — Zehra bir motif sayılır. Onu biraz da kafamdan düşündüm: O yılların, o dönemin koşullarına uygun romantik bir simge.

— «Çocuklar Gemisi»nden bu yana hep beş yıl arayla birer yapıt vermişsiniz. Bunu son yapıtınızla biraz daha daralttığınız görülüyor. Yakında yeni bir yapıt söz konusu mu?

C. A. Kansu — Yok, şimdilik yok... «Kuvayı Milliye Defteri» Ankara'da çıkan «Yeni Halkçı» gazetesinde Gürol Sözer'in desenleri ile çıktı. Fakat bu şiirlerin kitap halinde yayınlanması için bir teklif almadım, öylece kaldı. Gürol'la söz verdik; ne o resim desenlerini ayrı bastıracak, ne de ben şiirlerimi. Eğer teklif alırsak dediğim şartla basılabilir.

— Şiirleriniz dışında deneme ve öyküleriniz var. Onları kitap olarak yayınlama isteğiniz var mı?

C. A. Kansu — «Ulus» gazetesinde, «Vakit»de, «Varlık»ta 1946' lardan sonra öykülerim çıktı. Fakat onları toparlayıp bir bütün halinde yayınlamak kısmet olmadı. Şimdi antolojiler çıkıyor. Bakıyorum, adım bile yok. Gerçi böyle antolojilere alınmış olmak ya da alınmamak beni pek etkilemez. Gene de insan doğal olarak üzüntü duyuyor.

— «Maya»yı anlatabilir misiniz?.

C. A. Kansu — Bazı içerikler biçimi de birlikte getirir. Birşeyler söylemek istiyordum. Yeni, derinlemesine konuları işleyen, ayrıntılara dokunan, sanat üzerine, gü-

zel üzerine. İşte «Maya» böyle oluştu. Anlatmak istediklerimi candan birisiyle konuşarak anlatmak biçimini seçtim.. «Maya», şimdi biliyorsun; bir insan adı, bir kız adı, İki yanı var bence «Maya» ile konuşmamın; şöyle candan, coşku dolu bir insanla konuşmak isteği, oldukça düşsel bir insan tabii.. Anladın mı? Bir de o sıralarda devrimci eylem sürüp gidiyordu. Bu eylemlere kızlı erkekli devrimciler katılıyorlardı. Bu arada ben sanki bu gençlerden biriymişim de bir kız arkadaşımla konuşuyormusum gibi yazmak istedim.

— 1970'lerde dergilerdeki şiirleriniz sizin lirik söyleyişle daha çok yöneldiğinizi gösteriyor. «Türk Dili»ndeki «Meşe Ağacı Tapınağı» ve «Önümüz Nisan» şiirleri, «Yansıma»daki «Temmuz Günlüğü», «Halk Dersleri» ve «Ağustos Öğretisi» şiirleri bu lirik gelişimin ve giderek politik konuların da ağırlık kazanması üzerine söyleyebilecekleriniz..

C. A. Kansu — Şimdi insan, şiirde yaş aldıkça şiirin iki ana ögesine daha çok dikkat ediyor; Birincisi lirizm, çok geniş anlamıyla lirizm. İkincisi şiirin büyük bir görev yükümlenmesi özelliği. İşte konunun özü burada ortaya çıkıyor. İnsan şiirde yaş aldıkça onun etkinliğini daha çok kavrıyor ve bu etkinliği sağlayacak biçimi, yolu titizlikle seçiyor. İşte «Ağustos Dersleri» gibi şiirlerim bu durumun bir özelliği bende.

— «Yansıma» dergisinin bir sayısında sizin «Anadolu Halk Tarihi» üzerine incelemeleriniz olduğunu okumuştuk. Son yıllardaki «Kaçkar Dağı», «Köroğlu», «Baba İshak» gibi şiirlerinizle bu «Halk Tarihi» üzerine çalışmalarınız arasında ilişki var mı?

C. A. Kansu — Evet.. Bu şiirler Anadolu'da halk tarihi üzerine yaptığım araştırmalarımın bir sonucudur, birbirinden ayrı düşünülemez.

— Anadolu halk tarihi üzerine neler söyleyebilirsiniz?

C. A. Kansu — Şimdi.. Bir devlet tarihi var. Diyelim ki Osmanlı tarihi. Bu tarih neden sözediyor? Daha çok üst katların tarihinden. Ama bu sırada Anadolu'da bir halk yaşıyor: Ekip biçiyor çalışıyor, savaş olu-

yor savaşa gidiyor... Aslında tarihi halk yapıyor. Oysa dediğim türden tarihlerde halk yaşantısına yer verilmiyor. Ben, bunları araştırmaya çalışıyorum.

— Şiirlerinizde sürekli kullandığınız bir 'gül' imgesi var. Bu imgenin sizin için taşıdığı özel bir anlam var mı?

C. A. Kansu — Gül imgesine karşı yalnız bende değil halkın kendisinde de bir düşkünlük, tutkunluk vardır. Ta ki özel adlara dek gül imgesi girmiştir; Gülderen, Gülseren gibi adlar bunun bir örneğidir. Gül deyince halkta tarihten gelen bir ozansılık ortaya çıkar. Ben bundan yararlanmaya çalışıyorum. Kendim de seviyorum, çiçek olarak, sözcük olarak... Bazı sözcükler vardır halkın dilinde söylendiğinde ortak bir çağrışım yaratır. Türkçede gül böyle bir sözcüktür. Benim değil halkın kendi imgesidir.

— Bugünün şiirini nasıl değerlendiriyor sunuz?

C. A. Kansu — Bu soruya iki yönden yanıt vermek isterim: somut olarak ve soyut olarak. Somut yanıtım şu: Genç kuşaklar şiir yazıyorlar, okuyorum ve güzel buluyorum. Çağdaş bir Türk şiiri olduğu kanısındayım. Soyut olarak da şunu söyleyebilirim: Şiir her zaman bir geçmiş-gelecek çatışması olduğuna göre ve bizim şiir geleceğimiz bütün sanatlar içinde en zengin olduğuna göre çok güzel şiirler yazılacağına, şiirin toplumun gelişmesini izleyeceğine inanıyorum. Yani ben «bundan sonra güzel şiir yazılmaz» diyenlerden değilim. Tam tersine eskisinden daha güzel şiirlerin yazılacağına inananlardanım.

— Şiirimizin bundan böyle izleyeceği gelişim çizgisi için bir tahminde bulunabilir misiniz?

C. A. Kansu — Bu konuda hiç kimse önceden bir savda bulunamaz. Şiir kendini zorlar, kendi kuralını getirir. Şiir ozan işidir, ozanını zorlar, önceden konulan kurallarla gelişmez şiir. Bir ozan çıkar kendi kurallarıyla şiirini getirir. Kural şiir getirmez, yasa da getirmez, rejim de getirmez.

— Sizi epeyi yorduk sanıyorum. Sorularımız bu kadardı, çok sağolun.

C. A. Kansu — Memnun oldum. Siz de sağolun.

Ve akşam karanlığında Ceyhun Atuf Kansu'nun çalıştığı, iri taşlı yapıdan ayrılıyoruz. Yanımızda Ozanın hiçbir yerde yayınlanmamış, Şili ile ilgili yazdığı son iki şiiriyle, Yeni Toplum okurlarına sıcak, devrimci selâmıyle..

Pinoşe

Kentin Amerikan pazarından
Aldığı en uygun maske
Kara surat bakmaktır halka
Varsıllara ağalara beylere
İki yüzlü güler durur ama.

Ben bulamadım bunlara karşı
En etkili böcek kıranı.

Şişmiş tahta kurularıdır bunlar
Anamalın duvar aralarında
Yuvarlanırlar geceleri
Karanlıkta çıkarlar ortalığa
Emerler taze çocuk kanını halkın.

Ben bulamadım bunlara karşı
En etkili böcek kıranı.

Korkaktırlar kaçarlar ivedi
Sıcak deri ürperdiğinde
Kaldırdığınızda elinizi
Hele bir gaz lâmbası
Geceyi şöyle bir ışıttığında.

Halk bulur bin yıllık deneyinde
Biliyorum bunları yok eden bit tozunu...

Ceyhun Atuf Kansu

Şili'de duvarlara resim yapmıyorlar

Kimse duvar resmi yapmıyor artık
Mor kalmamış çarşıda günışığı yok ki
Çocuklar yok ki. Ezmişler ay çiçeklerini
Generallerin köylerdeki askerleri
vurulmuş yatıyor dağ güneşi

Karmıyor mavi gök kuş boya.

Direncin çiçeğidir suskunluk
Bakın duvarlarda yok bir şey, bir o
Açıyor gizli gizli yayla baharı
Bir yürek kayasında yücelerde
Kan demirinin al karanfili.

Bir görüntüdür sularda ölümün genç dalı.

Koyaklarda... bir gölgedir ezinç
Kabarık omuzlardan düşer
Çıtlatın da bir gün bakın görün
Çıksın ortaya mısır tarlasındaki korkuluk
Kel kafasında yellerin oyun oynadığı.

Biz korkuyu çizmedik hiç bir zaman.

Hiç bir zaman çizmedik duvarlarımıza
Yağmur kesen bulut beylerini
Yaşamayı çizdik öten cıvıl cıvıl
Kuşları başakları çocukları
Kiraz alını türkünün can eriği yeşilini.

Susuyor duvarlarımız öyleyse ölümdür
düzen.

Ceyhun Atuf Kansu

KOLKOLA

Buzdan bir direnç değil bizimkisi
Gücümüz
Bilenmiş bilinçlenmiştir
Erimiştir dağların karı
Korku
Kendi kendini tüketmiştir
Kır türküleri dökülmüştür alanlara
Bulutlar yağmura
Toprak ekine dönmüştür
Yokuşlar ve uçurumlar geçilmiş
Düzlüğe çıkılmıştır sevgilim
Bundan-böyle kolkola yürümek kalıyor
Bölünmemek ve sevmek kalıyor geriye
Düğünde gibi
Şölende gibi
Birbirimize sarılmak kalıyor

Soylanmamışların elinde boşa gitmiş sular
Yıllaryılı sürüklenmiş toprak
Binlerce yaşanmamış günle
Binlerce savaşçımız tutsak
Gülsüz güzelsiz odalarda
Geleceği suluyorlar durmadan
Toprağı ve günleri kurtarmak için
Direniyorlar
Yarınlarımızı kuruyorlar oralarda
Oralarda
Aşağılık adamların oyunlarına karşı
Umutla
Bilene bilinçlene
Geliyorlar
Çize çize yanlışların üstünü
Kanımıza kan oluyorlar

Mehmet KIYAT

DAĞLARDA ATEŞLER YANSIN

Çoraklığı yüzüne yansımış toprak
ve sımsıkı yere kapanmış bu bitkiler
coşsun istiyorum gelen günle
baharlar kucaklamalı diyorum gündüzleri
geceleriyse yepyeni bir aydınlık
dağlarda ateşler yansın

ağır bir yorgunluksa taşınan
ve kurumuş dudaklarda acıysa tütün
serin bir yel gezinmeli diyorum
ıslanan o yiğit alınlarda
dipdiri bir duruşu olsun buğdayın
dağlarda ateşler yansın

bu toprak damlı evlerin içinde
boz bakışlı çocukların yavaştan gülüşü
kükresin istiyorum yanardağlarca
uzaklarda beklenen bir türkü söylensin
ve artık düşmanca bakılsın gecelere
dağlarda ateşler yansın

Kenan ERCAN

Sanatta Gerçeklik Sorunu ve Tuzaklar

•

Yılmaz OKYAY

T.R.T. nin seyirciye çağ dışı, daha hakçası kitleyi uyuşturmaya, belirli bir kültür ve düşünce sistemi aşılamaya çalışan programlarla yaklaştığı, yadsınmaz bir gerçek. Tatlı Cadısından, eğlence programlarından tutun da, reklamlara kadar pek çok programın özünde, idealist dünya görüşünü hakim kılmaya çalışan, toplumun ve pozitif bilimlerin gelişmesini hiçe sayarak, özellikle genç kafaları metafizik bir yoksulluğa çekmeyi amaçlayan, egemen sınıf çıkarları yatmaktadır. Ne var ki, genç dimağlar bu yapıtlardaki objektif çarpıklığı, temel bozukluğu kolayca anlayabilmektedir.

Yalnız, felsefesini bu denli aptalca sunmayan anlatımcılarda var mutlak. Özellikle bunlar, ezilen sınıflardan yana görünerek sınıfsal çelişkileri saptırdıkları için dikkatle izlenmeye değer ve bir zorunluktur bu. Evet, Amerikan sinemasının Oskarlı büyük yönetmeni Capra'dan ve onun geçende Televizyonda izlediğimiz Şehre Dönüş isimli yapıtından söz edeceğim. Eğer T.R.T. yapıtı «1929-1933 Amerikan ekonomik bunalım dönemini» en iyi anlatan filmlerden biri olarak empoze etmeseydi, belki de gerek duymazdım buna. Ama kapitalizmin en korkunç terör ve alçaklık dönemini, böylesine yumuşak bir salon komedisiyle gözlerden uzak tutmaya çabalayan Capra'ya ve bundan elinden geldiğince yararlanan T.R.T.ye meydanı boş bırakmamak gerekir kanısındayım.

Herşeyden önce 1929-1933 bunalımı, Amerikan ekonomisine özgü bir durum değildir. Evrensel kapitalist sistemin 1914-1947 yıllarına rastlayan yapısal ve sürekli bunalım döneminin en önemli bölümlerinden biridir yalnızca.

Bu dönemde sermaye sınıfı, ekonomik bunalımın ağırlığını emekçi sınıfın omuzlarına yıkmaya çalışmış, bunu polisiye ve mi-

litarist şiddet unsurlarıyla yürütmüştür. Kapitalist ekonominin başarı grafiği üst düzeye çıktığında, sermaye sınıfı genellikle —salt kendi memnunluğunu simgeleyen— sırıtkan yüzünü gösterir, hattâ burjuva reformist hareketleri teşvik eder, içten destekliyormuş izlenimini verir çevreye. Bu davranış işçi kesiminin örgütlenmesini ve sosyalist bilince ulaşmasını geciktirmek için girişilen bir taktiktir sadece. Sermayenin kâr oranı düştü de, ekonomik bunalım baş gösterdi mi; öyle güçlü bir yoksulluk, baskı ve şiddet ortamı doğar ki, bu ortam salt emekçi sınıfları değil, sermayenin iki gün önce kucaklaştığı burjuva reformistlerini bile alır içine.

İşte Capra'nın yapıtı böyle bir dönemin en önemli yıllarını veriyormuş seyirciye! Oysa, bu dönemin ekonomik, toplumsal portresini çizmek şöyle dursun, yanından bile geçmemiştir yönetmen.

Capra olsa olsa Epikürcü felsefî görüşe sahip bir yönetmen, hümanist ve toplumdaki sınıfsal ilişkileri iyi yönde oluşturmaya ya da, uzlaştırmaya çabalayan silik bir peygamber olabilir. Ne yazık ki, yirmi yüzyıl kadar gecikmiştir düşüncelerini iletmek için. Toplumun yaşadığı dönemdeki organik yapısını, uzlaşmaz sınıfsal çelişkileri vurgulamadıkça, hiçbir anlatım bu dönemin ekonomik ve sosyal yönden güçlü bir imgesini veremez. Ve devrinin hayalcisi ya da, yalancısı, olmaktan ileri gidemez.

Yönetmene bu tür saldırılarda bulunmak, acımasız, katı eleştiriler olarak karşılanabilir. Ama filmin sınırladığı dönem, kapitalist sistemin bunalım dönemiyse ki, böyledir, bu tarih bölümünün karakteristiğini, dinamiğini belirleyen sınıflardan birinin öyküde hiç görünmemesi, işçi sınıfının yerine tarihsel görevini yitirmiş, iflasın eşiğinde bir ara sınıfın konulması, yönetmenin kasıtlı, çıkarcı burjuva kişiliği açısından eleştiriye uğramasını haklı gösterir sanırım.

Öykü yalnızca kapitalist sistemin doğurduğu, büyüttüğü yeni toplumun, yozlaşmış, kişi ilişkilerini meta (pazar) ilişkileri olarak gören insanıyla, kapitalizmin etkin alanı dışında kalan taşra insanı arasındaki duygusal uyuşum bozukluğunu anlatması yönünden ilginç. Yirmi milyonluk servete konup patron olarak şehre gelen genç, kapitalist sistemin büyük binalar yaptığından, ama içine insan koymayı unuttuğundan söz ediyor. Kişilerin, yaşama kavgasıyla kendilerini yoğun bir çalışmaya verdiklerinden, ama insanca yaşama gayesini yok ettiklerinden yakınıyor.

Bunlar kasabadan sürekli, anarşik değişim içindeki şehre gelen genç için güzel düşünüler. Yalnız o dönemin ve o toplumun bağrındaki bir yönetmen için vurgulanması ve topluma sunulması gereken görünüm, böyle uydurma iki cümleyle geçiştirilmemeliydi. Eğer Capra, yeni toplum insanını yadsıyor, suçu bu anarşik ortamı istediği gibi kullanan sermaye sınıfında buluyor olsaydı; Kasabalı delikanlıya verdiği zekâ ve sezgiyle bile, ona, çarpıklığın nedenselliğini kavratabilir, doğru bir çıkış yolu saptamasına yardımcı olabilirdi. Filmin sonundaki mahkeme bölümü, kişilerin tek tek psikolojik bozuklukları yerine, mevcut düzenin yargılamasını yapsaydı, yapıt -923-1933 ekonomik bunalım döneminin sorunlarını bir parça verebilmiş diyebilirdik. Ama Capra bunu yapmamıştır, yapması da beklenemezdi zaten.

Yapıtın en önemli yönü, kapitalizmin henüz serbest rekabetçi dönemi tam aşmamış kesiminde, sermaye grupları arasındaki çelişkinin, çatışmanın ama yine de dışa karşı bütünleşmenin iyi vurgulanmasıdır. Sermayenin hayatiyetine yönelen en ufak problemlerin bile, düzenli bir dayanışma ile sınıfsal çıkarları yönünden çözümlenmeye çalışılması ve bu eylemde satılmış burjuva ideologlarının kullanıldığının elde olmadan verilmesi, bir devinim getiriyor yapıta. Yine yirmi milyonluk servetin, yoksullara dağıtılmasının bir çıkış yolu olmadığını, bunun millî ekonomiye ve beraberliğe zarar vereceğini, kendi çıkarları açısından da olsa söyleyenler burjuvazinin maaşlı sözcüleridir. Bakın bu iyi işte ve gerçekten hiç de yanlış değil. Ama Capra kabul etmemiştir bunu. O, Osvald'ın izinden gitmiş, iyi kalpli patronun iyi düzeni getireceğini, patronlar iyi olunca, emekçilerin de yoksulluk çekmeyeceklerini belki de içtenlikle savunmuştur. Yalnız kökeni ne denli iyi niyetli görünürse görünsün, bu tipik bir burjuva öğretisidir. Sermayenin yararına, emekçi sınıfı aldatmak, pasifize etmek, davasından saptırmaktan başka hiçbirşey getirmez. Sermaye ile emek arasındaki uzlaşmaz çelişkiyi hiçe saymak, arabulucu rolü oynamak, Capranın, yaşadığı dönemin içeriğini kavrayamadığını, ya da egemen güçler adına kasıtlı davrandığını gösterir ki, bu daha geçerli bir olasılıktır. Yukarıdaki tezi, küçük sermayelerini ellerinden kaçırmama gayreti içinde olan ve burjuvaziye değil, kendilerini yoksullaştırdığına inandıkları, teknik gelişime, makinalara düşman olan ara sınıf kabullenebilirdi elbet. Zaten onlar sınıf olarak tarihsel fonksiyonlarını yitirmek üzeredirler. Ama bu yol, işçi sınıfı için hiçbir zaman geçerli olamaz. İşçi sınıfı ne istediğini biliyor, sadaka istemiyor o.

Ve film «Happy End»le sonuçlanır. Delikanlı da, kız da, yir-

mi milyondan çıkar sağlayan küçük çiftçi de memnundur, alkış tutmaktadır arkada. Ama bunalım ve şiddet presinin altında ezilen asıl sınıfın öyküsü daha uzun süre devam edecektir.

Capra bu yapıtıyla belki çok küçük bir ölçüde, sermaye çevresi ve küçük burjuva felsefesinin eleştirisine değinmiştir. Ama öykünün geçtiği yılların dinamiğini oluşturan bir sınıfı ve onun felsefesini, burjuvazi adına, bilerek, ve tamamen atlamıştır. Bu sınıf işçi sınıfıdır.

Pazaryeri

•

Çetin ÖNER

Al atları, mor koyunları, kınalı danaları ile yürüdüler köylüler... Binboğan'nın tepesindeki ak bulut salınarak süzüldü ovaya, göğün mavisini sürükledi peşisıra, getirip çarşaf gibi serdi pazaryerinin üstüne. Kara kıl çadırlar güneşe kurutulmak için serilmiş kara şalvarlar gibi buharlaşmaya, terlemeğe başladı .

Köylüler yürüdüler alacakaranlıkta, sırtlarında sayrılı bebeleri. Kağnılarla, atarabalarıyla, yayan yapıldak yürüdü köylüler dağlardan ovaya. Kuyrukları düğümlü al atlar, doru atlar, şafağı yırtıp, kişnediler dağlara.

Karpuz yüklü, üzüm yüklü, domates yüklü katırlar uyuklayan satıcılarını taşıdılar pazaryerine.

Güneş «bir mızrak boyu» yükseldi Binboğa'dan. Gün ışıdı.

...

Uzatmalı Candarma, bir eli arkasında, parlatılmış çizmelerinin şavkı gözlerinde, küçümseyerek süzdü önü sıra geçen kalabalığı. Kavgasız, dövüşsüz, tartışmasız Kürtleri, Çerkezleri, Avşarları düşündü. Yetkilerini kullanamamanın sıkıntısı çöreklendi yüreğine.

Taze yumurtalı, tereyağlı kahvaltısını hazırladı birisi. Bir başkası tavşan kanı çayını sürdü önüne. Saygı dolu bir sessizlikle izlediler çayı içişini, kızarmış köy ekmeğini çiğneyişini çevresindekiler.

«Sağa dön! Dikkat!»

Uygun adım geçtiler önünden buyruğundakiler. Uzatmalı, rahatladı. Tabakasını çıkartıp bir sigara sardı, ateşi koşturdular hemen. Derin bir nefese çekti kaçak tütünden, dumanını Binboğa'ya saldı usul usul.

...

Saçları özenle taranmiş, bıyıkları düzeltilmiş bir adam, elinde tuttuğu iğneyi köylülerin yakalarına uzatıp, esans püskürttü. Tezek kokularına karıştı ağır gülyağı kokusu. Bir köylü «Çoban Kolonyası» istedi adamdan, bir başkası üstü sigarayla yakılmış, kahverengi benekli kehribar tesbihine sürdürdü kokuyu, çevresine baygın gül kokuları salarak yöneldi Kahve'ye.

Bir satıcı, elinde tuttuğu naylon bardağı yerden yere çalarak bağırdı kalabalığa:

«Kırılmaz bunlar, çatlamaz, ezilmez...»

Üç ayaklı bir sehpaya kurdu düzenini Sinemacı, Köylülerin uykulu gözlerine dayadı aygıtın bakaç yerini.

«Şimdi görmüş olduğunuz filim, Kâbeyi Muazzama, önündeki daş, Haceri Esvet daşı...

«Şimdi görmüş olduğunuz filim, Afrika'nın vahşi ormanlarında yakalanmış zebra eşşeği—,»

...

Aracılar, tefeciler, simsarlar üstüne üstüne yürüdüler sarkık bıyıklı bir Kürdün. Adamı bir köşeye sıkıştırıp, boyun damarlarını şişire şişire, kolunu sallaya sallaya pes ettirdiler adama. Nasırlı avuçlarına saydılar paraları. Adam son bir kez bile bakamadı sürmeli koyununa. Elinden tutup sürükledi tuhafiyeci, beş metre güllü pazeni sıkıştırdı koltuğunun altına parasının yarısını alıp. Adam, çeşmeye doğru yürüdü, terli alnını ıslattı soğuk suyla. Şapkasını çıkartıp, gazete kâğıtlarını araladı, özenle yerleştirdi kalan parasını içine. Ürkek ürkek karıştı kalabalığına pazaryerinin.

...

Üç adam güvenli adımlarla yürüdüler araçlarına. Önde güneş gözlüklü, arkasında yardımcıları. Sürücü, fırlayıp açtı kapısını aracın, adamlar bindiler. Askerlik yıllarından kalan alışkanlıkla topuklarını birbirine vurdu Sürücü, kapıyı kapadı, koşarak yerini aldı, anahtarını çevirdi motorun, homurdanarak atıldı ileri araç.

İncecik derelerden geçtiler, kıvrım kıvrım yollardan. Suskunluğu, güneş gözlüklü bozdu:

«Pazar yerine çek oğlum!».

«Başüstüne müdür bey.» diyerek yapıştı direksiyona Sürücü.

...

Çeltik tarlaları uzayıp gidiyordu ayışığının altında. Beline dek çamurlu suyun içine girmişti Hasan. Maraşlı Sakabaşı, «Daha» diyordu «Daha!»

Hasan, ark boyunca ilerliyordu suyun içinde.

Kurbağalar, ötüşerek kaçıştılar. Göğsüne kadar suya gömüldü Hasan. Ayakları bataklığın cıvık çamurunda kaydı, sallandı bir an. Islak uzun iç donu bacaklarına yapıştı.

Uzaklardan, taa Anavarza eteklerine yakın bir yerden silâh sesleri geldi, Sakabaşı kuşkuyla dikti kulaklarını karanlığa. Tüfeği daha bir güçle kavradı parmakları.

«Dayan Hasan, dayan! Az kaldı kardaş.» dedi.

Hasan, suyun yönünü çevirdi zorlukla. Tüm gücüyle omuzladı su bendini. Sular omuzundan, başından gürüldeyerek aktı. Yosunlar doldu ağzına, içi bulandı.

Silâh sesleri biraz daha yakından geldi bu kez. Bir motor sesi, suyun gürültüsünü bastırdı.

«Sakabaşı! Sakabaşı! Geliyorlar kardaş.» diye bağırdı sudan Hasan.

«Gelsinler kardaş, gelsinler, dayan sen.»

Tüfeğin işlemeli kabzası balkıdı karanlıkta.

Sesler daha da belirginleşti çevrelerinde.

«Sarıldık Sakabaşı» dedi Hasan.

Sakabaşı tüfeğini doğrultup, iki el ateş etti karanlığa. Tüfeğin sesi yakılanarak yayıldı ovaya.

Bir sığırcık sürüsü havalandı tepelerinden, kanatları suya ha değdi, değecek. Su bendinin son taşlarını söktü Hasan, sevinçle yöneldi Sakabaşına. Bir tüfek sesi yardı karanlığı, alevlerini gördü Hasan. Sakabaşı, arkın içine yuvarlandı soluksuz, tüfek kıyıya düştü. Işıl ışıl parladı kabzası tüfeğin ay ışığında. Ayak sesleri yaklaştı. Sakabaşı suyla birlikte sürüklenerek geldi Hasan'ın yanına. Sırtüstü uzanmıştı çamurlu sulara adam; ağzı açık. Beyaz dişlerini gördü Hasan, Sakabaşının. Ürperdi.

Ayak sesleri iyice belirginleşti kıyıda. Hasan, olanca gücüyle kıyıda kalan tüfeğe yaklaşmağa çalıştı. İki adım daha atsa tutacaktı işlemeli kabzayı iki adım daha...

Sakabaşı «Yık Hasan, yık kardaş, yık!» diyor usul usul. Bir yandan da suya kapılmış, almış başını gidiyordu.

Parmakları değdi kabzasına tüfeğin, bir adım daha atabilse, bir adım daha... Bir kez daha kurtulmayı denedi bataktan Hasan, eli tüfeğe, parmakları tüfeğe, boynu tüfeğe uzandı.

Ayak sesleri... Tüfek... Ay...

...

Sarız yöresinden gelip, Maraş'a, Adana'ya giden kamyonlar geçti salkım saçak ırgat yüklü. Yoğun bir toz bulutu kapladı pazaryerini.

Bakkal Fehmi, burnuna dolan tozları sümkürdü, burnunu tek deliğini kapayıp. Elini bacaklarına sildi.

«Dikiş iğnesi, iplik, mezura...»

«Hadi karpuz vaaar, kavun vaaar!»

«Ne alırsan bir lira, ne alırsan bir lira...»

...

Uzatmalı burnunu karıştırdı sıkıntıyla. Yanında, esas duruşta bekleyen ere buyurdu:

«Radyoyu aç!»

«...lu Hanife'den doğma, Elâzığ nüfusuna kayıtlı—,»

«Kapa, kapa şunu. Ajansta açarsın.»

«Ajans bitti komutanım.» dedi er.

Ters ters baktı ere, Uzatmalı.

«Yaa.» dedi.

Ilgıt ılgıt bir yel esti Binğoba'dan; er, iç geçirdi.

...

Hızla girdi pazaryerine jip. Çardağın önünde durdu. Güneş gözlüklü, kapıyı açıp kahvedekilere seslendi :

«Hoca Kadir'in oğlunun evi neresi ağalar?»

«Hasanı mı soruyon Mamır beğ?» diye bağırdı ocaktan Kahveci.

«Evet onu» diye yineledi sorusunu adam: «Hangisi evi?»

Kahveci, ellerini önlüğüne kurulayarak çıktı ocaktan, gelip, eliyle gösterdi:

«Deha, şo!»

Maça kızı oynayanlardan biri elindeki kâğıdı kapayıp, neden aradıklarını sordu güneş gözlükleriyle. Adam, önce yanıtlamak istemedi soruyu, kahvedekilerinin tümünün kendisine baktığını görünce de sıkıntıyla kıpırdadı:

«Banka borcundan ötürü Hacze geldik.» dedi. Yürüdü, jipe bindi. Jipin uzaklaştığını gören bir köylü gülerek baktı arkalarından:

«Tanrı canınızı alsın, emi. Nesi var ki neyini haczedeceniz bre dürzüler?» diye bağırdı.

...

Bağırarak uyandı Hasan. Nefes nefese kalmıştı. «Albastı herhal.» diye düşündü. Bir süre karanlığı dinledi, pazaryerinin gürültüsü geliyordu uzaklardan.

Tazı, ayaklarının dibinde uyukluyordu Hasan'ın. O da uyandı, ön ayakları üstüne dikilip, adamı izledi. Geniş geniş esneyerek uzattı boynunu ıslak toprağa.

Hasan yastığının altında kirli bir mendil çıkartıp, özenle sildi terleyen alnını, boynunu, koltuk altlarını.

Kapının açılmasıyla birlikte, pazaryerinin gürültüsü doldu odaya. Güçlü bir ışıkla kamaştı gözleri Hasan'ın, kapıdan girenleri seçemedi.

Güneş gözlüklü ağır adımlarla yaklaştı yatağa. Hasan gözlerini kısıp tanımaya çalıştı gelenleri.

Tazı tembel tembel gerindi yattığı yerde, burnu yabansı bir koku aldı. Karşısında üç yabancı adamı görünce, fırlayıp ayağa kalktı, Hasan'a dikip gözlerini, buyruk bekledi.

...

Uzatmalı, bileklerine dek sıvadığı ellerini yıkarken başını kaldırıp, suyu döken ere gülümsedi:

«Temizlik imandandır.»

Er, suskun, ıbrıktan komutanının koluna dökülüp sabunla karışarak leğende biriken mavi-beyaz suya baktı.

«Öyledir komutanım.»

Temel Eğitimde yediği dayağı ansıdı sonra. İki kez yemişti onbaşıdan tokadı: birincisinde «Ayaklarını temiz yıkamamışsın» diye, ikincisini ansıyamadı.

«Bir vukuat yok değil mi onbaşı?»

«Yoktur komutanım.»

Havluyu koşturdu er. Ağır ağır kurulandı Uzatmalı; kulaklarının arkasını, içini burnunu temizledi. İlgiyle izlendiğini biliyordu. Ağır ve güvenli bir biçimde giyindi, cep aynasında kaşlarını düzeltip kapıya yöneldi.

«Komutan ararsa, pazaryerini denetime gitti dersiniz.»

Çıktı.

...

Üç adam, uygun adımlarla yürüdüler araçlarına. Sürücü yarım kalan çayını masanın üstüne bırakıp, koştu, kapısını açtı Jip'in. Güneş gözlüklüsü elinde tuttuğu dibi delik leğenle bir iki parça eşyayı arkasına yerleştirdi aracın, öne oturdu. Hızla uzaklaştılar geldikleri yöne doğru; içlerinde görevini yapmış kişilerin rahatlığı, kol kenarları yıpranmış ceketleri, yağlanmış boyun bağlarıyla adamlar...

Pazaryerinde Karpuzcu'dan başka kimseler kalmadı.

...

Güneş batmağa yakın ışıltılı kızıllığını saldı Binboğa eteklerine.

Gölgeler uzadı kavak ağaçlarının evler üstüne.

...

Hasan, adamlar evden çıkınca bir süre daha uzanıp kaldı yatakta. Kapıdan sızan kızıllığını izledi güneşin. Güçlükle doğrulup kalktı. Başucunda duran yufka ekmeğine soğanlı yumurtayı dürüm etti uzun sarı parmaklarıyla.

Tazı, ilgiyle izledi Hasan'ı. Kuyruğunu salladı, kokladı ayaklarını, yaltaklandı, ayaklarına dolaştı.

Hasan, sapsarı bir dal gibi dikilekaldı evin ortasında, bir süre ne yapacağını bilemedi.

Tazı, yeri koklaya koklaya kapıya doğru yöneldi, boynunu uzatıp arkalarından baktı gidenlerin.

Zorlukla ısırdı elindeki dürümü Hasan, soğanın acılığı genzini yaktı. Ayaklarını sürüyerek kapının önüne çıktı. Jipe doluşan adamlara baktı bir süre. Bir toz bulutu saldı kalkan araç Hasan'la tazının üstüne. Bir süre toz bulutu içinde yitti görüntüleri. Bir örtü gibi aralanan toz bulutunun altında önce Hasan'ın dağınık saçlı başı, sonra tazı gözüktü. Hasan, elinde tuttuğu dürümü sıktı, sıktı, sıktı...

Dürümden düşen yumurtayı kokladı tazı, başını kaldırıp baktı Hasan'a; sarı bir dal gibi duruyordu. Kansız yüzü iyiden iyiye sarardı Hasan'ın. Dürümlü yumruğunu salladı gidenlerin arkasından, olanca gücüyle bağırdı çöken karanlığa, toz bulutu salarak uzaklaşan araçtakiler pazar yerine...

«Götürün, götürün o leğeni. Bokumu uçurursunuz o leğennen teyyareyi.»

...

Karpuzcunun yaktığı lüks lâmbasının sarı ışıklarına gözünü kırpıştıra kırpıştıra baktı çıplak ayaklı bir çocuk. Sonra, yerde unutulmuş, kalın, etli bir karpuz kabuğunu kapıp, koşarak uzaklaştı.

...

«Üç kişi görülmüş komutanım... Omuzlarında fişeklikler, ellerinde makinalı tabancalar varmış... Evet komutanım... Binboğa'ya yakın bir yerde... Anladım komutanım... Hayır komutanım, yol yok... Biz buluruz izlerini, merak etmeyin komutanım... Başüstüne komutanım.»

Telefonu kapatıp çevresinde, buyruk bekleyen erlere döndü Uzatmalı. «Tam teçhizatlı olarak beş dakika sonra yola çıkıyoruz onbaşı. Emir ver erlerine, yedek kütüklüklerini de alsınlar!»

Bir anda anababa gününe döndü karakol; buyruk verenler, buyruk alanlar bağıranlar, koşanlar...

Uzatmalı, bir sigara daha sarıp karakolun önündeki tepeye doğru yürüdü. Dağlara dikti gözlerini, Binboğa dağlarına. Eli belindeki tabancaya gitti, bir kedi okşar gibi okşadı çelik kabzasını. Belli belirsiz bir küfür çıktı kasılmış çenesinden.

...

Tazı, pazaryerini koklayarak dolaştı bir süre. Kurumuş bir parça çavdar ekmeği buldu çöplüklerin arasında. Diliyle temizleyip dişsiz ağzına aldı, yutma kıvamına gelinceye dek çiğnedi. Kuyruğunu kısıp çeşmeye yöneldi. Soğuk su, boş midesini doldurdu. Titredi tazı. Kulaklarını dikip dinledi karanlığı. Yönünü Binboğa'ya çevirip tiz, titrek sesiyle havladı eteklerine dağın. Susup karanlığı dinledi. Çok uzaklardan önce bir köpek sesi, arkasından makinalı tabancaların takırtısı geldi.

Tazı, koşarak uzaklaştı pazaryerinden. Evin önüne gelince, sırtını kapıya dayayıp, ağlıyor gibi, ağıt gibi uludu uzun uzun...

Binboğa karardı.

Sınırdaki İnsan

•

Eduard CLAUDIUS

«Kâğıtlarınızı gösterin!» dedi adam. Sokaktaki insanlar önümüzden akıp gidiyorlardı. O ve ben, biz, bu akıntının ortasında duruyorduk. «Kâğıtlarınız yok mu?» diye sordu adam. Kâğıtlarım olmadığını bildiğim halde, ceplerimi araştırmağa başladım. Ve polis üniformalıydı; altın gibi parlayan düğmeleriyle herhangi bir üniforma...

Yanına kattı beni. Polisliği her halinden belliydi onun, ama bana bakan mülteci olduğumu anlayamazdı. Evraksız bir insan! İnsanların gözünde bir hırsız, bir serseri hattâ bir kaatil olabilirdim. Polis beni karakola getirdi. Yoldan geçenlerin kuşkulu bakışları hâlâ gözümün önünden gitmiyordu. «Soyunun,» diye emretti polis. Çırılçıplak durdum önünde. Cildim, kendini salıvermiş fermuarlı bir giysiyi andırıyordu. Beni gören, ormana bakan bir evde yaşamış olduğumu düşünemezdi. Kemiklerin üzerinden sarkıyordu derim; buruşuk, pörsümüş. Ülkeler arasında göç! «Adınız?»... «Doğum?»... Yanıtlıyordum. Vatansız günler yüreğimi ezen taşlar gibiydi. «Ve bunu ne şekilde kanıtlayabileceksiniz bakalım?» diye sordu polis. Önünde duruyordum; çıplak, giysisiz, evraksız. Evraksız bir insan! Ve üniformalı bir insan... Bu zamana dek, bana göre, insan insandı. Giysileri... Şimdi üniformalı bir insan görüyordum. «Ama ben...» diye kekelemeye başladım ve demek istiyordum ki «Ben buradayım ya!» Fakat sözümü kesti, giyinmemi emretti gülümseyerek ve yüzü bir insan yüzüydü. Belki açık havada, yolda giderken, bir pencere ardında gözümüze takılabilen, akıp giden yaşamı izleyen bir yüz. Ancak beni, ülke içinde giden trenlerin, sınıra ve dış ülkelere kalkan trenlerin gelip geçtiği bir istasyona götürdü. Ve bu trene getirdi beni; içinde tek başıma olduğum, pencereleri kafesli bir bölmeye. Kafeslerin ardından ülkeyi görüyordum; ağaçları, çayırları, yollardaki kulü-

beleri ve bütün bunlarda hiç payım yoktu. Bir istasyonda durdu tren. Pencereden baktım, işçiler çalışıyorlardı. Beni görünce, parmaklarıyle işaret ettiler. Kafesler ardında! Biri yanaştı ve bir sigara getirdi. Gülümsedi; eli geniş ve kirliydi ve gülüşü bir çocuğunki gibi. «Al!» dedi. Ve gitti; mavi iş tulumu içinde, dostlarına. Ve kafeslerin arasından baktım ve bu arada gökyüzünü maviyle yıkamıştı rüzgâr.

Sınır istasyonunda bir polis kapının kilidini açıp bölmemden çıkardı beni. «O yana gidin,» dedi öteyi gösterdi. Orada bir çayır uzanıyordu ve burada da bir baca tütüyordu, ama bunlar iki ayrı ülkeydi. Burada, yanımda bir polis duruyordu; orada, öteki ülkede de bir polis duruyordu. Beklediği ben miydim? «Gidiniz,» diye emretti biri. Bir çayırdan ötekine geçtim. «Nereye gitmek istiyorsunuz? Geri dönün!» diye emretti öteki çayırdaki, öteki ülkedeki polis. Bir tarlada bir köylü çalışıyordu. Toprağa eğilmiş. Arkamda bir ses duydum: «Neden geri yolluyorsunuz onu?» Mavi işçi tulumu giymiş bir insan. Polislerin hiç biri beni istemediğinden, ülkeden ülkeye geçiyordum. «Nereye gitsin, peki diye sorduğunu duydum köylünün. Ve tekrar çıktığım ülkeye geri dönünce, işçi elime bir şey sıkıştıdı; para ya da onun gibi bir şey. Ve öteki ülkedeki köylü soruyordu: «Nereye gitsin, peki? Bir insandır o ve bir yerde olması gerek mutlaka!»

Ve tekrar geri dönmek istediğimde, hayır, dönmek zorunda kaldığımda, polis artık kendi ülkesine sokmadı beni. Ve diğeri de... Sınırın tam ortasında duruyordum! Orada bir polis, burada bir polis; orada bir köylü, burada bir işçi; hepsi insan ve ben, ben sınırda duruyordum... bir insan. Ve oturdum. Sınırın ortasına. Yorgun. Gözlerim, kulaklarım, kollarım, bacaklarım, yüreğim! Ve ince kara bir çizgi gördüm; şimdi, akşam yaklaştığından. Sınır. Ve çizgi ülkelerin çevresinde uzanıyordu. Ve sınırda oturdum; gün, ufkun ardındaki altın renkli bir derinlikte batarken. Ve alacakaranlık basarken. Polisler uzaklaşıyormuş gibi geliyordu bana, ancak aynı anda her ikisini de yanımda buluyordum. Ve sınır kararıyordu, acı vermeğe başlıyordu. Dikenli tellerden bir kuşak takınmıştı ve ben dikenli teller üzerinde yatıyordum ve uçları madenî dikenler, iç organlarımın diplerine dek batıyorlardı gövdeme. Polislerden biri sol kolumla sol bacağımdan yakaladı; diğeri öteki yanımdan ve her ikisi de bağırıyorlardı: «Burada kalamazsın!» Dikenli tel kuşaktan az öteye çekiştirdiler beni, bağırsaklarım yırtıldı. Sınırda çekiştirildiğimden değil, hiç bir yerde kalmama olanak bulunmadığından. Kim ülkeler arasında kalabilir? Ve beni sınırdan ötelere çekiştirdiler. Bir vâdiden aşağı, bir dağın tepesinden, bir çayırdan, ormandan; bu arada durma-

dan tel örgülerin üstünden kayıyordum ve gözlerim, hayatımın en güzel günlerini geçirdiğim evi de gördü. Ancak... orada da kalamazdım. «Evime tekrar kavuşmak için ne yapabilirim?» diye sordum polislerden birine; acılar içinde. Ama yanıtlamadılar; gene sürdürdüler beni çekiştirmeyi ve dünya yalnız sınırlardan meydana gelmiş gibi görünüyordu.

Sonunda, bir ormanda, yere serilmiş bıraktılar beni... Yaralı, organlarım ağrıyarak. Ve akşama doğru çıkan rüzgârla ayılmış olmalıyım. Polisleri görmüyordum artık. Bir yüz eğildi üzerime doğru ve bu, işçinin yüzüydü ve soğuktan titrediğim için ceketini çıkardı, örttü üstüme. Öteki tarafımda ise köylü duruyordu ve elleri bana ekmek uzattılar. Çıplaklığım ve açlığım! «Burada kalamazsın,» dedi işçi, «gece oluyor.» İkisi de insandı. «Burada kalamazsın,» dedi köylü. «Geceleyin soğuk çıkar.» Ve ben, ben de insandım. Ve tekrar anladım ki, kupkuru gözlerle bakar, bakar da, ağlıyormuş gibi gelir insana. «Gel bizimle,» dedi işçi. «Gel bizimle,» dedi köylü. «Bir yer ayarlarız.» Ve tekrar anladım: İnsanın nasıl dudaklarını ısırması gerektiğini, ısırmamak için... ....mamak için .... insanları!

(Çeviren : Ayşe YEŞİM)

Howard Fast'ın Romanında ABD

•

Öner YAĞCI

Bir edebiyat eserinin kitlelere seslenmesi, görevini yapabilmesi için, gerçekleri diyalektik açıdan ele alması, açıklaması gerekir. Çünkü edebiyat, dünyayı doğru tanıma ve yorumlama araçlarından biridir. Toplumsal yapıdaki bozuklukları tüm boyutlariyle ortaya koyan, bunlara karşı çıkan bir yazar bu aracı başarıyla kullanmış demektir. Kapitalizmin sömürü ve zulmünü, yönetimin zorbalıklarını açıklayan, bunları amansızca eleştiren bir yazar devrimcidir ancak. Rus edebiyatçılarından Aleksandr Herzen «Siyasi özgürlükten yoksun bir halk için edebiyat, öfkesinin ve vicdanının çığlıklarını duyuracağı biricik kürsüdür.» derken; bugünün edebiyatçılarına düşen büyük görevi vurgulamaktaydı.

Bu görevleri yerine getirebilmek için dünyanın her yanında çabalamakta devrimci yazarlar. Bu yazımızda, edebiyat eserlerinden yola çıkarak ve özellikle ABD'li devrimci yazarlardan Howard Fast (1)'ın eserlerinden söz ederek, sanatın bir ülkenin sosyal mücadelesine tanıklığını sergilemeye çalışacağız.

1607 yılında Amerika'ya çıkan İngilizlere karşı, kızılderililer vatanlarını ok, yay, mızrak ve balta ile koruyamadılar. «Uygar» İngilizler ABD'nin gerçek sahipleri olan kızılderilileri vahşice imha ettiler. Adına «Yankee» denen yeni bir ulus türemeye başladı bu kanlı topraklarda. Ve Afrika'dan getirilen zenci kölelerin kanları, canları üzerinde yeni bir uygarlık yükseltmeye başladı Yankee. Böylece, bugünün en emperyalist, en zalim ülkesinin temeli atılmıştı Amerika kıtasında.

El değmemiş topraklarda yükseltilen bu insanlık, umut, barış ve özgürlük düşmanı düzenin nasıl oluştuğunu, tarih kitaplarından, burjuva «bilimsel» incelemelerinden öğrenirsek; yanlış, çarpıtılmış bir bilgiye sahip oluruz. Amerikan halkından olup, devrimci kavgalarıyle, yazdıklarıyle, hayatlariyle bu soysuz düzene karşı çıkan devrimci yazarlardan öğrenmeliyiz gerçekleri. ABD'li devrimci yazarların eserlerine bu açıdan saygı duyarak yaklaşmalıyız.

John Steinbeck'in Bitmeyen Kavga ve Gazap Üzümleri (2), Jack London'un Demir Ökçe ve Uçurum İnsanları (3) romanlarında ABD'deki vahşeti, zulmü, yoksulluğu, baskıları tanıyıp öğrenmiştik. Saydığımız kitapların ülkemizde de çok satılıp okunması, ABD'nin yapısını kavrayanların sayısının pek de az olmadığını gösteriyor.

Albert Kahn'ın Büyük İhanet (4) adlı eserinde yazdıkları da ABD'deki işleyişi gözler önüne sermiştir. İşçi sınıfının ve halkın mücadelesinin büyüklüğünü; bu mücadeleye ABD egemenlerinin amansız saldırısını tüylerimiz ürpererek okuyoruz. Grev kırıcı orduların ne olduğunu, gangster örgütleriyle ABD'li yöneticilerin işbirliğini, sendikalar üzerinde oynanan oyunları, ardı arkası gelmeyen siyasal cinayetlerin ve yıldırmaların örneklerini, zulüm ve provokasyonlar düzeninin nasıl işlediğini öğreniyoruz bu kitapta.

Truman Nelson'un Anaların İşkencesi (5)'nde ise, ABD'deki karaderili halka karşı uygulanan terörü, insanlık dışı yöntemleri öğreniyoruz. Bir halkın nasıl yok edilmek istendiğini okuyoruz. Komploların nasıl hazırlanıp, insanların nasıl harcandığını görüyoruz. Zenci liderler katlediliyor, işçi sınıfı ve demokratik örgütlere baskı üzerine baskı yağdırılıyor ABD'de.

Kapitalizmin dünya çapında jandarmalığını üstlenen ABD egemenleri; Beyaz Saray'ı, Pentagon'u, FBI'ı, CIA'si, uluslar arası tekelleri, dünyadaki örgütleriyle (NATO, CENTO, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu...) kapitalizmlerinin çöküşünü yavaşlatabilmek için ellerinden geleni yapıyorlar bugün. Dünyanın dört bir yanındaki halklara karşı vahşi bir savaş yürütüyorlar ve açılan her cephe ABD'nin demokratik barışçıl maskesini biraz daha yırtarak, onu gerçek yüzüyle kitlelere gösteriyor.

Howard Fast, yukarda sıraladığımız gerçeklerin ortaya çıkmasında büyük payı olan ve böylelikle devrimci yazarlık görevini yerine getiren ender yazarlardan birisidir. ABD tarihinden kaynaklanarak yazdığı toplumsal gerçekçi romanlariyle, gizli

kalmış, örtülmek istenmiş bir tarihi vererek toplum düzeninin daha iyi anlaşılması için çalışan ve gerçeği söyleme cesaretini gösteren devrimci bir yazardır Howard Fast. 1953 Stalin Barış Ödülü'nü alması da bu yüzdendir zaten.

Howard Fast'ın bugüne kadar Türkçeye kazandırılan eserlerini incelediğimizde görürüz ki, ABD tarihi açık ve gerçek olarak ve ustaca verilmektedir.

Yeni yerleşilen bir kıtadaki sınıflaşmayı, bu sınıflaşmanın giderek nasıl uçurumlaştığını, ABD'nin temellerinin atılışını, gelişimini ve bugüne ulaşmasını öğrenmek istiyorsak Howard Fast' ın bütün eserlerini dikkatli okumalıyız.

Halk Savaşçıları (6)'nda Amerika'daki Kuzey-Güney Savaşı tüm çıplaklığıyle anlatılıyor. Suçsuz ve yoksul insanların nasıl katledildiği, halkın neler yapmaya muktedir olduğu, Amerika'da birlik kurmak isteyenlerle sömürgeci İngilizler arasındaki mücadele, ekonomik temellerine inilerek ve olaylar gerçek kişiler üzerinde temellendirilerek anlatılıyor.

Mağlûp Edilemeyenler(7)'de, ne için savaştığını bilmeyen askerleri ve olanca korkunçluğuyle savaşı anlatıyor yazar. 1777 -1778 yıllarıdır ve neyin uğrunda savaştığını bilmemektedir. ABD'li askerler. Tıpkı yıllar sonra Kore'de savaştırıldıkları gibi, Vietnam'daki gibi tıpkı. Görüldüğü gibi Howard Fast, sıradan bir savaş aleyhtarı yazar değildir; bilmektedir savaşın yalnız savaşla ortadan kaldırılabileceğini ve savaş olgusunun emperyalizmin yapısından geldiğini. Bunu vurgular kitap boyunca. ABD'yi yaratmak için çile çeken, acı çeken yoksullardır askerlerin tümü. Onların kanları üzerinde, parababaları saltanatlarını kurarlar. İnsanî ve sınıfsal öz unutulmadan iç savaş Amerika'sı verilmektedir Mağlûp Edilemeyenler'de.

Kuzey'in, Güney'i ve Güneybatı'yı ele geçirdiği günleri, ülkenin hızla sanayileştiği, kapitalizmin sömürü ve zulüm ağını halkın üzerine attığı günleri de Hürriyet Yolu (8) adlı romanında anlatmıştır Howard Fast.

Gideon Jackson adlı bir karaderilinin, kanlariyle kazandıkları özgürlüğü nasıl korumaya çalıştığını; kardeşçe bir hayatın özlemini duyan ve bunu kurmak için uğraşan siyah ve beyaz yoksulların mücadelesini anlatıyor Hürriyet Yolu. Ve Fast, bu eseriyle dünya devrimci edebiyatının bir baş eserini yaratmış oluyor. Ehrenburg'un Fırtına'sı, Gorki'nin Ana'sı gibi. Bu eserde kapitalizmin yarattığı ırkçılık tüm çıplaklığıyle veriliyor, hem

de gerçek belgeleriyle ve yaşanmış olayların anlatılmasıyle. Ku Klux Klan adlı ırkçı örgütün yaptıkları, bunların devletten gördükleri destek ve giderek ABD'de özgürlüğün kökünün nasıl kazındığını ibretle ve ilgiyle okuyoruz.

Howard Fast, Fırtına'dan Sonra (9) adlı eserinde tekelleşen kapitalizmi gözler önünde yargılıyor. 1880 yıllarının ABD'sinden bir kesit ele alınıyor ve dünya halklarının gözlerinin önünde cereyan eden olaylar anlatılıyor. 1 Mayıs mutlu gününün oluşmasına yol açan büyük işçi olaylarını öğreniyoruz romanda. Artık kapitalizm burjuva liberallerine bile dayanamamaktadır. Halktan yana olan herkes korkunç yöntemlerle susturulmakta, yok edilmektedir. İşlemeye devam eder sömürü çarkı. Kapitalizm, kendi kanunlarını ve kendi adamlarını hiçe sayar. Bu, emperyalizme varmasıdır düzenin ve işkencelerin, komploların, provokasyonların, zulmün, zorbalığın sınırı yoktur artık. İnsanlık, tüm bunlardan ancak sosyalizmle kurtulabilir.

Ülkemizde son bularak Suçsuzlar (Sacco ile Vanzetti) (10) adlı kitabı çıktı Howard Fast'ın. Bu kitapta 1922 yılları ABD'sinde geçen bir olay anlatılıyor. Öyle bir olay ki, bu tüm dünyanın gözlerinin üzerine diktiği; faşizmin Avrupa'da güçlenmeye başladığı yıllarda halkla halk düşmanlarının tüm güçlerini ortaya koyuyor!

Sacco ve Vanzetti adlarında iki İtalyan göçmeni, bir banka soygunu ve adam öldürmekten sanık olarak mahkemeye çıkarılırlar. Mahkemede tüm deliller sanıkların lehinedir ve Sacco ile Vanzetti'nin suçsuz olduğu herkesçe bilinir. Ama emperyalizm kurban istemektedir. Bunun için, tüm dünyadaki gösterilere, protestolara karşın Sacco ile Vanzetti yedi yıl süren mahkemeleri sonunda elektrikli saldalyede idam edilirler. Kitapta bu olay açıklanmakta, provokasyonlar sistemi emperyalizm bu olayla teşhir edilmektedir.

Bir toplumun daha iyi tanınmasında edebiyat eserlerinin büyük önemi olduğunu söylemiştik. Howard Fast'ın eserleri de ABD emperyalizminin oluşum ve işleyişini çok güzel ve açık bir biçimde vermektedir bize.

«... Bizim canımızı alabilirler, ama fikirlerimizi yok edemezler. Bu fikirler gelecekteki genç kuşaklara miras kalacaktır...» (s. 36) diyerek ölüme gidiyor Sacco ile Vanzetti. Suçsuzlar'ın son cümlesiyle yazımızı bağlayalım:

«İnsanların kardeşliğini düşünen, bu kardeşliği Amerika'da bulabileceğini umudeden Nicola Sacco ve Bartolomeo Vanzetti,

bugün, bu umut ve özgürlük ülkesine çok eskiden kaçıp gelenlerin çocukları tarafından gaddarca öldürüldüler.»

---

(1) Howard Fast: ABD'li devrimci yazar. Hürriyet Yolu, Fırtınadan Sonra, Mağlûp Edilemeyenler, Spartakus, Halk Savaşçıları, Sacco ile Vanzetti adlı eserleri Türkçeye çevrilmiştir.
(2) John Steinbeck: Bitmeyen Kavga, Gazap Üzümleri, Remzi Kitabevi ve May Yayınlarınca basılmıştır.
(3) Jack London: Demir Ökçe; Ararat, Oda, Birlik Yayınları; Uçurum İnsanları, Ararat, Birlik, Yayınlarınca basılmıştır.
(4) Albert Kahn: Büyük İhanet, Hür Yayınları.
(5) Anaların İşkencesi (Truman Nelson), Yücel Yayınları.
(6) Halk Savaşçıları, Yücel Yayınları, 2. bs.
(7) Mağlûp Edilemeyenler, Oda Yayınları.
(8) Hürriyet Yolu, Oda Yayınları, 2. bs.
(9) Fırtınadan Sonra, Oda Yayınları, 2. bs.
(10) Suçsuzlar (Sacco ile Vanzetti) Payel Yayınları, 2. bs.

Eğitim Üretim İçindir

•

Şevket ÖZDEMİR

Başlık, Harun Karadeniz'in yapıtının adı (Tan Oral - Alper Uygur'un resimleriyle) Gözlem yayınlarının «Eğitim-Çocuk Sorunları» dizisinde çıktı.

Harun Karadeniz'i tanıyalım önce. Harun 1942 yılında Giresun ilinin Alucra ilçesine bağlı Armutlu Köyünde doğdu. Orta öğretimini Samsun'da tamamladıktan sonra 1962 yılında İstanbul Teknik Üniversitesine girdi. 1963-1964 yıllarında öğrenci hareketlerinde ve öğrenci örgütlenmesinde adı duyulmaya ve tutarlı eylemleriyle kendini göstermeye başladı. 1968-69 yıllarında İTÜ Öğrenci Birliği Başkanlığı yaptı. 1968 yılında TÖS'ün düzenlediği Devrimci Eğitim Şûrasına çağrıldı. Öğrenci Örgütleri Dayanışma Kurulu yürütücüsü olarak kurulun ön çalışmalarına katıldığı halde, siyasi baskı ortamının yarattığı sakıncalar yüzünden şûraya katılamadı. 12 Mart döneminde kanser teşhisi konan hastalığına ve bu konudaki kesin raporlara karşın pasaport alamadı, yurt dışına tedaviye gidişi uzun süre engellendi. Bu engellemeler yüzünden tedavisi geciken hastalığı onu 1975 Ağustosunda aramızdan ayırdı. «Olaylı Yıllar ve Gençlik» «Kapitalsiz Kapitalistler», «Eğitim Üretim İçindir» adlı üç yapıtı yayınlanmıştır.

Harun, bir eğitim uzmanı değildir. Bu kitapta otuzüç yıl gibi kısa yaşamı boyunca eğitim düzeninde gördüğü, aksaklıkları saptamak, çözümlerine ipuçları sağlamak, amacını gütmüştür.

Bu nedenle bu alçak gönüllü çalışma okunurken bu noktaların gözden kaçırılmaması gerekmektedir.

Harun, yapıtını şu başlıklar altında toplamış: Eğitim Üretim, Eğitimin Amacı: Üretim, Türkiye'de Eğitimin Temel Hatası, Köy Enstitüleri, Eğitimde Dış Etkiler, Eğitim Sorunlarımız, Eğitimin Yeniden Düzenlenmesi.

Eğitimin amacı : Üretim bölümünde, eğitimin amacını Harun şöyle belirtiyor: «Eğitimin amacı, kim için, ne için üretim yaptığını bilerek üretim yapan insanlar yetiştirmek olmalıdır. Eğitim üretim içindir ama, eğitim yatırım içindir de. Yeni bir anlayış, yeni bir yapı, yeni bir düzen, yeni bir metot oluşturmayı da bir çeşit üretim sayıyoruz. Ve işte bu anlamda: Eğitim üretim içindir. Eğitim yatırım içindir diyoruz» diyor. Eğitim sorunlarımız bölümünde, eğitimde yeterli ilke ve amaçların olmayışının öğretim kadrolarının yetersizliğinin bu bozuk eğitim sistemimizi içinden çıkılmaz hale getirdiği söylenmiş.

Söylenenler programlardan, şûra raporlarından çıkartılmış. Bu nedenle belki yeni bir bakış açısı getirmiyor ama bugüne dek okulların ve öğretmenlerin dışına taşmamış bu sorunlar derli toplu olarak kitlelere sunulması yönünden ilginç bir yapıt «Eğitim Üretim İçindir.»

Sen de Katılmalısın Yaşamı Savunmaya

•

Abdülkadir BULUT

Nedir yaşamı savunmak? Yaşamı kirli ellerden kurtarmak. Sanıldığı kadar güç değil, sanıldığı kadar da kolay değil. Yol ayrımında bir büyük sorun bana kalırsa. Eli kolu sıvama işi, paçaları yeterince yukarı çekme gibi bir şey. Tüm bu oluşlar bireysel bir tavır gerektirmez, tersine çoğcul bir tavır gerektirir. Kemal Özer son şiir yapıtıyla, bize önerdiği şey, çoğcul olarak yaşamı savunmaya çağırıyor. Haksız da değil ozan. Verilen kavgaların uygulamasından çıkardığı sonuçla, bir şeyler ima ediyor ozan: «Sen de katılmalısın yaşamı savunmaya.»

Durallık, çekingenlik ve kuşkunun her zaman insana zarar verdiği bir gerçektir. Gürleyen göğe karşı şemsiyen bir silahsa, üren faşizme karşı da silâhın yaşamı savunmak olacak. Bu alanda ödün vermiyeceksin. Bu alanda alnın ensene kadar açık olmalı. Ozanın deyişiyle: «türkü silâh olmalı ağzında/ silâh olmalı elinde bilgi/yüreğinde inanç silâh olmalı» ve yaşamı kabzesinden tutmalı.

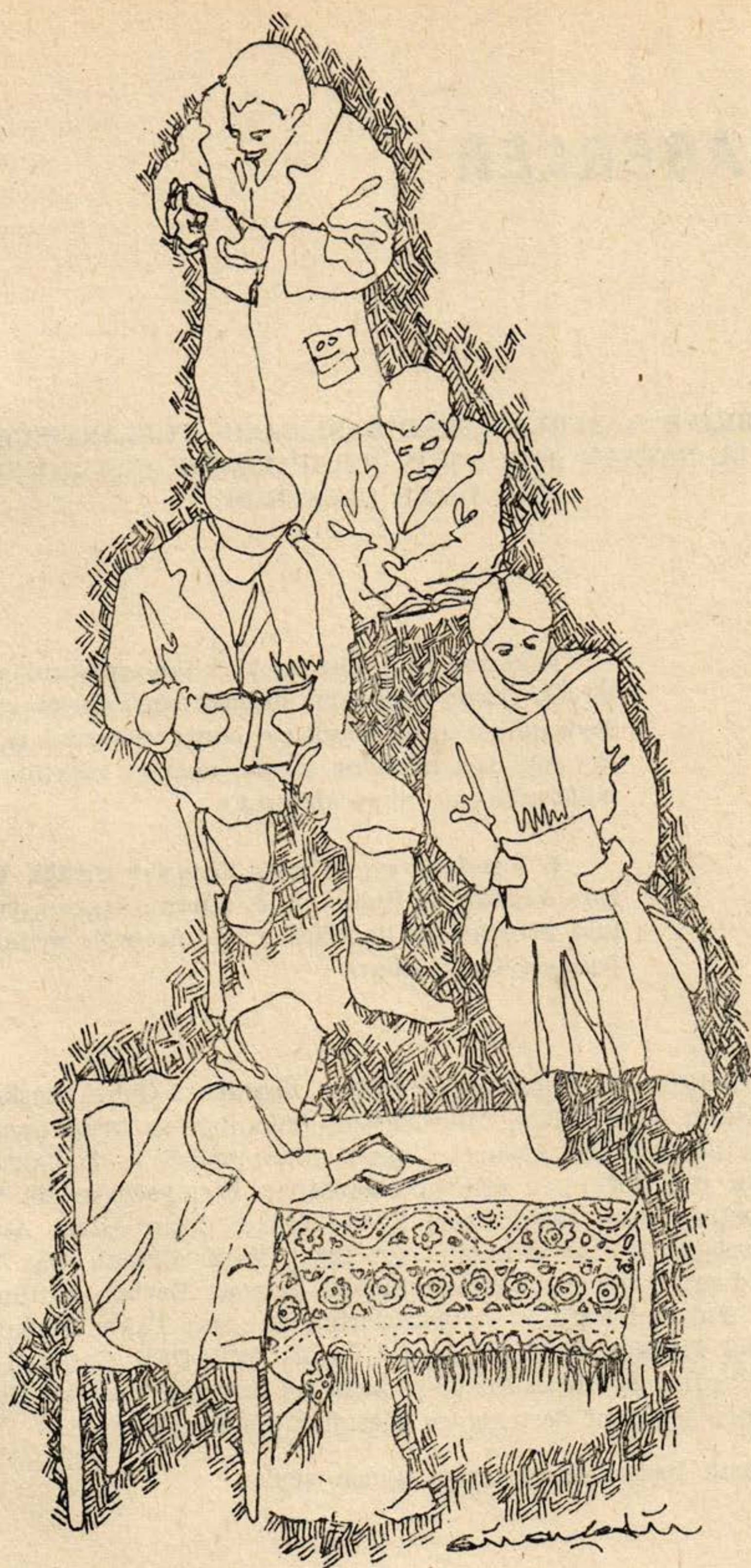
12 Mart faşizmine karşı ayaklanan şiirimiz, artık yeni boyutlarını yaşıyor şu günlerde. Ozanlarımız sanatın görevini, işlevini yönlendirmede bir hayli gerçeklik kazandılar. Artık ozanımız, çizerimiz tesbih çekmiyor, kavgadaki şiiri yazıyor. Bu tutum sevindirici bir şey. Ne ki iyiden de iyimser olmamak gerekli. Bu iyimserliğin bedelini ödediğimiz günler olmadı değil. O yüzden ozan, şiirlerle üstlendirmeli yürekleri. Devrimci şiirin buharını hiç eksik etmemeli yaşamdan. Bu savım yalnız ozan için değil, tüm diğer edebiyat türlerini kavgalandıranlar için de söz konusudur. Çünkü yükümlülük, bütünlük içerir.

Son üç şiir yapıtıyla —Kavganın Yüreği, Yaşadığımız Günlerin Şiirleri ve Sen de Katılmalısın Yaşamı Savunmaya— Kemal

Özer, toplumsal duyarlığın inceliklerini, yiğitliklerini vurguluyor. Son yapıtında gözlem ve deneyim daha bir yoğunluk kazanmış. Son yılların çalkantılı yaşamı gözönüne getirilmeli— Hani Rılke'nin savunmasına da uymuyor değil : «Bazılarının sandığı gibi mısralar duyguların değil, yaşanmış deneylerin sonucudur. Tek bir mısra yazmak için birçok şehirleri, insanları ve nesneleri görmüş olmak, hayvanları tanımak, kuşların nasıl uçtuğunu duymak ve sabahları çiçeklerin açılırken nasıl titrediğini öğrenmek gerekir. Bilinmez yerlerdeki yolları, beklenilmeyen raslamaları ve uzun zamandır yaklaştığını sezdiğimiz ayrılışları, esrarı daha aydınlatılmamış olan çocukluk günlerini... «yeniden yaşamak gerekir» diyor.

Ozan Kemal Özer, yaşananı demlemiş. Yaşanmıyanı, yaşanılmayacağı kesinlik kazanan şeylerin şiirine yaklaşmamış. Örneğin «Sen de Katılmalısın Yaşamı Savunmada'ki» şiirler bu görüşün somut kanıtıdır. Bir yarayı öpmek nedir? Ya da bir yara nasıl öpülür? Sonra her yara öpülebilir mi? Ozan bir yarayı öpme işini o denli sıcaklaştırmış ki, tutup bir yarayı öpesiniz geliyor. Ama hangi yarayı? Kavgadan, devrim için doğan yarayı.. «Ağzımda kül tadı/ Kurumuş kanı görüyorum/ okuduğum satırların arasında/ yalayıp geçiyor yüzümü/ utanca karışan sıcaklığı öfkenin/ bakarken fotoğraflarımıza/ BİR YARAYI ÖPER GİBİ.» s. 73

«Sen de katılmalısın yaşamı savunmaya» devrimci şiirimize yeni bir katkı oluyor. Umutlu ve yürekli. Sonuna kadar eli kulağında bir büyü. Ve en güzeli de, alnı ensesine kadar açık şiirlerin bir çağıltısı...

HABERLER

TÜRKİYE YAZARLAR SENDİKASI BASIN TOPLANTISINDA GENEL BAŞKAN AZİZ NESİN KİTAP YASAKLAMASINI SERT BİR DİLLE ELEŞTİRDİ:

● **«Şunu iyice bilsinler ki, kitap toplatanlar, en büyük yargıç olan tarih önünde suçludurlar ve öz soylarından gelen kendi çocukları ve torunları, kitap toplatan zorbalar olarak, onların adlarını anmaktan utanç duyacaklardır.»**

● **Yasaklamayı Fransız Yazarlar Birliği, Vercors, Emanuelle Robles, J. P. Sartre, Aragon, yurttaki demokratik kuruluşlar ve yurtsever aydınlar tepkiyle karşıladılar.**

17.1.1976 günü Türkiye Yazarlar Sendikası Genel Başkanı Aziz Nesin, İstanbul'da, Millî Eğitim Bakanlığının kitap yasaklaması ile ilgili bir basın toplantısı düzenlemiştir. Toplantıda sendika yöneticileri ve kitapları toplatılan bazı yazarlar da bulunmuştur. Basın toplantısına Oktay Akbal, Çetin Altan, Ataol Behramoğlu, Kemal Bilbaşar, Afet Ilgaz, Yaşar Kemal, Aziz Nesin, Adnan Özyalçıner, Kemal Sülker, Haşmet Zeybek katılmışlardır. Yabancı kuruluş ve yazarların yanı sıra Fakir Baykurt, İstanbul Belediye Başkanı Ahmet İsvan, TÖB-DER Genel Sekreter Yardımcısı Rüştü Apaydın basın toplantısına Yazarlar Sendikasının tepkisini destekleyen mesajlar göndermişlerdir.

Basın toplantısının metni aynen şöyle:

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞININ KİTAP YASAĞI

Millî Eğitim Bakanlığı'nın Türkiye'deki bütün orta öğretim kurumlarına göndermiş ve ayrıca Tebliğler Dergisi'nde yayınlatmış olduğu 16 Ekim 1975 tarihli ve 379-23642 sayılı buyruğu üzerine, Bakanın anlayışına, daha doğrusu anlayışsızlığına uygun kafa yapısında olan okul görevlileri eliyle, ancak kırk yıl önce Nazi Almanyası'nda ve Faşist İtalya'da benzerleri görülmüş olan kitap düşmanlığı ve kitap kıyımı başlatılmıştır.

Türkiye'mizin eğitim tarihinde, utancı bu buyruğu verenlerin olan ve kara sayfada yer alan bu buyruğunda Bakanlık şöyle demektedir:

«Bazı okullarımızın sınıf ve okul kitaplıklarında mizah edebiyatı adı altında veya memleket gerçeklerini aksettirdikleri iddiası ile yayımlanan, fakat gerçekte millî terbiyemize aykırı, ahlâk, aile, hattâ cemiyet değerlerimizi yıkmaya matuf kitapların bulunduğu müşahade edilmektedir.

Bu kitapların, gayeleri kurulu düzeni yıkmak olan istikameti belli bazı yazarlara ait oluşu da dikkatten kaçmamaktadır.

(......) Bu sebeple:

1 — Sınıf ve okul kitaplıklarında Bakanlıkça tavsiye edilerek Tebliğler Dergisi'nde yayımlanan,

2 — Okul Müdürünün uygun göreceği üç öğretmenden kurulu bir komisyon tarafından incelenerek, 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nda öngörülen Millî Eğitim Amaçları'na aykırılık taşımadığı ve yazımızın başında açıklanan nitelikte olmadığı, dolayısıyla öğrencilerin okumasında mahzur bulunmadığı tesbit edilen,

3 — Millî Eğitim Bakanlığı klasikleri arasında yayınlanan eserler dışındaki kitapların sınıf ve okul kitaplıklarında bulundurulmaması gerekli görülmüştür.

Millî Eğitimimizin maksat ve gayelerine aykırı, yukarıda bahsi geçen nitelikteki kitaplar ise toplanarak Yayımlar ve Basılı Eğitim Malzemeleri Genel Müdürlüğü'ne gönderilecektir.

Okul müdürleri konu üzerinde gerekli hassasiyet ve sürati göstereceklerdir.

Bu yolda işlem yapılması hususunun ilgililere tebliğini önemle rica ederim.

Millî Eğitim Bakanı adına»

KİTAPLARI YASAKLANAN YAZARLAR

Bu buyruktan sonra, şimdilik, okul ve sınıf kitaplıklarından kaldırılmış ve toplatılmış kitaplar şunlardır:

Büyük İngiliz Klasiklerinden Charles Dickens'in, Nobel ödüllü büyük Fransız Albert Camus'nün, büyük Rus klasiklerinden Dostoyevski'nin ve Gogol'ün kitapları.

Türk kültürüne onur vermiş ve Türk Edebiyatının klasikleri arasına girmiş bulunan ölmüş yazarlarımızdan Cevat Fehmi Başkut'un, Sabahattin Ali'nin, Orhan Kemal'in, Kemal Tahir'in kitapları.

Günümüz yazarlarından ve Türk edebiyatını dünyaya tanıtarak Türkiye'mizi dünyada kitap düşmanı bakan Ali Naili Erdem'den çok daha iyi temsil eden ve bu temsile layık olan, kültür bayrağımızı bütün dünyada dalgalandıran yazarlarımızdan Oktay Akbal'ın, Refik Erduran'ın, Afet Muhteremoğlu'nun, Tarık Dursun'un, Rifat Ilgaz'ın, Kemal Bilbaşar'ın, Mahmut Makal'ın, Fakir Baykurt'un, Çetin Altan'ın, Yaşar Kemal'in, Aziz Nesin'in kitapları da okul ve sınıf kitaplıklarından toplatılmıştır.

Kitaplarını toplama sırası, romanları Türkiye'de en büyük basımlara ulaşan Esat Mahmut Karakurt'a, yıllardan beri halk edebiyatımız üzerine değerli yapıtlar vermiş olan emekli öğretmen Eflatun Cem Güney'e dek varmış, ve onların kitapları da toplatılmıştır. Bu durum, hiç bir yazarın giderek hiçbir aydının bu faşistçe baskıdan kurtulamayacağını göstermektedir.

KİTAPÇILARA FAŞİST SALDIRILAR, TRT'DEKİ VE TİYATROLARDAKİ SANSÜR KINANIYOR

Gerek şimdiki Eğitim Bakanının, gerek ortağı bulunduğu hükümetin koşmakta olduğu çıkmaz yolun yolcuları olan öteki bakanların Türk kültürünü kıyıma uğratma ve yoketme çabalarının örneği salt yukarıya aldığımız buyruk değildir.

Üç büyük kentimizin dışında kalan kent ve ilçelerimizde, resmî olmayan, ama iktidarca desteklenen gerici kişiler, örgütler ve kurumlar yoluyla komando denilen kişiler ve Türkiye'mizin ocağına incir ağacı dikmek isteyen Ülkü Ocaklılarca kitapçı dükkânlarına yapılan baskınlar, yasaya aykırı baskılar, korkutmalarla, gözdağı vermelerle kitapların dağıtımı önlenmektedir.

Rejisör Metin Erksan'ın beş Türk yazarının hikâyelerinden kendisine ısmarlanarak yapmış bulunduğu beş televizyon filmin-

den son ikisinin TV'de gösterilmesi yasaklanmıştır. İster Sabahattin Ali'nin hikâyesinden yapılmış filmin TV'de gösterilmemesi için olsun, ister bakanlıkça ileri sürülen uydurma nedenden ötürü olsun, hangi neden yüzünden olursa olsun, Türkiye Yazarlar Sendikası bu filimlerin gösterilmesinin yasaklanmasına sonuna dek karşıdır.

Çağdaş Türk kültürüne büyük emeği geçmiş bulunan Vedat Nedim Tör'ün Devlet Tiyatrosu yetkililerince, edebî kurulunca kabul edilip sahneye konulan oyunun da, hem de ahlâk dışı olduğu uydurma gerekçesiyle kaldırılmış olması yasakçıların 79 yaşındaki yazarı, edebî kurul üyelerini, Devlet Tiyatroları yönetmenini ahlâk adına aşağılamaya yeltenmeleri demektir.

HANGİ AHLÂK, HANGİ KURULU DÜZEN?

Eğitim Bakanı yukarıya aldığımız buyruğunda toplatılan kitapların «Milli terbiyemize aykırı, ahlak, aile, hatta cemiyet değerlerimizi yıkmaya matuf kitaplar» olduğunu söylemiştir. Bizler, o kitapların yazarları olarak, kitaplarımızın milli terbiyeye aykırı olduğunu söyleyenlerin en azından terbiyesizlik etmiş olduklarını halkımıza ilân ediyoruz. Bizler, Türkiye Yazarlar Sendikası'nın üyeleri olarak, kitaplarımızın «ahlak, aile ve cemiyet değerlerimizi yıkmaya matuf olduğunu» söyleyenlere, kem söz sahibinindir, deyip, bu aşağılayıcı sözleri aynen, hayır aynen değil, layık oldukları ve hakettikleri çok daha ağırıyla yüzlerine çarparak geri çeviriyoruz. İyice bilsinler ki, kitap kıyımıyla, kitap düşmanlığı yaparak, yurdumuzu dünyanın gözünde utançlı duruma, insanlarımızı da barbar durumuna düşüremiyeceklerdir. Ve onlar, ancak toplattıkları kitapların sayesinde uygar bir ülkenin kimliğini taşıyabilmektedirler. Unutmasınlar ki, onların çocukları ve torunları, bugün «ahlak, aile ve cemiyet değerlerini yıkmaya matuf» kitaplar yazdıklarını söyledikleri yazarların yaşamlarını okullarda ders olarak okuyacak, kitaplarından sınav vereceklerdir.

Buyrukta «bu kitapların gayeleri kurulu düzeni yıkmak olan istikameti belli yazarlara ait oluşu da dikkatten kaçmamaktadır» deniliyor. Millî Eğitim Bakanının «kurulu düzen» dediği düzenin sayelerinde nasıl bir düzensizlik olduğunu ve bu düzensizliği kimlerin kurduğunu bugün artık bilmeyen kalmamıştır. Başları hükümetin ortaklarından olan komandoların cinayetleri midir, kurulu düzen dedikleri? Dokuz ayda cinayete kurban giden 20 öğrencimizin 6 öğretmenimizin, 5 işçimizin katillerinin bulunamaması mıdır, kurulu düzen dedikleri? Yurdumuzu, can güvenli-

ği olmayan bir cehenneme çevirmiş olmaları mıdır kurulu düzen dedikleri? Üniversiteleri çalışamaz, işlemleri yürümez duruma getirmeleri midir, kurulu düzen dedikleri? Kurulu düzen sandıkları bu düzensizlikleri yıkmak Türk yazarının baş görevidir. Ali Naili Erdem ve onun gibilerine karşı bu görevimizi yapmaya çalışmaktan övünç duyuyoruz.

Türkiye halkının büyük tarihsel talihsizliği olarak eğitim bakanı koltuğuna oturabilmiş Ali Naili Erdem ve onun gibiler, kitaplarımızı yalnız bir süre için okul kitaplıklarından toplatsalar bile, yazarlarımızın adlarını ve yapıtlarını Türkiye insanlarının gönüllerinden kazımaya güçleri yetmeyecektir! Bizler, hükümetlerin yazarı değiliz, halkımızın yazarıyız. Şunu iyi bilsinler ki, kitap toplatanlar en büyük yargıç olan tarih önünde suçludurlar. Ve öz soylarından gelen kendi çocukları ve torunları, kitap toplatan zorbalar, olarak, onların adlarını anmaktan utanç duyacaklardır.

Türkiye yazarlar Sendikası'nın ulusuyla bütünleşmiş olan yazarları, ne yazık ki bu gün Eğitim Bakanı yerinde bulunan Ali Naili Erdem'i ve ortak üyesi bulunduğu hükümeti kültür düşmanı ilan ediyor ve kitap toplatma ve benzeri çağdışı eylemlerden ötürü sorumluları suçladığımızı ve kınadığımızı halkımıza bildiriyoruz.

BASIN TOPLANTISINA GELEN BAZI MESAJLAR

Fransız Yazarlar Birliği: «Türk Gençliğinin dünyaca ünlü yazarları okumasını yasaklama girişimlerini sizlerle birlikte protesto ediyor, kültürel ve demokratik özgürlükler için verdiği yiğit mücadelede Türkiye Yazarlar Sendikası'nı desteklediğimizi belirtiyoruz.»

J. P. Sartre: «Aralarında kitaplarımın da bulunduğu Fransız kitaplarına uygulanan yasaklayıcı tedbirleri galeyanla karşılıyor, mücadelenizi paylaşıyorum. Dostluklarla.»

Ünlü Yazar Vercers : «Büyük yazarların kitaplarının öğrenciler tarafından okunmasının engellenmesi hiç bir zaman kabul edilemez. Böylesi yasaklamalar yalnızca onların zekalarının gelişmesini önlemeye değil, aynı zamanda eserlerin ve düşüncelerin bütün dünyaya yayılmalarına karşı ciddi bir saldırıdır.

Türk yazarlarıyle dayanışma halindeyim. Benim adıma herşeyi söylemeye yetkilidirler.»

«NAZIM HİKMET — TÜM ESERLERİ» NİN ÜÇÜNCÜ CİLDİ ÇIKTI

Nâzım Hikmet'in oğlu ve varisi Memet Hikmet'in Türkiye'deki vekili ile 1967'de yapılan ve 1974'te yenilenen telif sözleşmesi gereğince CEM yayınevi, büyük sanatçının tüm eserlerini yayımlamaktadır.

Nâzım Hikmet'in tüm eserlerini düzenleme çalışmasına önce Şerif Hulûsi başlamıştı. Onun ölüşüyle yarım kalan bu çalışmayı Asım Bezirci sürdürmektedir.

«Tüm Eserleri»nin birinci ve ikinci ciltleri geçen yıl yayımlanmıştı. Yeni çıkan üçüncü cildi Asım Bezirci hazırlamıştır. Bu ciltte Nâzım Hikmet'in çok sevilen, ülkemizde defalarca basılan ve yabancı dillere çevrilen şu üç eserinin tam ve doğru basımları yer almaktadır: «Benerci Kendini Niçin Öldürdü, Taranta Babuya Mektuplar, Şeyh Bedreddin Destanı».

«Tüm Eserleri» dizisi, Ankara'da Dost Yayınları'nca 1968'de basımına başlanan ve yasaklanan «Nâzım Hikmet, Bütün Eserler, 1. Cilt, 1. Kitap» adlı yayının tekrarı ya da devamı değildir. Ondan ve Ekber Babayef'in aynı adı taşıyan dizisinden ayrı bir yöntem, sistem ve kapsamla düzenlenmiştir.

Şiirlerin derlenmesinde genellikle Türkiye'deki basımlar temel alınmış, çeşitli basımlar arasındaki ayrımlar ile eksikler ve yanlışlar da ayrıca gösterilmiştir. Her cildin sonuna, derlenen metinlerle ilgili biyoğrafik ve bibliyoğrafik «notlar» konulmuştur.

ASIM BEZİRCİ'NİN YENİ

BİR ESERİ ÇIKIYOR

Asım Bezirci'nin deneme, araştırma ve eleştirmelerini içine alan «Bilimden Yana, Sosyalizme Doğru» adlı eseri bir yayınevi tarafından yakında yayımlanacaktır.

Eserin birinci bölümünde hem öznel anlayışın özellik ve sakıncaları sergilenmekte, hem nesnel eleştirinin kuram ve yöntemi belirtilmekte, hem de belli başlı denemeci ve eleştirmenlerimiz yargılanmaktadır.

Eserin ikinci bölümünde ise nesnel eleştirinin bilimsel sosyalizmle birleştirilmesine girişilmektedir. Ayrıca, birtakım dil, sanat ve edebiyat olayları ile sorun ve kişileri bu çağdaş birleşime göre incelenip değerlendirilmektedir. Böylece, kuram ile uygulamanın yan yana yürütülmesine, birbirini bütünlemesine çalışılmaktadır.

Bu bakımdan, «Bilimden Yana, Sosyalizme Doğru»nun, eskiyle hesaplaşarak bir yeni Türk eleştirisi oluşturma ve örneklendirme yolunda yararlı bir adım olacağı umulmaktadır.

TÖB—DER YAYINLARI

1 — İŞ VE MESLEK EĞİTİMİ:
İ. Hakkı Tonguç .... 10,— TL.

2 — HUKUK YAZILARI: Halit Çelenk 20,— TL.

3 — YARDIM VE YABANCI SERMAYE
SÖMÜRÜSÜ: .... 7,50 TL.
(TÖB—DER Araştırma Bürosu)

4 — BESLENME SORUNU: .... 6,— TL.
(TÖB—DER Araştırma Bürosu)

TÖB—DER EĞİTİM YAYINLARI

1 — ÖĞRETMENLERİN MESLEK
VE ÖZLÜK SORUNLARI .... 5,— TL.

2 — SOSYAL MÜCADELEDE
TÖB—DER'İN YERİ VE İŞLEVİ 3,— TL.

3 — MEMUR SENDİKACILIĞI
VE TÜRKİYE DENEYİ .... 3,— TL.

4 — ÜRETİM-EĞİTİM İLİŞKİLERİ 3,— TL.

BÜLTENLER

1. CİLD	1 — 60 SAYI	100 TL.
2. CİLD	61 — 93 SAYI	100 TL.
3. CİLD	94 — 106 SAYI	40 TL.

ÇARK Matbaası
Necatibey Cad. Bilecik Pasajı 27/26 - Ankara